

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Π.Μ.Σ. ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2017 - 2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Το δημόσιο συμφέρον ως λόγος περιορισμού του
δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων
προσωπικού χαρακτήρα»

ΜΠΕΚΙΑΡΑΚΗ ΕΙΡΗΝΗ του Γεωργίου

A.M. 7116M103

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

ΚΡΙΑΡΗ ΙΣΜΗΝΗ

Αθήνα, Ιανουάριος 2018

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κυριότερες Συντομογραφίες	1
Περίληψη	2
Εισαγωγή	4
A. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
1. Η έννοια του «δημοσίου συμφέροντος»	
1.1. Ιστορική προέλευση	7
1.2. Εννοιολογικά στοιχεία	7
1.3. Διάκριση από το ιδιωτικό συμφέρον	9
1.4. Το δημόσιο συμφέρον ως αόριστη αξιολογική έννοια	10
1.5. Το δημόσιο συμφέρον ως νομική έννοια (γενικά)	12
1.6. Το δημόσιο συμφέρον ως λόγος περιορισμού συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων (ειδικά) - Οι τάσεις της ελληνικής νομολογίας	13
1.7. Δημόσιο συμφέρον και οικονομική κρίση	15
2. Το δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	
2.1. Ιστορική εξέλιξη της προστασίας των προσωπικών δεδομένων	
2.1.1. Προστασία των προσωπικών δεδομένων στον Ευρωπαϊκό και Διεθνή χώρο	
2.1.1.1. Νομοθετήματα «πρώτης γενιάς»	17
2.1.1.2. Νομοθετήματα «δεύτερης γενιάς»	18
2.1.1.3. Νομοθετήματα «τρίτης γενιάς»	19
2.1.2. Προστασία των προσωπικών δεδομένων στην ελληνική έννομη τάξη	
2.1.2.1. Η ελληνική νομική πραγματικότητα μέχρι την ψήφιση του Ν. 2472/1997	19
2.1.2.2. Ο Ν. 2472/1997	21
2.1.2.3. Το συνταγματικό δικαίωμα του άρθρου 9 ^A	22
2.2. Η έννοια των «προσωπικών δεδομένων»	27
2.3. Οι αλλαγές του Γενικού Κανονισμού Προσωπικών Δεδομένων 2016/679...30	
3. Η σύγκρουση του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος	
3.1. Η μη απολυτότητα του δικαιώματος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	32
3.2. Η Αρχή της αναλογικότητας ως τρόπος επίλυσης της σύγκρουσης	35

B. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Ιατρικά δεδομένα και προστασία της Δημόσιας Υγείας	
1.1. Τα δεδομένα υγείας και το ιατρικό απόρρητο	37
1.2. Κάμψη του ιατρικού απορρήτου προς όφελος της δημόσιας υγείας	43
1.2.1. Ο έλεγχος και η πρόληψη μεταδοτικών ασθενειών	46
1.2.1.1. Η περίπτωση της δημοσιοποίησης προσωπικών δεδομένων οροθετικών εκδιδόμενων γυναικών	47
1.2.2. Χορήγηση δεδομένων υγείας για ερευνητικούς σκοπούς	50
2. Προσωπικά Δεδομένα και Δημόσια Ασφάλεια	
2.1. Η Δημόσια Ασφάλεια ως ειδικότερη έκφραση του δημοσίου συμφέροντος..	55
2.2. Προστασία των προσωπικών δεδομένων και καταπολέμηση της εγκληματικότητας	57
2.3. Το παράδειγμα της χρήσης βιομετρικών δεδομένων επιβατών για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας	
2.3.1. Βιομετρικά δεδομένα και βιομετρικές τεχνολογίες	61
2.3.2. Τα επιχειρήματα κατά της χρήσης βιομετρικών τεχνικών	64
2.3.3. Η διασφάλιση της αρχής της αναλογικότητας κατά την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων - Η απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)	67
3. Προσωπικά δεδομένα και πάταξη της φοροδιαφυγής	
3.1. Το φορολογικό απόρρητο και τα φορολογικά στοιχεία ως προσωπικά δεδομένα	72
3.2. Η Διαφάνεια της κρατικής δράσης ως σκοπός δημοσίου συμφέροντος	77
3.3. Η δημοσιοποίηση εκ μέρους του Κράτους προσωπικών δεδομένων οικονομικής φύσης	79
3.3.1. Δημοσιοποίηση καταλόγων φορολογουμένων	80
3.3.2. Δημοσιοποίηση καταλόγων οφειλετών του Δημοσίου και οφειλετών ΕΦΚΑ	85
Τελικές σκέψεις	91
Βιβλιογραφία - Αρθρογραφία	93

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠΔΠΧ	Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
ΔιΜΜΕ	Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας (περιοδικό)
ΔτΑ	Δικαιώματα του Ανθρώπου (περιοδικό)
ΔΦΝ	Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας (περιοδικό)
εδ.	εδάφιο
ΕΔΚΑ	Επιθεώρησις Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως (περιοδικό)
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
εκδ.	εκδόσεις
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
επ.	επόμενα
επιμ.	επιμέλεια
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΔΔ	Εφαρμογές Δημοσίου Δικαίου (περιοδικό)
ΕφημΔΔ	Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
Ολ	Ολομέλεια
ό.π.	όπου παραπάνω
παρ.	παράγραφος
σ.	σελίδα
Σ	Σύνταγμα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
τεύχ.	τεύχος
Τιμ. τόμ.	Τιμητικός τόμος
ΤοΣ	Το Σύνταγμα (περιοδικό)
υποσ.	υποσημείωση

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι τεχνολογικές εξελίξεις σε συνδυασμό με την παγκοσμιοποίηση και την αύξηση των διασυνοριακών ροών πληροφοριών δημιουργούν νέες προκλήσεις για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς η κλίμακα της συλλογής και της ανταλλαγής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς. Η νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα καλείται να αποτελέσει την ασπίδα προστασίας των πολιτών απέναντι στους κινδύνους που συνοδεύουν τη ραγδαία ανάπτυξη της πληροφορικής επιστήμης. Τι γίνεται, όμως, όταν η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κρίνεται αναγκαία προς εκπλήρωση σκοπών δημοσίου συμφέροντος; Πολλές φορές οι εθνικές αρχές των κρατών μελών χρειάζεται να προβούν στη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων των πολιτών τους για υπέρτερους σκοπούς δημόσιας υγείας, δημόσιας ασφάλειας ή εξασφάλισης οικονομικής ευημερίας. Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η προσέγγιση του ζητήματος σύγκρουσης του δικαιώματος στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με αυτές τις επιμέρους εκφάνσεις του δημοσίου συμφέροντος, μέσα από την παράθεση πραγματικών υποθέσεων που έχουν απασχολήσει κατά καιρούς τις αρμόδιες γνωμοδοτικές Αρχές. Στόχος είναι να αναδειχθεί ότι δεν υπάρχει οριστική λύση, αλλά σε κάθε περίπτωση απαιτείται στάθμιση των συγκρουόμενων αγαθών βάσει της αρχής της αναλογικότητας.

ABSTRACT

Technological progress, globalization and cross-border flows of information create new challenges for the protection of personal data. The volume of collected and exchanged personal data is increasing rapidly. Therefore, the legislation on the protection of personal data is required to provide a framework of protection for citizens against the dangers associated with the development of computer science. But what happens when the processing of personal data is necessary for the fulfillment of public interest purposes? The national authorities of the Member States of the European Union very often need to collect, process and use their citizens' personal data for superior interests, such as public health, public safety or economic prosperity. This thesis attempts to approach the issue of conflict between the right to protection of personal data and these expressions of public interest, through the presentation of real cases investigated by the responsible advisory Authorities. The aim of this thesis is to point out that there is no definitive solution, but it is necessary in each case to balance the conflicting rights on the basis of the principle of proportionality.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το δίκαιο των προσωπικών δεδομένων αποτελεί ένα πεδίο που προσελκύει ολοένα και περισσότερους νομικούς επιστήμονες και όχι μόνο. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι τα προσωπικά δεδομένα βρίσκονται πλέον σε κάθε πτυχή της κοινωνικής μας δραστηριότητας. Η είσοδος της τηλεματικής στις συγκοινωνίες της πρωτεύουσας αποτελεί το πιο πρόσφατο παράδειγμα. Το διαδίκτυο, τα έξυπνα κινητά, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, οι συσκευές εντοπισμού με σύστημα GPS και οι κάμερες σε δημόσιους χώρους είναι μερικά ακόμα παραδείγματα που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς μας και - θέλοντας ή μη - καταγράφουν ανά πάσα στιγμή τη θέση ή τις κινήσεις μας, τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις μας, τις συνομιλίες μας, ακόμα και την ψυχολογική μας κατάσταση.

Πρόκειται για ένα επιστημονικό πεδίο που συνδέεται άμεσα με την αέναη και απρόβλεπτη εξέλιξη της τεχνολογίας των υπολογιστών και του διαδικτύου. Όπως είναι γνωστό, κάθε είδους τεχνολογία συνιστά ένα μέσο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε θετικά είτε αρνητικά ως προς το συμφέρον του ανθρώπου για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και την εν γένει ευημερία του. Κι αυτό που ισχύει για κάθε τεχνολογία, ισχύει ακόμα περισσότερο για την επιστήμη της πληροφορικής και την αντίστοιχη ηλεκτρονική τεχνολογία που μελετά και διαχειρίζεται την παραγωγή, επεξεργασία και διάδοση της πληροφορίας¹. Έτσι, η πρόοδος της πληροφορικής έχει αλλάξει τον τρόπο συλλογής, επεξεργασίας καθώς και αξιοποίησεως των πληροφοριών στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα. Βρισκόμαστε στην εποχή που η τεχνολογία επιτρέπει πλέον τόσο σε ιδιωτικές επιχειρήσεις όσο και σε δημόσιες αρχές να κάνουν χρήση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε πρωτοφανή κλίμακα για την επιδίωξη των δραστηριοτήτων τους. Εντούτοις, η σημειούμενη τεχνολογική πρόοδος και η εξάπλωση της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών διευκολύνει όχι μόνο τη συλλογή και επεξεργασία μεγάλου όγκου πληροφοριών που αφορούν το άτομο, αλλά και το συνδυασμό των πληροφοριών αυτών για την εξαγωγή ακόμα περισσότερων συμπερασμάτων - πληροφοριών.

Σε αυτήν τη σύγχρονη «κοινωνία της πληροφορίας», η νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα επιδιώκει να αποτελέσει δικλείδα ασφαλείας για το θεμελιώδες δικαίωμα του πολίτη σε σχέση με την επεξεργασία των εν λόγω δεδομένων. Τίθεται ως κυρίαρχος στόχος η προστασία του ατόμου από την πληροφορική και ψηφιακή τεχνολογία, η οποία παρέχει θεωρητικώς και πρακτικώς απεριόριστες δυνατότητες συσσώρευσης και συσχετισμού πληροφοριών για όλες τις εκφάνσεις της ιδιωτικής και δημοσίας ζωής του ανθρώπου, και επιτρέπει την

---

¹ Βλ. Ιντζεσίλογλου Ν., Προλογικό σημείωμα σε: Ιγγλεζάκη, Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα: Η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών προσωπικών δεδομένων και οι συνέπειές της, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004.

παραγωγή, με βάση τις ιδιότητάς του ως πολίτη, εργαζομένου, ασφαλισμένου, καταναλωτή κλπ., μιας ανάγλυφης εικόνας της προσωπικότητάς του, η οποία τον καθιστά «διαφανή» και κατά τούτο «ελέγξιμο», αν όχι και «χειραγωγήσιμο»².

Ταυτόχρονα, το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν πρέπει να λειτουργεί ως ανάχωμα για την πρόσβαση στην πληροφορία. Το δημόσιο και κοινωνικό συμφέρον, η ελευθερία της πληροφόρησης και η πρόσβαση σε αυτήν πρέπει να ενυπάρχουν ως εγγενή χαρακτηριστικά στις σχετικές ρυθμιστικές επιλογές του νομοθέτη. Με άλλα λόγια, το δίκαιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων συνιστά αναπόσπαστο τμήμα της ρύθμισης των πληροφοριακών ροών σε μια δικαιοκρατούμενη κοινωνία. Κάθε σύγχρονο κράτος ενδιαφέρεται να αποκτήσει μεγάλο αριθμό προσωπικών πληροφοριών, προκειμένου να ασκήσει τις αρμοδιότητές του σε κάθε πεδίο δημόσιας πολιτικής, περιλαμβανομένης της δημόσιας υγείας, της δημόσιας ασφάλειας και της δημοσιονομικής πολιτικής. Γι' αυτόν το λόγο, η καθιέρωση ειδικής ρύθμισης για την προστασία των προσωπικών δεδομένων έχει αποτελέσει πολλάκις αντικείμενο αμφισβητήσεων όσον αφορά τα φαινόμενα υπερπροστασίας των προσωπικών δεδομένων σε βάρος του δημοσίου συμφέροντος. Κάποιοι, μάλιστα, κάνουν λόγο για ακτιβισμό (καμιά φορά και από την ίδια την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα) που δε λαμβάνει υπόψη ότι υπάρχουν και άλλες αξίες και αγαθά με συνταγματική επίσης προστασία, οι οποίες δε βαίνουν προς την ίδια κατεύθυνση με το αγαθό της ιδιωτικότητας³.

Οι νέες εξελίξεις στον τομέα των νέων τεχνολογιών σε συνδυασμό με τις απαιτήσεις των σύγχρονων δικαιοκρατούμενων κοινωνιών αναφορικά με τη διακίνηση της πληροφορίας επιβάλλουν μεταβολή του τρόπου σκέψης μας και προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Χρειάζεται ένα ισχυρό και πιο συνεκτικό πλαίσιο προστασίας των δεδομένων στην Ένωση που να διευκολύνει την ελεύθερη κυκλοφορία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για λόγους δημοσίου συμφέροντος, διασφαλίζοντας παράλληλα υψηλό επίπεδο προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ο νέος Κανονισμός «για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών», που πρόκειται να αντικαταστήσει την Οδηγία 95/46/EK, ευελπιστεί να ανταποκριθεί επιτυχώς στις απαιτήσεις των σύγχρονων κοινωνιών.

Στις επόμενες σελίδες θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε με όσο το δυνατό πληρέστερο τρόπο το ιδιαίτερος περίπλοκο θέμα του περιορισμού του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για λόγους δημοσίου

---

² Βλ. αιτιολογική έκθεση του ν. 2472/1997 για την «προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα».

³ Βλ. Σταθόπουλο Μ., Πρόλογος σε: Χριστοδούλου Κ, Δίκαιο Προσωπικών δεδομένων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013.

συμφέροντος. Προκειμένου ο αναγνώστης να αποκτήσει ολοκληρωμένη εικόνα επί του ζητήματος κρίνεται αναγκαίο να προηγηθεί μια σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου των «συγκρουόμενων» αγαθών. Έτσι, η ανάπτυξη του υπό εξέταση ζητήματος ξεκινά με το γενικό μέρος το οποίο περιλαμβάνει την περιγραφή των όρων «δημόσιο συμφέρον» και «δικαίωμα στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα». Ακολουθεί το δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης, το οποίο αφιερώνεται ειδικώς στις επιμέρους περιπτώσεις σύγκρουσης των επιταγών της ουσιαστικής κατοχύρωσης του θεμελιώδους δικαιώματος του ατόμου στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν με τις διάφορες εκφάνσεις του δημοσίου συμφέροντος και, συγκεκριμένα, τη δημόσια υγεία, τη δημόσια ασφάλεια και την οικονομική πολιτική κάθε κράτους μέλους.

A. ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Η έννοια του «δημοσίου συμφέροντος»

1.1. Ιστορική προέλευση

Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος δεν αποτελεί καινοτόμο εύρημα της νεότερης εποχής. Ήδη από την αρχαιότητα συναντάμε ψήγματα αυτής σε μεγάλα έργα πολιτικού προβληματισμού. Ο Πλάτωνας, για παράδειγμα, γράφει ότι «το κοινό συμφέρον είναι η προέλευση, ο σκοπός και η αρχή της λειτουργίας της πολιτείας»⁴, ενώ ο Αριστοτέλης συμπληρώνει ότι «το συμφέρον της πολιτείας είναι το συμφέρον των πολιτών»⁵. Αναφορά στο δημόσιο συμφέρον έχουμε και την εποχή του Μεσαίωνα, όπου ο ορισμός της έννοιας είναι «το κοινό κέρδος (profit) του βασιλείου»⁶. Εντούτοις, ο όρος «δημόσιο συμφέρον», με τον τρόπο που γίνεται αντιληπτός από τη σύγχρονη επιστήμη και τα δημοκρατικά κράτη, χρησιμοποιείται για πρώτη φορά μόλις το 18^ο αιώνα ως απότοκος των μεγάλων πολιτικών και κοινωνικών επαναστάσεων. Σαφή υπόσταση παίρνει κατά τη Γαλλική Επανάσταση και την εγκαθίδρυση της αρχής διάκρισης της Κοινωνίας και του Κράτους, οπότε αναπτύσσονται διάφορες θεωρίες σχετικά με το σύγχρονο περιεχόμενο του όρου. Χαρακτηριστική είναι η θεωρία του Aiguillon, σύμφωνα με την οποία «η πιο ιερή από όλες τις ανάγκες είναι η θυσία των ειδικών και προσωπικών συμφερόντων στο βωμό του δημοσίου συμφέροντος»⁷.

1.2. Εννοιολογικά στοιχεία

Το δημόσιο συμφέρον συναντάται με διάφορες λεκτικές παραλλαγές⁸. Ενδεικτικά, «εθνικό συμφέρον», «γενικό» (ή και «γενικότερο»⁹) συμφέρον, «κοινωνικό» ή «κοινό» συμφέρον είναι όροι που χρησιμοποιούνται συχνά στη νομολογία, στη νομοθεσία, ακόμη και στο ίδιο το Σύνταγμα. Οι όροι αυτοί θεωρούνται κατά βάση συνώνυμοι, αν και πολλές φορές χρησιμοποιούνται με διαφορετική έμφαση¹⁰.

⁴ Πλάτωνος, Πρωταγόρας, VIII, II, 1160a10.

⁵ Αριστοτέλης, Νικομάχεια, Πολιτική III 1283 - 1284.

⁶ Βλ. Γλαράκη Μ., Οι περιορισμοί για λόγους δημοσίου συμφέροντος του δικαιώματος πρόσβασης στα κοινοτικά έγγραφα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2005, σ. 124, με περαιτέρω παραπομπή.

⁷ Γλαράκη Μ., Οι περιορισμοί για λόγους δημοσίου συμφέροντος του δικαιώματος πρόσβασης στα κοινοτικά έγγραφα, ό.π., σ. 125.

⁸ Βενιζέλος Ευ., Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων: κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 37 επ..

⁹ Βλ. Δαγτόγλου Π., «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ΤοΣ 1986, σ. 425 - 433, σ. 428, ο οποίος διερωτάται «σε τι διαφέρει το “γενικότερο δημόσιο συμφέρον” από το “γενικό δημόσιο συμφέρον”».

¹⁰ Δαγτόγλου Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 7^η έκδοση, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2015, σ. 149.

Γενικά, με τον όρο «συμφέρον» εννοούμε, όπως γράφει ο καθηγητής Επ. Σπηλιωτόπουλος¹¹, την «χρησιμότητα ή την ωφέλεια που έχουν για ένα πρόσωπο, για διάφορους λόγους, είτε οι υπηρεσίες άλλων ανθρώπων είτε οι σχέσεις με αυτούς ή ορισμένα πράγματα είτε νομικές ρυθμίσεις ή πραγματικές καταστάσεις ή δραστηριότητες». Υποκείμενο συμφερόντων είναι, καταρχήν, κάθε άνθρωπος καθώς και διάφορες ομάδες ανθρώπων. Στην περίπτωση που το υποκείμενο του συμφερόντος είναι ο λαός, που έχει οργανωθεί με την έννομη τάξη σε κράτος, τότε πρόκειται για το λεγόμενο δημόσιο συμφέρον.

Από την έρευνα της κείμενης νομοθεσίας και νομολογίας συνάγεται ότι το δημόσιο συμφέρον μπορεί να σημαίνει την χρησιμότητα ή ωφέλεια που προκύπτει από την ικανοποίηση κοινών (βασικών) αναγκών όλων των μελών της κρατικής κοινωνίας, οπότε πρόκειται για το γενικό δημόσιο συμφέρον (π.χ. εθνική άμυνα, τάξη και ασφάλεια, υγεία, παιδεία, δικαιοσύνη, οικονομική ανάπτυξη κ.λπ.)¹². Μπορεί, επίσης, να σημαίνει την ικανοποίηση των αναγκών ενός τμήματος του λαού, το οποίο προσδιορίζεται με κριτήρια γενικά και αφηρημένα (π.χ. τους κατοίκους μιας περιοχής ή εκείνους που ασκούν ορισμένο επάγγελμα), οπότε πρόκειται για το ειδικό δημόσιο συμφέρον¹³. Τέτοια είναι, για παράδειγμα, η περίπτωση της απαλλοτριώσεως για δημόσια ωφέλεια (π.χ. για λόγους εθνικής άμυνας)¹⁴. Μπορεί μάλιστα να ικανοποιεί βασικές ανάγκες μιας μικρής μερίδας ατόμων, όπως π.χ. η σύσταση εκπαιδευτικών κέντρων για άτομα με ειδικές ανάγκες, ή η ύδρευση μιας μικρής κοινότητας¹⁵.

Σε κάθε περίπτωση, η έννοια του δημοσίου συμφερόντος διέπει όλη τη διοικητική δράση, με την έννοια ότι η δραστηριότητα που ασκεί η Δημόσια Διοίκηση έχει - και πρέπει να έχει - πάντοτε σκοπό την άμεση ή απώτερη ικανοποίηση του δημοσίου συμφερόντος. Με άλλη διατύπωση, αποκλειστικός σκοπός και μοναδική νομιμοποίηση του κράτους είναι η ικανοποίηση του δημοσίου συμφερόντος, εν αντιθέσει προς την εξυπηρέτηση ιδιωτικών απλώς συμφερόντων¹⁶. Επομένως, οι κρατικές λειτουργίες δεν έχουν άλλα θεμιτά κίνητρα και στόχους παρά το δημόσιο συμφέρον¹⁷.

¹¹ Σπηλιωτόπουλος Επ., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1^{ος}, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 14^η έκδοση, Αθήνα 2011, σ. 92.

¹² Κονδύλης Β., «Δημόσια Υπηρεσία και Δημόσιο Συμφέρον κατά τη Γαλλική θεωρία και νομολογία», ΤοΣ 3/1994, σ. 547 - 592, σ. 553.

¹³ Σπηλιωτόπουλος Επ., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, ό.π., σ. 93.

¹⁴ Δαγτόγλου Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, εκδ. Σάκκουλας, 1997, σ. 729.

¹⁵ Κονδύλης Β., «Δημόσια Υπηρεσία και Δημόσιο Συμφέρον κατά τη Γαλλική θεωρία και νομολογία», ό.π., σ. 553, με περαιτέρω παραπομπή.

¹⁶ Δαγτόγλου Π., «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ό.π., σ. 428.

¹⁷ Βλ. χαρακτηριστικά τον όρκο του ΠτΔ (άρθρο 33 παρ. 2 Σ): «*Ορκίζομαι στο όνομα της Αγίας και Ομοούσιας και Αδιαίρετης Τριάδας να φυλάσσω το Σύνταγμα και τους νόμους, να μεριμνώ για την πιστή τους τήρηση, να υπερασπίζω την εθνική ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της Χώρας, να προστατεύω τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των Ελλήνων και να υπηρετώ το γενικό συμφέρον και την πρόοδο του Ελληνικού Λαού*».

1.3. Διάκριση από το ιδιωτικό συμφέρον

Το δημόσιο συμφέρον αντιδιαστέλλεται παραδοσιακά από το ιδιωτικό συμφέρον¹⁸. Μια πραγματιστική θεώρηση του δημοσίου συμφέροντος διευκρινίζει ότι αυτό δεν μπορεί να ταυτιστεί με τα ιδιωτικά συμφέροντα¹⁹. Πράγματι, οι επιβαλλόμενες υπέρ του δημοσίου συμφέροντος ρυθμίσεις συχνά θίγουν, βλάπτουν ή περιορίζουν δικαιώματα ατόμων ή ομάδων, οπότε διαπιστώνεται σύγκρουση δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος. Επιπλέον, ο καθορισμός του ιδιωτικού συμφέροντος επαφίεται καταρχήν στον εκάστοτε φορέα του. Ο καθένας μας αποφασίζει για τον εαυτό του τι αποτελεί και πώς θα επιδιωχθεί το ατομικό του συμφέρον²⁰. Το δημόσιο συμφέρον, από την άλλη πλευρά, δεν μπορεί να καθοριστεί με αντίστοιχο τρόπο. Αν, δηλαδή, ως δημόσιο συμφέρον θεωρηθεί το συμφέρον του λαού στο σύνολό του, τότε ο προσδιορισμός του θα είναι δυσχερής και, ως εκ τούτου, απαιτείται η θέσπιση κανόνων για την εξειδίκευσή του²¹.

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι δεν υφίσταται εξ ορισμού εγγενής αντίθεση μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικών συμφερόντων σε κάθε περίπτωση²². Άλλωστε ζούμε σε μια εποχή, στην οποία η διάκριση μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού δεν είναι τόσο ευκρινής, όσο ήταν στο παρελθόν²³. Το σύγχρονο κράτος έχει διεισδύσει σε πληθώρα τομέων που η παραδοσιακή νομική θεωρία αντιλαμβανόταν ως «ιδιωτικές υποθέσεις». Έτσι, η εξυπηρέτηση ιδιωτικών σκοπών δεν αποκλείεται να συμβαδίζει με παράπλευρους στόχους δημοσίου συμφέροντος. Και αντίστροφα, η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος δεν απαιτείται να αντιστρατεύεται κατ' ανάγκη την εξυπηρέτηση ιδιωτικών συμφερόντων²⁴.

Επιπλέον, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το άθροισμα των ιδιωτικών συμφερόντων, δηλαδή των εκδηλωμένων στόχων που επιδιώκει ο καθένας μεμονωμένα, αποτελεί δημόσιο συμφέρον²⁵. Στο δημόσιο δίκαιο, βέβαια, γίνεται δεκτό ότι το δημόσιο συμφέρον δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως το άθροισμα όλων των κατ' ιδίαν συμφερόντων ή ως κάτι αυτόνομο και ανεξάρτητο από αυτά, αλλά πρέπει να εκφράζει ένα είδος συμβιβασμού ανάμεσα στα κατ' ιδίαν ατομικά ή κοινωνικά

¹⁸ Κοντογιωργα - Θεοχαροπούλου Δ., «Η ρήτρα του Δημοσίου συμφέροντος (Εξελίξεις στο δικαστικό έλεγχο)», σε: Κοντογιωργα - Θεοχαροπούλου Δ./Κουτούπα - Ρεγκάκου Ευ., Εμβάθυνση Δημοσίου Δικαίου: Ειδικά θέματα Διοικητικού Δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σ. 6 επ..

¹⁹ Μανιτάκης Α., «Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος», ΤοΣ 1978, τεύχ. 3^ο, σ. 433 - 465, σ. 435.

²⁰ Δαγτόγλου Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, ό.π., σ. 150.

²¹ Δαγτόγλου Π., «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ό.π., σ. 430.

²² Ηλιάδου Α., Δημόσιες Επιχειρήσεις, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 82.

²³ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing): Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2016, σ. 11.

²⁴ Ηλιάδου Α., Δημόσιες Επιχειρήσεις, ό.π., σ.82.

²⁵ Βλ. Richard E. Flathman, *The Public Interest - An essay concerning the normative discourse of politics*, John Wiley & Sons, New York 1966, σ. 33: «...the totality of individual interests in society constitutes the descriptive meaning of the "public interest"».

δικαιώματα²⁶. Με άλλη διατύπωση, σε μια ευρύτερη προοπτική, το δημόσιο συμφέρον αποτελεί την χρυσή τομή μεμονωμένων ατομικών συμφερόντων²⁷. Άλλωστε, οι τελικοί αποδέκτες, δηλαδή οι ωφελούμενοι εν τέλει από το δημόσιο συμφέρον, είναι οι πολίτες, όχι κατ' ανάγκη αμέσως, αλλά και μέσω του νομικού προσώπου του Δημοσίου.

1.4. Το δημόσιο συμφέρον ως αόριστη αξιολογική έννοια

Παρόλο που δεν αμφισβητείται η κεντρική θέση της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος ως κινητήριας δύναμης που διέπει ολόκληρη τη διοικητική δραστηριότητα, είναι δύσκολο να την ορίσουμε. Πράγματι, γενικός και ενιαίος ορισμός της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος είναι αδύνατο να διατυπωθεί, καθώς το νόημά της εξαρτάται από την χρήση και την ένταξή της στο συγκεκριμένο νομικοπολιτικό περιβάλλον, του οποίου και αποτελεί έκφραση²⁸. Πρόκειται για μια εξαιρετικά αόριστη έννοια, αν όχι τη θεμελιωδέστερη αόριστη έννοια του δημοσίου δικαίου²⁹, που μπορεί να συμπεριλάβει εντός των ορίων της πολλές αξιολογήσεις. Όπως χαρακτηριστικά λέγεται, η αοριστία της επιτρέπει να μη λείπει τίποτα συγκεκριμένο και ταυτόχρονα να υπονοεί πάρα πολλά³⁰. Με άλλα λόγια, το δημόσιο συμφέρον δεν έχει εκ των προτέρων σαφές περιεχόμενο. Δεν μπορεί να οριστεί εκ των προτέρων κατά τρόπο απαλλαγμένο από αοριστολογίες, σφάλματα και μονομέρειες, καθώς είναι μια έννοια που αποκτά πρακτική χειροπιαστή σημασία μόνο με την οριοθέτηση και τη συγκεκριμενοποίησή της³¹. Έτσι, το περιεχόμενό της διαφοροποιείται ανάλογα με τη συγκεκριμένη κάθε φορά χρήση της και την ένταξή της στο δεδομένο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο³². Αυτό βέβαια ισχύει και για το ιδιωτικό συμφέρον, αλλά η αοριστία του δημοσίου συμφέροντος πολλαπλασιάζεται λόγω της πληθώρας και ποικιλίας των φορέων του³³.

Κατά συνέπεια, το δημόσιο συμφέρον, ως αόριστη αξιολογική έννοια, πουθενά στο νόμο δεν αποσαφηνίζεται πλήρως. Ως εκ τούτου, ο όρος καθίσταται ερμηνευτικά

²⁶ Βενέρης Α., «Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου συμφέροντος και η προστασία προσωπικών δεδομένων: "ηλεκτρονικό" δικαίωμα πρόσβασης και "document tracing"», ΕφημΔΔ 3/2015, σ. 377 - 384, σ. 378, με περαιτέρω παραπομπή σε: Τράντα Γ., Οι κυβερνητικές πράξεις στο μεταίχμιο της προστασίας του δημοσίου συμφέροντος και του ελέγχου της διακριτικής ευχέρειας της διοικήσεως, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1997, σ. 71.

²⁷ Κτιστάκη Στ., «Δημόσια επιχείρηση και Δημόσιο συμφέρον», ΤοΣ 2-3/1991, σ. 297 - 349, σ. 303.

²⁸ Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing): Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση, ό.π., σ. 8, με περαιτέρω παραπομπή (υποσ. 23) σε: Μανιτάκη Α., Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της Συνταγματικότητας, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 435.

²⁹ Κουτούπα - Ρεγκάκου Ευ., «Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο Δημόσιο Δίκαιο», εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 50.

³⁰ Βενιζέλος Ευ., Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων: κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, ό.π., σ. 39.

³¹ Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, ό.π., σ. 150.

³² Κτιστάκη Σ., «Δημόσια επιχείρηση και Δημόσιο συμφέρον», ό.π., σ. 303.

³³ Δαγτόγλου Π., «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ό.π., σ. 430.

ελαστικός, ώστε να προσαρμόζεται σε διαφορετικές εκάστοτε περιπτώσεις και καταστάσεις. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια έννοια δυναμική και εξελίξιμη που συναρτάται με την ύπαρξη και την εξέλιξη των ειδικότερων λόγων που τη συνθέτουν³⁴. Τούτο προφανώς συμβαίνει σκόπιμα και συνειδητά, διότι μια αυστηρή οριοθέτηση της έννοιας θα ήταν δύσκολο να συμπεριλάβει όλο το εύρος της περιπτώσιολογίας θεμάτων που πρέπει να αντιμετωπισθούν με κριτήριο το δημόσιο συμφέρον. Επιπλέον, ένα σημαντικό προσόν της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος, που την καθιστά ιδιαίτερα δημοφιλή στη νομολογία, είναι η ιδεολογική της ουδετερότητα, που προκύπτει ως απόρροια του συμψηφισμού των κλασικών και νεότερων ιδεολογικών κατασκευών για την κοινωνία, την εξουσία και το κράτος³⁵. Λειτουργεί, ως εκ τούτου, ποικιλοτρόπως, διεκδικώντας κάθε φορά ένα συγκεκριμένο κανονιστικό περιεχόμενο.

Παράλληλα, όμως, αυτή η ποικιλότροπη λειτουργία και η μεγάλη ελαστικότητα κατά την οριοθέτηση της έννοιας ελλοχεύει σοβαρούς κινδύνους και, ειδικότερα, τον κίνδυνο της αναρχίας, της ανασφάλειας δικαίου καθώς και της αυταρχίας. Και τούτο διότι οποιοσδήποτε ασκεί δημόσια εξουσία μπορεί να επιδιώξει και να επιτύχει την πολιτική νομιμοποίηση των ενεργειών του επικαλούμενος την προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος³⁶. Για παράδειγμα, παρατηρείται το φαινόμενο τα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας να θέτουν συχνά κανόνες δικαίου, ακόμα και όταν δε διαθέτουν την απαραίτητη νομοθετική εξουσιοδότηση, θεμελιώνοντας αυτήν την αυτόνομη δράση τους στην επίκληση του δημοσίου συμφέροντος³⁷.

Γι' αυτόν το λόγο, το ζήτημα ποιος και πώς εξειδικεύει το δημόσιο συμφέρον αποβαίνει το κεντρικό ζήτημα υπάρξεως και επιβιώσεως της δημοκρατίας και της ελευθερίας³⁸. Στην πράξη, τα όργανα της νομοθετικής εξουσίας, η νομοθετικώς εξουσιοδοτούμενη Διοίκηση και, σε δεύτερο στάδιο, ο Έλληνας δικαστής καλούνται κάθε φορά να εξειδικεύσουν το δημόσιο συμφέρον ανάλογα με την εκάστη περίπτωση και το υπό εξέταση συνταγματικό δικαίωμα. Η διακριτική αυτή ευχέρεια ερμηνευτικής διάπλασης του γενικού συμφέροντος από τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία δημιουργεί εύλογη ανασφάλεια και φόβο για την πιθανή υπονόμηση του τυπικού χαρακτήρα και της νομικής υπεροχής του Συντάγματος.

Ταυτόχρονα, αυτή η ανησυχητική τάση της «οιονεί κανονιστικής» εξουσίας της σημερινής Διοικήσεως σε συνδυασμό με το μεγάλο και ελαστικό εύρος της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος συνεπάγεται κινδύνους για τις ατομικές ελευθερίες των

---

³⁴ Κωνσταντόπουλος Π., «Η δικανική αξιολόγηση του δημοσίου συμφέροντος μέσα στα πλαίσια του Συντάγματος», ΕΔΚΑ 1992, τεύχ. 8/404, σ. 473 - 477, σ. 475.

³⁵ Βενιζέλος Ευ., Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων: κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, ό.π., σ. 40.

³⁶ Δαγτόγλου Π., «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ό.π., σ. 430.

³⁷ Κουτούπα - Ρεγκάκου Ευ., «Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο Δημόσιο Δίκαιο», ό.π., σ. 51.

³⁸ Δαγτόγλου Π., «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ό.π., σ. 430.

διοικουμένων. Πολλές φορές, χωρίς να υπάρχει ρητή εξουσιοδότηση, ο νομοθέτης ή ο διοικητικός δικαστής θεωρεί το δημόσιο συμφέρον αποφασιστικό παράγοντα για την παράλειψη εφαρμογής του ισχύοντος κοινού δικαίου ή την επιβολή ενός έκτακτου ή εξαιρετικού καθεστώτος. Ακόμα και ιδιωτικά συμφέροντα που εξυπηρετούν σε μια δεδομένη χρονική στιγμή τους στόχους της κρατικής πολιτικής αναγορεύονται σε δημόσια, προκειμένου να διευκολυνθεί ο περιορισμός ενός ατομικού δικαιώματος³⁹. Υπάρχει, δηλαδή, ο κίνδυνος το δημόσιο συμφέρον να χρησιμοποιείται καταχρηστικά ως μοχλός χαλάρωσης της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, γεγονός που εκφεύγει του σκοπού του και υποβαθμίζει σημαντικά τη βαρύτητα των δικαιωμάτων στην έννομη τάξη. Σε μια δημοκρατική και φιλελεύθερη Πολιτεία, όμως, τα ατομικά δικαιώματα αποτελούν αυτοσκοπό και πεμπτούσια της κρατικής συγκρότησης. Ως εκ τούτου, μια αυθαίρετη θυσία των ατομικών δικαιωμάτων στο βωμό ενός αμφιβόλου δημοσίου συμφέροντος⁴⁰ αποτελεί πλήγμα για τη δημοκρατική υπόσταση του πολιτεύματος.

1.5. Το δημόσιο συμφέρον ως νομική έννοια (γενικά)

Το δημόσιο συμφέρον είναι νομική έννοια διότι για τον καθορισμό του χρειάζεται η θέσπιση κανόνων δικαίου. Σε αντίθεση, δηλαδή, με την ελευθερία αυτοκαθορισμού του ιδιωτικού συμφέροντος από τον εκάστοτε φορέα του, η έννοια του δημοσίου συμφέροντος, λόγω της αοριστίας της, απαιτεί κανόνες για την εξειδίκευσή της. Οι κανόνες αυτοί απαρτίζουν το Σύνταγμα, που είτε εξειδικεύει το ίδιο το δημόσιο συμφέρον είτε (συνήθως) ορίζει τα αρμόδια γι' αυτό όργανα. Σε πρώτη φάση, δηλαδή, η συγκεκριμενοποίηση του δημοσίου συμφέροντος γίνεται από το ίδιο το Σύνταγμα, κατόπιν (και ειδικότερα) από το νομοθέτη και - κατ' εξουσιοδότηση του νόμου - από την κανονιστική πράξη της Διοίκησης, αλλά και από την ατομική διοικητική πράξη που εκδίδεται κατ' άσκηση της λεγόμενης διακριτικής ευχέρειας της Διοίκησης.

Εν όψει των ανωτέρω, όπως εύστοχα περιγράφει ο Π. Δαγτόγλου⁴¹, το δημόσιο συμφέρον δεν αποτελεί κριτήριο πέρα και υπεράνω του θετού δικαίου, αλλά εκφράζεται από αυτό, με τρόπο και κατά τους τύπους που αντιστοιχούν στην ιεραρχία του θετού δικαίου. Με άλλα λόγια, δημόσιο συμφέρον είναι μόνο ό,τι τα συνταγματικώς οριζόμενα όργανα, κατά τη συνταγματικώς καθοριζόμενη ιεραρχία και διαδικασία, ορίζουν ως δημόσιο συμφέρον. Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος δεν αποτελεί, λοιπόν, κατηγορία ευρισκόμενη εκτός και πέρα της περιοχής του δικαίου και της αρχής της νομιμότητας, αλλά αντιθέτως εντάσσεται σε αυτήν.

³⁹ Κουτούπα - Ρεγκάκου Ευ., «Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο Δημόσιο Δίκαιο», ό.π., σ. 55.

⁴⁰ Κουτούπα - Ρεγκάκου Ευ., «Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο Δημόσιο Δίκαιο», ό.π., σ. 55.

⁴¹ Δαγτόγλου Π., «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ό.π., σ. 430 - 431.

Ως νομική έννοια, το δημόσιο συμφέρον έχει δύο βασικές λειτουργίες: αφενός προσδιορίζει τον σκοπό των νομικών πράξεων ή των υλικών ενεργειών των δημόσιων νομικών προσώπων, αφετέρου, στο πεδίο της συνταγματικής έννομης τάξης, το δημόσιο συμφέρον συνιστά προϋπόθεση και όριο του συνταγματικά επιτρεπτού περιορισμού ενός ατομικού δικαιώματος⁴². Πιο αναλυτικά, ως κεντρική έννοια στη θεωρία του Διοικητικού Δικαίου, η έννοια του δημοσίου συμφέροντος διαμορφώνει βασικά φαινόμενα, όπως είναι για παράδειγμα η οριοθέτηση και η άσκηση της διακριτικής ευχέρειας της Διοίκησης, η ανάκληση διοικητικών πράξεων, η παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας κ.λπ.⁴³. Στο πεδίο προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων, η έννοια του δημοσίου συμφέροντος είναι συνυφασμένη με την επιβολή περιορισμών στα δικαιώματα αυτά.

1.6. Το δημόσιο συμφέρον ως λόγος περιορισμού συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων (ειδικά) - Οι τάσεις της ελληνικής νομολογίας

Στην παρούσα εργασία θα επικεντρωθούμε στη δεύτερη από τις ως άνω λειτουργίες του δημοσίου συμφέροντος, αυτή κατά την οποία λαμβάνεται υπ' όψιν για την επιβολή περιορισμών στο πεδίο προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων.

Στα σύγχρονα κράτη δικαίου, οι ατομικές ελευθερίες προστατεύονται κατ' αρχήν στο βαθμό που δεν υπάρχει κάποιο δημόσιο συμφέρον που να δικαιολογεί τον περιορισμό τους⁴⁴. Αυτό προκύπτει από τη γενική ρήτρα του άρθρου 25 παρ. 1 του Συντάγματος⁴⁵, αλλά και από τις ειδικές ρυθμίσεις για τα συγκεκριμένα ατομικά δικαιώματα. Ωστόσο, επισημαίνεται ότι από τη γενική αυτή ρήτρα δε συνάγεται κάποια γενική αρχή υπεροχής ενός αόριστου δημοσίου συμφέροντος⁴⁶. Το δημόσιο συμφέρον, όπου αυτό μνημονεύεται, έχει τον σκοπό της οριοθέτησης του δικαιώματος. Το ζητούμενο, δηλαδή, δεν είναι η διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος, αλλά η μεγαλύτερη δυνατή διασφάλιση του συνταγματικού δικαιώματος (*in dubio pro libertatis*)⁴⁷. Η ύπαρξη γενικής ρήτρας θα καταστρατηγούσε το συνολικό οικοδόμημα της φιλελεύθερης δημοκρατίας, αφού θα υποβάθμιζε τα ατομικά δικαιώματα σε απλά εργαλεία στα χέρια της εξουσίας, η

⁴² Σπηλιωτόπουλος Επ., Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, ό.π., σ. 93.

⁴³ Βενιζέλος Ευ., Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων: κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, ό.π., σ. 23 επ..

⁴⁴ Βλ. Κουτούπα - Ρεγκάκου Ευ., Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο δημόσιο δίκαιο, ό.π., σ. 52.

⁴⁵ Άρθρο 25 § 1 Σ: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως άτομου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους».

⁴⁶ Βλ. Δημητρόπουλο Α., Συνταγματικά Δικαιώματα: συστήματα συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ', εκδ. Σάκουλα, Β' έκδοση, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2008, σ. 169, ο οποίος τονίζει ότι δεν προβλέπεται γενική ρήτρα υπέρ του «δημοσίου συμφέροντος» υπεράνω, πέρα και ανεξάρτητα από τα ατομικά και προσωπικά συμφέροντα όλων, μπροστά στην οποία θα έπρεπε να υποχωρήσουν όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών.

⁴⁷ Βλ. Βενιζέλο Ευ., Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων: κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, ό.π., σ. 24, με περαιτέρω παραπομπές (υποσ. 30).

οποία με την επίκληση και μόνο του δημοσίου συμφέροντος θα ήταν σε θέση να εκμηδενίσει τη σημασία των δικαιωμάτων. Με λίγα λόγια, θεμελιώδες χαρακτηριστικό της δημοκρατικής και φιλελεύθερης πολιτείας δικαίου είναι ότι τα ατομικά δικαιώματα μόνο εφόσον επιτρέπει το Σύνταγμα υποτάσσονται, ποτέ όμως δεν εντάσσονται στο δημόσιο συμφέρον, αλλά εναρμονίζονται προς αυτό.

Με αφετηρία, λοιπόν, το συνταγματικό κείμενο, θα δούμε ότι στο πεδίο της προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων - το πιο πολύτιμο ίσως κεφάλαιο του Συντάγματος - η έννοια του δημοσίου συμφέροντος, με τις διάφορες λεκτικές παραλλαγές, μνημονεύεται ρητά σε ελάχιστες συνταγματικές διατάξεις. Συγκεκριμένα, εντοπίζεται στο άρθρο 17 παρ. 1, όπου προβλέπεται ότι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας δύναται να περιορισθεί για λόγους δημοσίου συμφέροντος⁴⁸, στο άρθρο 106 παρ. 1 εδ. α', όπου χαράσσονται τα ανώτατα όρια της οικονομικής ελευθερίας πάλι με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον⁴⁹, στο άρθρο 24 παρ. 1 εδ. ε' (προστασία του περιβάλλοντος)⁵⁰ και στο άρθρο 33 παρ. 2, στο κείμενο του όρκου που δίνει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά την ανάληψη των καθηκόντων του⁵¹. Πρόκειται, με λίγα λόγια, για μια συνταγματικά τυποποιημένη έννοια με συγκεκριμένες και περιορισμένες χρήσεις στο συνταγματικό κείμενο.

Ωστόσο, παρά την περιορισμένη και φειδωλή χρήση του όρου στο ίδιο το συνταγματικό κείμενο, σε επίπεδο νομολογίας παρατηρείται συχνή και εκτεταμένη επίκληση της αόριστης έννοιας του δημοσίου συμφέροντος, ακόμα κι όταν στην κρίσιμη συνταγματική διάταξη δεν μνημονεύεται καν η έννοια αυτή⁵². Το πρόβλημα γίνεται εντονότερο ιδιαίτερα σε αποφάσεις σχετικές με την προστασία, την άσκηση και τους περιορισμούς των συνταγματικών δικαιωμάτων. Σε αρκετές περιπτώσεις η νομολογιακή επίκληση της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος λειτουργεί πράγματι ως μηχανισμός ερμηνείας του Συντάγματος. Πολύ συχνά, όμως, η αναγωγή στο κριτήριο του δημοσίου συμφέροντος είναι απολύτως περιττή καθώς δεν ενισχύει ούτε στο ελάχιστο το δικανικό συλλογισμό και θέτει έτσι υπό αμφισβήτηση τη μεθοδολογική επάρκεια του δικαστή. Τέλος, δεν είναι λίγες οι φορές που ο δικαστής αναγόμενος στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος υπερβαίνει το κανονιστικό περιεχόμενο των κρίσιμων συνταγματικών διατάξεων, όπου ο όρος αυτός δεν μνημονεύεται καν. Πρόκειται για τις πλέον προβληματικές περιπτώσεις, στις οποίες

⁴⁸ Άρθρο 17 § 1 Σ: «Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος».

⁴⁹ Άρθρο 106 § 1 εδ. α': «Για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος το Κράτος προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας».

⁵⁰ Άρθρο 24 § 1 εδ. ε': «Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον».

⁵¹ Βλ. υποσ. 17.

⁵² Βλ. Βενιζέλος Ευ., Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων: κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, ό.π., σ. 13 επ..

ελλοχεύει ο κίνδυνος χαλάρωσης της προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων που βρίσκονται τυποποιημένα στο συνταγματικό κείμενο, λόγω του υπέρμετρου περιορισμού τους εν ονόματι της δήθεν διαφύλαξης του δημόσιου συμφέροντος.

Η ευκολία με την οποία ο Έλληνας δικαστής καθιστά την έννοια του δημοσίου συμφέροντος εργαλείο για την εφαρμογή του δικανικού συλλογισμού οφείλεται εν πολλοίς στα ιδεολογικά και νομικά προσόντα της έννοιας αυτής: δηλαδή, η αοριστία και η ιδεολογική ουδετερότητα της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος επιτρέπει την ποικιλότητα λειτουργία της, όπως αναφέρθηκε ήδη. Ωστόσο, η στάση αυτή δεν παύει να μας δημιουργεί την αίσθηση ότι είναι εκδήλωση ερμηνευτικής αμηχανίας ή - ακόμα χειρότερα - αυθαιρεσίας του δικαστή. Το παράδοξο αυτό της ελληνικής νομολογιακής πραγματικότητας δημιουργεί προβλήματα νομικής ακρίβειας και εννοιολογικής συνοχής, ιδιαίτερα στο ευαίσθητο πεδίο της προστασίας και των περιορισμών των συνταγματικών δικαιωμάτων. Κλονίζει την ίδια τη νομική φύση του τυπικού Συντάγματος και τούτο διότι η παρεισαγωγή από τη νομολογία στο νομοτεχνικό και ερμηνευτικό σύστημα του Συντάγματος μιας εξαιρετικά αόριστης έννοιας, όπως η έννοια του γενικού συμφέροντος, δημιουργεί τον κίνδυνο μιας συνολικής του υπονόμησης, δηλαδή μιας υπονόμησης του ίδιου του τυπικού χαρακτήρα και της νομικής υπεροχής του Συντάγματος ως προς την προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων.

1.7. Δημόσιο συμφέρον και οικονομική κρίση

Το γενικό ή δημόσιο συμφέρον προβάλλεται συνεχώς ως ύπατος σκοπός (*ultima ratio*) και μόνιμη δικαιολογία των παρεμβάσεων του σύγχρονου γραφειοκρατικού - διοικητικού κράτους⁵³. Τα τελευταία χρόνια, και ειδικά μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, οι νέες τάσεις οικονομικού παρεμβατισμού οδήγησαν στη διεύρυνση των απαιτήσεων που ανάγονται στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος⁵⁴. Έτσι, ο όρος «δημοσιονομικό συμφέρον» άρχισε να χρησιμοποιείται ολοένα και πιο συχνά στη νομολογία και τη θεωρία. Παρόλο που δεν αποτελεί καινοφανή όρο, η έννοια του δημοσιονομικού συμφέροντος του Κράτους δεν είχε τύχει στο παρελθόν επιστημονικής επεξεργασίας από τους συνταγματολόγους, αντίστοιχη με αυτή του δημοσίου συμφέροντος. Και τούτο διότι μέχρι πρότινος ταυτιζόταν με την εξυπηρέτηση των αμιγώς ταμειακών συμφερόντων του Δημοσίου⁵⁵. Εντούτοις, η έννοια του δημοσιονομικού συμφέροντος στην ουσία της συνδέεται με άμεσους συγκεκριμένους δημοσιονομικούς σκοπούς και στόχους του Κράτους. Συγκεκριμένα,

⁵³ Μανιτάκης Α., «Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος», ό.π., σ. 435.

⁵⁴ Κτιστάκη Στ., «Δημόσια Επιχείρηση και Δημόσιο Συμφέρον», ό.π., σ. 304.

⁵⁵ Θεοχαροπούλου Ε., «Η δραματική «προέλαση» του δημοσιονομικού συμφέροντος του κράτους στη θέση του δημοσίου συμφέροντος σε καιρούς εθνικής δημοσιονομικής κρίσης εν μέσω παγκόσμιας οικονομικής κρίσης», ΔΦΝ, τόμος 66^{ος}, Τ. 1501 (Α΄ Νοεμβρίου 2012), σ. 1539 - 1545, σ. 1540.

κατά τη νομολογία, το δημοσιονομικό συμφέρον κατατείνει σε τριπλό στόχο: (α) στην ανάγκη κάλυψης των οικονομικών αναγκών της χώρας, (β) στη βελτίωση της μελλοντικής δημοσιονομικής και οικονομικής καταστάσεως και (γ) στην εκπλήρωση των ευρωπαϊκών στόχων της δημοσιονομικής πειθαρχίας και της διασφαλίσεως της σταθερότητας της ζώνης του ευρώ⁵⁶.

Κατά την κρατούσα άποψη, το δημοσιονομικό συμφέρον συνιστά «είδος», μεταξύ πολλών άλλων «ειδών», της έννοιας του δημοσίου ή γενικού συμφέροντος⁵⁷. Ωστόσο, εν μέσω της εθνικής δημοσιονομικής κρίσης, το δημοσιονομικό συμφέρον συχνά ανάγεται σε θέση εθνικού δημοσίου (ή γενικού) συμφέροντος, καθιστάμενο έννοια «γένους» στο χώρο του δημοσιονομικού και φορολογικού δικαίου. Βρισκόμαστε, με άλλα λόγια, μπροστά σε μια δραματική «προέλαση» του δημοσιονομικού συμφέροντος του κράτους στη θέση του δημοσίου συμφέροντος⁵⁸. Αυτό οφείλεται, κατά πολλούς, στο γεγονός ότι η δημοσιονομική κρίση συνιστά κρίση εθνική. Αποτελεί εθνικό διακύβευμα η αντιμετώπιση του κινδύνου που προέρχεται από τον κλονισμό της δημοσιονομικής ισορροπίας και την άνοδο του δημόσιου ελλείμματος σε πρωτοφανή επίπεδα.

Εν όψει των μνημονιακών της δεσμεύσεων και εν ονόματι της δημοσιονομικής και φορολογικής εξυγίανσης, η Ελληνική Κυβέρνηση έλαβε και συνεχίζει να λαμβάνει μια σειρά από επείγοντα και σκληρά μέτρα, το θεμιτό ή όχι των οποίων καλούνται επανειλημμένως να κρίνουν τα εθνικά δικαστήρια. Φαίνεται, πως η δικαιοσύνη δεν έχει άλλη διέξοδο παρά να εντάξει το υπαρξιακά διακινδυνευμένο δημοσιονομικό συμφέρον στο ευρύτερο δημόσιο συμφέρον (βλ. ΟλΣτΕ 668/2012)⁵⁹. Το ζήτημα είναι αν αυτή η ενδυνάμωση του δημοσιονομικού συμφέροντος, εξαιτίας των δραματικών εθνικών συνθηκών, δικαιολογεί και μέχρι ποιου σημείου την υποχώρηση ή ακόμα και τον παραμερισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων των διοικουμένων.

---

⁵⁶ Λαζαράτος Π., «Δημοσιονομικό συμφέρον και δίκαιο της ανάγκης», ΘΠΔΔ 8 - 9/2013, σ. 686 - 692, σ. 686.

⁵⁷ Θεοχαροπούλου Ε., «Η δραματική «προέλαση» του δημοσιονομικού συμφέροντος του κράτους στη θέση του δημοσίου συμφέροντος σε καιρούς εθνικής δημοσιονομικής κρίσης εν μέσω παγκόσμιας οικονομικής κρίσης», ό.π., σ. 1541.

⁵⁸ Θεοχαροπούλου Ε., «Η δραματική «προέλαση» του δημοσιονομικού συμφέροντος του κράτους στη θέση του δημοσίου συμφέροντος σε καιρούς εθνικής δημοσιονομικής κρίσης εν μέσω παγκόσμιας οικονομικής κρίσης», ό.π., σ. 1540.

⁵⁹ Δαγτόγλου Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, ό.π., σ. 150.

2. Το δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

2.1. Ιστορική εξέλιξη της προστασίας των προσωπικών δεδομένων

2.1.1. Προστασία των προσωπικών δεδομένων στον Ευρωπαϊκό και Διεθνή χώρο

2.1.1.1. Νομοθετήματα «πρώτης γενιάς»

Η συζήτηση σχετικά με τη ραγδαία πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας και τη συνακόλουθη απειλή από την ολοένα αυξανόμενη συλλογή και επεξεργασία προσωπικών πληροφοριών είχε αρχίσει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 στην Αμερική⁶⁰. Στην Ευρώπη, οι εξελίξεις στην σχετική νομοθεσία άρχισαν το 1970, οπότε θεσπίστηκε ο πρώτος παγκοσμίως νόμος περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων στο δυτικογερμανικό Ομοσπονδιακό Κρατίδιο της Έσσης. Ακολούθησαν οι σχετικές εθνικές νομοθεσίες άλλων ευρωπαϊκών χωρών, με κυριότερες αυτές των Βόρειων Χωρών (σουηδικός νόμος περί δεδομένων του 1973), της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (BDSG το 1977) και ο γαλλικός νόμος περί πληροφορικής, βάσεων δεδομένων και ελευθεριών του 1978⁶¹. Σε επίπεδο συνταγματικής ρύθμισης, πρωτοπορεί το Σουηδικό Σύνταγμα, το οποίο ήδη από το 1980 περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με την προστασία δεδομένων⁶². Όλα τα παραπάνω νομοθετήματα είχαν ως αφετηρία τη Σύμβαση της Ρώμης για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών (1950), και συγκεκριμένα τον ήδη ισχύοντα κανόνα του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ για το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, ειδικότερη έκφανση του οποίου θεωρούνται τα προσωπικά δεδομένα⁶³.

Σε παράλληλη τροχιά, στον υπόλοιπο διεθνή χώρο, δραστηριοποιήθηκε ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), ο οποίος εξέδωσε Σύσταση με σειρά «κατευθυντήριων γραμμών» για την προστασία των προσωπικών δεδομένων με ιδιαίτερη έμφαση στα θέματα που συνυφαίνονται με τη διασυνοριακή ροή πληροφοριών⁶⁴. Οι πρώτες αυτές νομοθετικές κατοχυρώσεις δικαιωμάτων για

⁶⁰ Βλ. Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο προσωπικών δεδομένων, ό.π., σ. 3, • Κοτσαλή Λ., Προσωπικά δεδομένα: Ανάλυση - σχόλια - εφαρμογή, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 3 (Εισαγωγή).

⁶¹ Βλ. Κοτσαλή Λ., Προσωπικά δεδομένα: Ανάλυση - σχόλια - εφαρμογή, ό.π., σ. 2 (Εισαγωγή).

⁶² Κατραμάδος Δ., «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων (Ν. 2472/97): Δικλείδα ασφαλείας ή κερκόπορτα για την κατάλυση θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη;», ΔτΑ Ν° 3/1999, σ. 577 - 610, σ. 579.

⁶³ Βλ. Αργυρό Α., «Η Αρχή της Διαφάνειας και τα Προσωπικά Δεδομένα ή οι ελεγκτικοί μηχανισμοί του Κράτους και η περίπτωση των προσωπικών δεδομένων», ΕλλΔνη 49 (2008), τεύχ. 4°, σ. 961 - 976, σ. 966.

⁶⁴ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., Προσωπικά Δεδομένα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 124. Πρόκειται για τη Σύσταση με τον τίτλο: «Κατευθυντήριες γραμμές διέπουσες την προστασία της ιδιωτικής σφαίρας του ανθρώπου και τις διασυνοριακές ροές προσωπικών δεδομένων» της 23^{ης} 9.1980 (Guidelines Concerning the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data). Οι κατευθυντήριες αυτές γραμμές αναθεωρήθηκαν (Revised Guidelines on the Protection of

την προστασία προσωπικών δεδομένων, που κατηγοριοποιούνται ως «νομοθετήματα της πρώτης γενιάς», δέχθηκαν κριτική για τις άκαμπτες ρήτρες, τον αυστηρό προληπτικό και κατασταλτικό έλεγχο, τις εξοντωτικές ποινικές, αστικές και διοικητικές κυρώσεις που προέβλεπαν⁶⁵. Η αιτία του απόλυτου χαρακτήρα αυτών των νομοθετημάτων ήταν η δυσπιστία - αν όχι φόβος - του νομοθέτη απέναντι σε κάθε μορφής ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών στοιχείων, ιδίως από το Κράτος («φόβος του Μεγάλου Αδελφού»⁶⁶), με αποτέλεσμα την επιφυλακτική στάση του⁶⁷.

2.1.1.2. Νομοθετήματα «δεύτερης γενιάς»

Σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, το Συμβούλιο της Ευρώπης διέκρινε εγκαίρως τους κινδύνους που έκρυβε η ραγδαία τεχνολογική πρόοδος για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έτσι, άρχισε η εξέταση και μελέτη της επίδρασης της «πληροφορικής επανάστασης» στα ανθρώπινα δικαιώματα ήδη από το 1968. Η συστηματική και εξειδικευμένη αυτή προσπάθεια κατέληξε, το έτος 1981, στην «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των ατόμων από την αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», περισσότερο γνωστή ως Σύμβαση 108, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2068/1992. Πρόκειται για το πρώτο θεμελιώδες κοινό ευρωπαϊκό κείμενο για τη συλλογική αντιμετώπιση του ζητήματος, το οποίο σήμανε την απαρχή μια δεύτερης περιόδου για την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Η Σύμβαση αυτή κωδικοποιεί για πρώτη φορά τις αρχές που διέπουν την αυτοματοποιημένη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων και θέτει τους όρους και τους κανόνες για τη διασύνδεση αρχείων και τη διασυνοριακή ροή προσωπικών πληροφοριών⁶⁸. Η επιρροή της παραπάνω Σύμβασης ήταν προφανής και δεν άργησαν να εμφανισθούν τα «νομοθετήματα δεύτερης γενιάς», κύριο χαρακτηριστικό των οποίων ήταν η ευκαμψία και ο περιορισμός των προηγούμενων γενικών αφορισμών και απαγορεύσεων, στο μέτρο που ο υπολογιστής δεν

Privacy and Transborder Flows of Personal Data) και δημοσιεύθηκαν το Σεπτέμβριο του 2013 στον ιστότοπο: http://www.oecd.org/sti/ieconomy/oecd_privacy_framework.pdf

⁶⁵ Αραβαντινός Β., Η προστασία στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με ηλεκτρονικό υπολογιστή: συμβολή στη Δικαιοκυβερνητική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1997, σ. 14 επ..

⁶⁶ Αραβαντινός Β., Η προστασία στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με ηλεκτρονικό υπολογιστή: συμβολή στη Δικαιοκυβερνητική, ό.π., σ. 15.

⁶⁷ Βλ. Σωτηρόπουλο Β., Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 14, με περαιτέρω παραπομπή σε: Γέροντα Απ., Η προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων: μια συμβολή στην ερμηνεία του Ν. 2472/1997 «προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2002, σ. 101 - 102 • Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., Προσωπικά Δεδομένα, ό.π., σ. 123.

⁶⁸ Κατραμάδος Δ., «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων (Ν. 2472/97): Δικλείδα ασφαλείας ή κερκόπορτα για την κατάλυση θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη;», ό.π., σ. 581.

αντιμετωπίζεται πλέον ως εχθρός, αλλά ως αναγκαίο εργαλείο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη⁶⁹.

2.1.1.3. Νομοθετήματα «τρίτης γενιάς»

Τη δεκαετία του 1990, στους κόλπους της ΕΚ (μετέπειτα ΕΕ) η συνήθης διαδικασία διαβούλευσης (Πράσινη, αργότερα Λευκή Βίβλος, Πρόταση Οδηγίας) κατέληξε, το έτος 1995, στην έκδοση της γνωστής Οδηγίας 95/46/ΕΚ προς τα κράτη-μέλη «για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών». Πρόκειται για ένα από τα πληρέστερα παγκοσμίως κείμενα για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, το οποίο δεσμεύει τα κράτη-μέλη της ΕΕ να θέσουν σε ισχύ τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις, συμμορφούμενα έτσι με το περιεχόμενό της. Η Οδηγία αυτή αποτελεί σταθμό για τα «νομοθετήματα τρίτης γενιάς», στα οποία εντάσσονται οι εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών-μελών της ΕΕ που θεσπίστηκαν (ή αναθεωρήθηκαν) προκειμένου να εναρμονιστεί το εσωτερικό τους δίκαιο προς τις κοινοτικές επιταγές. Τα εν λόγω νομοθετήματα αντανακλούν την προσπάθεια του νομοθέτη να ανταποκριθεί, στο μέτρο του δυνατού, στην ανάγκη ρύθμισης της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, εν όψει της κοσμογονίας που συντελείται στο χώρο της πληροφορικής (ψηφιακή τεχνολογία, διαδίκτυο, παγκοσμιοποίηση)⁷⁰.

2.1.2. Προστασία των προσωπικών δεδομένων στην ελληνική έννομη τάξη

2.1.2.1. Η ελληνική νομική πραγματικότητα μέχρι την ψήφιση του Ν. 2472/1997

Υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1975/1986 δεν υπήρχε ειδική διάταξη σχετική με την προστασία προσωπικών δεδομένων από την ηλεκτρονική επεξεργασία τους. Εντούτοις, το σχετικό κενό κάλυπταν - σχεδόν πλήρως - άλλες συναφείς διατάξεις του Συντάγματος⁷¹. Συγκεκριμένα, είχε κριθεί από το ΣτΕ ότι το άρθρο 9 του Συντάγματος⁷² για το άσυλο της κατοικίας και το απαραβίαστο της ιδιωτικής και

⁶⁹ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου, Προσωπικά Δεδομένα, ό.π., σ. 125.

⁷⁰ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου, Προσωπικά Δεδομένα, ό.π., σ. 129.

⁷¹ Για την ερμηνευτική θεμελίωση του δικαιώματος με βάση τις υφιστάμενες διατάξεις του Συντάγματος ήδη πριν την αναθεώρηση βλ. Σωτηρόπουλο Β., Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων, ό.π., σ. 41 επ. • Μήτρου Α., «Προστασία προσωπικών δεδομένων: ένα νέο δικαίωμα», σε: Τσάτσος Δ./Βενιζέλος Ε./Κοντιάδης Κ. (επιμ.), Το Νέο Σύνταγμα: Πρακτικά Συνεδρίου για το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975/1986/2001, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2001, σ. 83 - 103, σ. 85 επ. • της ίδιας, «Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας», σε: Τόμος Τιμητικός του Συμβουλίου της Επικρατείας - 75 χρόνια, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004, σ. 343 - 362, σ. 347 επ..

⁷² Άρθρο 9 Σ: «1. Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δε γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας. 2. Οι παραβάτες της προηγούμενης

οικογενειακής ζωής περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, και την προστασία πληροφοριών που αφορούν την υγεία του προσώπου, τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, την οικογενειακή του συμπεριφορά και την ερωτική του ζωή⁷³. Ωστόσο, η αναζήτηση του συνταγματικού θεμέλιου στην προστασία του ιδιωτικού βίου δεν προσέφερε πάντα επαρκείς εγγυήσεις. Έτσι, υποστηρίχθηκε ότι το θεμέλιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων θα έπρεπε να αναζητηθεί στο άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος⁷⁴, καθώς το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας περιλαμβάνει την εγγύηση της αυτόνομης απόφασης του ατόμου για τη δημόσια και ιδιωτική παρουσίαση και εικόνα του, αλλά και την ελευθερία προσδιορισμού των πληροφοριών που θα καθίστανται γνωστές στο περιβάλλον του. Άλλωστε, το δικαίωμα στην προστασία από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μπορούσε να θεμελιωθεί και επί της διάταξης του άρθρου 19 του Συντάγματος που προστατεύει το απόρρητο των επικοινωνιών⁷⁵. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, το αίτημα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων απηχούσε και τη συνταγματική επιταγή για το σεβασμό και την προστασία της ανθρώπινης αξίας (άρθρο 2 παρ. 1)⁷⁶. Και τούτο διότι η εσωτερική ολοκλήρωση ενός ανθρώπου προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, την ελευθερία της επικοινωνίας, την ελευθερία στην παροχή και πρόσληψη πληροφοριών. Η καταγραφή προσωπικών πληροφοριών, με σκοπό τον έλεγχο και τη χειραγώγηση, προσβάλλει αυτήν καθ' εαυτήν την αξία του ανθρώπου, καθώς προσβάλλεται άμεσα η ελευθερία του να μην «παίζει» κανένα ρόλο που προσδιορίζεται από τους άλλους⁷⁷. Με λίγα λόγια, παρά την έλλειψη ειδικής διάταξης σε επίπεδο Συντάγματος, η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα συνδέθηκε με τη γενική προστασία της ιδιωτικής ζωής, της προσωπικότητας, αλλά και της αξίας του ανθρώπου, θεωρήθηκε δε εγγενές στοιχείο αυτών.

Εντωμεταξύ, ούτε σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας υπήρχαν ειδικές διατάξεις σχετικές με την προστασία προσωπικών δεδομένων. Το αποκλειστικό νομικό οπλοστάσιο για την προστασία του πολίτη σε περίπτωση προσβολής των προσωπικών δεδομένων

διάταξης τιμωρούνται για παραβίαση του οικιακού ασύλου και για κατάχρηση εξουσίας και υποχρεούνται σε πλήρη αποζημίωση του παθόντος, όπως νόμος ορίζει».

⁷³ Βλ. Αργυρό Α., «Η Αρχή της Διαφάνειας και τα Προσωπικά Δεδομένα ή οι ελεγκτικοί μηχανισμοί του Κράτους και η περίπτωση των προσωπικών δεδομένων», ό.π., σ. 967.

⁷⁴ Άρθρο 5 § 1 Σ: «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη».

⁷⁵ Άρθρο 19 Σ: «1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δε δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. 2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παραγράφου 1. 3. Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9^Α».

⁷⁶ Άρθρο 2 § 1 Σ: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας».

⁷⁷ Μήτρου Λ., σε: Το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 88.

ήταν η γενική ρύθμιση του Αστικού Κώδικα στα άρθρα 57, 58 και 59 (σε συνδυασμό με τα άρθρα 914 και 932) που προστατεύουν το δικαίωμα στην προσωπικότητα, την τιμή, την υπόληψη, το όνομα κ.λπ., όπως και πλήθος διατάξεων του Ποινικού Κώδικα για την παραβίαση απορρήτου⁷⁸.

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι ραγδαίες εξελίξεις στον τομέα της πληροφορικής και η άμεση ανάγκη ρύθμισης της χαώδους και ανεξέλεγκτης κατάστασης στον τομέα της συλλογής και επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων κατέστησαν επιβεβλημένη την ψήφιση ενός σχετικού νομοθετήματος. Άλλωστε, η θέσπιση ειδικών προστατευτικών κανόνων για την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων δεν αποτέλεσε απλή ευχέρεια για τον κοινό νομοθέτη⁷⁹. Η Ελληνική Κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να φέρει στη Βουλή και να ψηφίσει νόμο σχετικό με την προστασία των προσωπικών δεδομένων, προκειμένου να ανταποκριθεί περαιτέρω στις νομικές υποχρεώσεις της χώρας έναντι του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και συγκεκριμένα προς τις υποχρεώσεις από τη Σύμβαση 108, τη Σύμβαση Σένγκεν και την Οδηγία 95/46/ΕΚ.

2.1.2.2. Ο Ν. 2472/1997

Το ελληνικό Κράτος, συμμορφούμενο προς τις ως άνω υποχρεώσεις του, εξέδωσε το ν. 2472/1997 «Περί προστασίας του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» και ίδρυσε την ανεξάρτητη Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (εφεξής ΑΠΔΠΧ) με σκοπό την εποπτεία και έλεγχο ορθής εφαρμογής του νόμου. Για τη θέσπιση αυτού του νόμου, ο Έλληνας νομοθέτης έλαβε ως πρότυπό του τη Σύμβαση 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης και την Οδηγία 95/46 της ΕΚ. Γι' αυτό, κατά κοινή ομολογία, σε πολλά σημεία χρησιμοποιεί τις ίδιες γενικόλογες διατάξεις χωρίς ιδιαίτερες εξειδικεύσεις. Παρόλα αυτά, με το ν. 2472/1997 εισάγεται στην ελληνική έννομη τάξη ένα γενικό νομικό σύστημα προστασίας προσωπικών δεδομένων. Μάλιστα, μολονότι η Ελλάδα είναι μια από τις τελευταίες χώρες (της τότε σύνθεσης της ΕΚ) που υιοθέτησε νομικό σύστημα προστασίας προσωπικών δεδομένων, ο ν. 2472/97 αναγνωρίστηκε ως η πιο πιστή

---

⁷⁸ Κατραμάδος Δ., «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων (Ν. 2472/97): Δικλείδα ασφαλείας ή κερκόπορτα για την κατάλυση θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη;», ό.π., σ. 585.

⁷⁹ Πρβλ. το κείμενο της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 2472/1997, στο οποίο αναφέρεται ότι «για τον κοινό νομοθέτη, η θέσπιση ειδικών κανόνων για τη συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απλή ευχέρεια. Ειδικά στην Ελλάδα, αυτό συνιστά υποχρέωση του νομοθέτη κατά τις διατάξεις του άρθρου 9 αλλά και των άρθρων 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 και 19 του Συντάγματος, οι οποίες ανάγουν την προστασία της αξίας του ανθρώπου σε πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, προστατεύουν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και διασφαλίζουν την ιδιωτική και οικογενειακή του ζωή, καθώς και το απόρρητο των επικοινωνιών του».

στην Οδηγία 95/46 μεταφορά (ακόμα και με απλή αναπαραγωγή) του κοινοτικού δικαίου στο εσωτερικό δίκαιο⁸⁰.

Το κύριο ζήτημα που αντιμετωπίζει ο νόμος είναι να σταθμίσει και να συγκεράσει από τη μια πλευρά την προστασία του ατόμου από την αθέμιτη επεξεργασία πληροφοριών που ανάγονται στην ιδιωτική του ζωή και, από την άλλη, τη διασφάλιση της χρήσης της πληροφορικής, τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, για την επιδίωξη σκοπών που η έννομη τάξη προστατεύει και σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις ευνοεί⁸¹. Παράλληλα, ο νόμος έχει να αντιμετωπίσει το ζήτημα συγκερασμού από τη μια πλευρά του δικαιώματος του καθενός στα προσωπικά του δεδομένα και, από την άλλη πλευρά, συγκρουόμενων, επίσης συνταγματικών, δικαιωμάτων και ελευθεριών κάθε πολίτη, όπως το δικαίωμα στην ελεύθερη πληροφόρηση και στη συμμετοχή στην Κοινωνία της Πληροφορίας, το δικαίωμα στη δημόσια ασφάλεια, την ελευθερία της έκφρασης, του λόγου και του τύπου, το δικαίωμα στη διαφάνεια, το δικαίωμα στην επικοινωνία, το δικαίωμα στην επιστημονική έρευνα, την ελευθερία των τεχνών και των επιστημών, το δικαίωμα στη διανοητική ιδιοκτησία⁸².

Σε κάθε περίπτωση, η ψήφιση του νόμου αυτού αποτέλεσε ένα ενθαρρυντικό βήμα, που όμως δεν παρείχε ακόμα στον πολίτη εκείνες τις ρητά κατοχυρωμένες εγγυήσεις και ασφαλιστικές δικλίδες για την προστασία των προσωπικών του δεδομένων, που θα προσέφερε η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος.

2.1.2.3. Το συνταγματικό δικαίωμα του άρθρου 9^A

Έτσι, με την τελευταία αναθεώρηση του ελληνικού Συντάγματος (που πραγματοποιήθηκε με το ψήφισμα της 6^{ης} Απριλίου 2001 της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων), προστέθηκε στο Σύνταγμα η διάταξη του άρθρου 9^A, σύμφωνα με την οποία: *«Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί, όπως νόμος ορίζει»*. Αναγνωρίστηκε, έτσι, ρητά ένα νέο ειδικό συνταγματικό δικαίωμα.

Ως προς το περιεχόμενο, ο αναθεωρητικός νομοθέτης περιορίστηκε στη διακήρυξη του δικαιώματος, χωρίς να προσδιορίσει εγγύτερα τα στοιχεία του. Εστίασε περισσότερο στους «κινδύνους» που ενέχει η ηλεκτρονική επεξεργασία, χωρίς ωστόσο να περιορίσει σε αυτήν την κανονιστική εμβέλεια της νέας διάταξης. Συγκεκριμένα, θέλησε να προστατεύσει τα πρόσωπα - φορείς του δικαιώματος έναντι της επεξεργασίας, της χρήσης αλλά και της συλλογής των προσωπικών τους

⁸⁰ Σωτηρόπουλος Β., Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων, ό.π., σ. 38.

⁸¹ Βλ. εισηγητική έκθεση ν. 2472/1997, ΚΝοΒ 1997, σ. 503.

⁸² Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., Προσωπικά Δεδομένα, ό.π., σ. 40 επ. (Εισαγωγή).

δεδομένων. Υποστηρίζεται, ωστόσο, η άποψη ότι, λόγω του γεγονότος ότι πρόκειται για νέο δικαίωμα, θα ήταν προτιμότερο να υιοθετηθεί μια διατύπωση παρεμφερής με αυτήν του άρθρου 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων⁸³, ώστε να προσδιορίζεται ο «σκληρός πυρήνας» του δικαιώματος⁸⁴. Εντούτοις, όπως ο κοινός νομοθέτης, έτσι και ο αναθεωρητικός νομοθέτης δεν αισθάνθηκε την ανάγκη να ορίσει το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων.

Το δικαίωμα προσδιορίστηκε κυρίως από τη θεωρία είτε ως απότοκο της συζήτησης για την ιδιωτικότητα είτε υπό την επίδραση της περίφημης απόφασης του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας για την απογραφή του πληθυσμού⁸⁵, η οποία ανέδειξε το λεγόμενο «δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού», άλλως «πληροφοριακού αυτοπροσδιορισμού» ή «πληροφοριακής αυτοδιάθεσης»⁸⁶. Πρόκειται για το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να μην καθίσταται πληροφοριακό αντικείμενο και να (συν)προσδιορίζει ο ίδιος ποιες πληροφορίες που τον αφορούν θα καταστούν γνωστές στο περιβάλλον.

Αναφορικά με τους φορείς του δικαιώματος, ο αναθεωρητικός νομοθέτης υιοθέτησε την προσέγγιση ότι πρόκειται για ένα δικαίωμα που δεν προσιδιάζει μόνο στους πολίτες αλλά σε κάθε άνθρωπο⁸⁷. Όλα τα φυσικά πρόσωπα, δηλαδή τόσο οι Έλληνες όσο και οι αλλοδαποί, απολαμβάνουν της προστασίας του εν λόγω δικαιώματος⁸⁸. Στα θετικά στοιχεία της νέας αυτής διάταξης συγκαταλέγεται, επίσης, το γεγονός ότι η προστατευτική της εμβέλεια καλύπτει κάθε δεδομένο, δηλαδή κάθε πληροφορία που αφορά ένα πρόσωπο, και όχι μόνο τα «απόρρητα», και αποδεσμεύει οριστικά τη συνταγματική προστασία από την αναζήτηση του περιεχομένου του ιδιωτικού βίου και τη συζήτηση περί των ορίων της στενής ή της απόρρητης ιδιωτικής σφαίρας.

Το εν λόγω άρθρο εντάσσεται στο Δεύτερο Μέρος του Συντάγματος (Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα). Η αρίθμηση της διάταξης και η γειτνίασή της με το άρθρο 9 υποδηλώνουν την προσέγγιση του «νέου δικαιώματος» πρωτίστως ως ατομικού - αμυντικού δικαιώματος⁸⁹, και δι' αυτού θεμελιώνονται αξιώσεις αποχής κατ' αρχήν

⁸³ Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει ως στοιχεία του δικαιώματος: α) τη θεμελίωση της νομιμότητας της επεξεργασίας είτε στη συγκατάθεση είτε σε ρητή διάταξη νόμου, β) την αρχή του νόμιμου και θεμιτού σκοπού της επεξεργασίας, γ) την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του ατόμου με έμφαση στο δικαίωμα πρόσβασης και δ) τον έλεγχο της εφαρμογής από ανεξάρτητη αρχή.

⁸⁴ Μήτρου Λ., σε: Το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 91 επ..

⁸⁵ BVerfG, 15.12.1983, βλ. Γέροντα Απ., «Η ηλεκτρονική προστασία των πληροφοριών και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με τη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Δ. Γερμανίας (BVerfGE 65, 1)», ΕλλΔνη 30 (1989), σ. 508 - 514.

⁸⁶ Βλ. Χρυσόγονο Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2006, σ. 210 επ..

⁸⁷ Μήτρου Λ., σε: Το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 91.

⁸⁸ Βλαχόπουλος Σπ. (επιμ.), Θεμελιώδη δικαιώματα: ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ. 243.

⁸⁹ Βλ. Μήτρου Λ., σε: το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 94 • Κοντιάδη Ξ., Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή

έναντι του Κράτους και κατ' επέκταση και έναντι ιδιωτών. Περαιτέρω, όμως, το συγκεκριμένο δικαίωμα αντιστοιχεί σε ρητή, θετική υποχρέωση προστασίας, η οποία βαρύνει κατεξοχήν το Κράτος για τη διαμόρφωση κατάλληλου θεσμικού πλαισίου προστασίας των προσωπικών δεδομένων και κατά τούτο πρόκειται για δικαίωμα το οποίο διαφοροποιείται από τα κλασικά αμυντικά δικαιώματα⁹⁰. Παράλληλα, η διάταξη αυτή λειτουργεί ως αντίβαρο στο άρθρο 5^Α, που προστέθηκε επίσης με την ίδια συνταγματική αναθεώρηση, σύμφωνα με το οποίο καθιερώνεται συνταγματικά το ατομικό δικαίωμα στην ελεύθερη πληροφόρηση, με την ενεργητική και την παθητική της μορφή⁹¹.

Με αυτά τα δεδομένα, διαπιστώνεται ότι η ένταξη του άρθρου 9^Α στο συνταγματικό κείμενο αποτελεί μέρος του συνολικού εγχειρήματος αναθεώρησης του Συντάγματος, το οποίο εισάγοντας μια ολόκληρη δέσμη νέων διατάξεων (άρθρα 5 παρ. 5, 5^Α παρ. 1, 2 και 9^Α) απέβλεπε κατ' αρχήν στο να προικίσει τη συνταγματική μας τάξη με μια θεσμική υποδοχή του επερχόμενου τεχνολογικού μας μέλλοντος⁹². Εντούτοις, οι νομοτεχνικές αστοχίες, η ελλειπτικότητα και η ιδιαίτερη ασάφεια ορισμένων διατυπώσεων δημιούργησαν σε πολλούς την εντύπωση ότι η εισαγωγή της νέας διάταξης του άρθρου 9^Α του Συντάγματος οφειλόταν πολύ λιγότερο στην επίγνωση της ανάγκης εξειδικευμένης ρύθμισης μιας κοινωνικής ύλης με καινοφανή χαρακτηριστικά και περισσότερο στην πρόθεση πανηγυρικής επιβεβαίωσης του εκσυγχρονιστικού πνεύματος του όλου αναθεωρητικού εγχειρήματος⁹³.

Όπως είδαμε παραπάνω, η προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν στερούνταν συνταγματικών ερεισμάτων, ήδη πριν την αναθεώρηση του 2001. Υπό αυτήν την έννοια, όπως υποστηρίζεται στη θεωρία, η συνταγματική διάταξη του άρθρου 9^Α δε δημιούργησε ένα νέο δικαίωμα, αλλά τυποποίησε ένα ήδη υπάρχον⁹⁴. Η ρητή κατοχύρωση αυτού του δικαιώματος επιβεβαίωσε την ερμηνευτική συναγωγή του από προϋφιστάμενους και μάλιστα θεμελιώδεις συνταγματικούς κανόνες (άρθρα 2 παρ. 1, 5 παρ. 1 και 9 του Συντάγματος). Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι η ρητή

2002, σ. 208 • Μαντζούφα Π., «Συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης», εκδ. Σάκουλα, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 253.

⁹⁰ Ηλιάδου Α., «Η συνταγματική κατοχύρωση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», σε: Κοτσαλή Λ. (επιμ.), Προσωπικά δεδομένα: Ανάλυση - σχόλια - εφαρμογή, ό.π., σ. 23 επ., σ. 26.

⁹¹ Σύμφωνα με το άρθρο 5^Α Σ: «1. Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων. 2. Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9^Α και 19».

⁹² Βιδάλης Τ./Μήτρου Λ./Τάκης Α., «Συνταγματική πρόσληψη των τεχνολογικών εξελίξεων και "νέα" δικαιώματα», σε: Κοντιάδη Ξ. (επιμ.), Πέντε χρόνια από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2006 ό.π., σ. 273 (Ι).

⁹³ Βλ. Βιδάλης Τ./Μήτρου Λ./Τάκης Α., ό.π., σ. 274 (Ι).

⁹⁴ Μήτρου Λ., σε: Το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 84 - 85, • Κοντιάδης Ξ., Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, ό.π., σ. 207 επ..

κατοχύρωση του δικαιώματος πληροφοριακής αυτοδιάθεσης στο κείμενο του Συντάγματος αποτελεί μια άσκοπη επιβεβαιωτικού χαρακτήρα διακήρυξη και ότι εκπληρώνει έναν αμιγώς συμβολικό ρόλο⁹⁵. Και συνεπώς, θα ήταν λανθασμένη η θεώρηση της ειδικής διάταξης ως «περιττής συνταγματικής ρητορικής»⁹⁶. Κι αυτό διότι, παρά την αμφισβήτηση που γνώρισε το αναθεωρητικό εγχείρημα, η συμπερίληψη της αυτοτελούς προστασίας των προσωπικών δεδομένων στο συνταγματικό κείμενο οπωσδήποτε συνέβαλε στην ουσιαστική ενίσχυσή του.

Η σημασία της δεν έγκειται μόνο στην εφεξής δέσμευση του κοινού νομοθέτη για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Άλλωστε μην ξεχνάμε ότι η κατοχύρωση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων στην ελληνική έννομη τάξη ως κοινή νομοθεσία είχε ήδη προηγηθεί. Η σημασία της ειδικής συνταγματικής διάταξης έγκειται στο γεγονός ότι διαδηλώνει και ταυτόχρονα κατοχυρώνει την ιδιαίτερη αξία του δικαιώματος, δηλαδή τη σημασία που έχει η περιοριστική και περιορισμένη από τα δικαιώματα του προσώπου χρήση των προσωπικών δεδομένων για τις προϋποθέσεις ανάπτυξης και αυτόνομης δράσης ενός προσώπου μέσα σε μια κοινωνία, κύριο χαρακτηριστικό της οποίας είναι η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη⁹⁷. Με την ένταξη ιδιαίτερης συνταγματικής διάταξης το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων προσλαμβάνει πλέον συνταγματική περιωπή και δη σε ευρύτερη έκταση απ' ό,τι ο προεκτελεστικός αυτής νόμος 2472/97⁹⁸. Με τον τρόπο αυτό, η συνταγματική κατοχύρωση *«τεκμηριώνει την προσαρμογή και την αντίδραση της έννομης τάξης στις ραγδαίες μεταβολές που προκαλεί στο κοινωνικό γίγνεσθαι η εξέλιξη της τεχνολογίας στο χώρο της επεξεργασίας των πληροφοριών»*⁹⁹.

Παράλληλά, με το άρθρο 9^A, το δικαίωμα στην προστασία από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων κατοχυρώνεται ως αυτοτελώς προστατευόμενο ατομικό δικαίωμα, διακρινόμενο από τη συνταγματική προστασία του ιδιωτικού βίου. Αυτό σημαίνει ότι υπερβαίνει την αμυντική διάσταση που του προσδίδει η αρίθμηση της διάταξης και η γειτνιάσή της με το άρθρο 9 του Συντάγματος. Στη θεωρία έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι το εν λόγω δικαίωμα άστοχα εντάχθηκε στη χωροταξία του συνταγματικού κειμένου αμέσως μετά το άρθρο 9· από τη φύση του δικαιώματος πιο εύστοχη θα ήταν η καταγραφή του μετά το άρθρο 5 του Συντάγματος¹⁰⁰. Πιο

⁹⁵ Ηλιάδου Α., σε: Κοτσαλή Λ. (επιμ.), Προσωπικά δεδομένα: Ανάλυση - σχόλια - εφαρμογή, ό.π., σ. 25.

⁹⁶ Βλ. Μήτρου Λ., σε: Το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 89, με περαιτέρω παραπομπή σε: Simitis S., Simitis/Dammann/Geiger/Mallmann/Walt, Kommentar zum Bundesdatenschutzgesetz, σ. 166 επ..

⁹⁷ Μήτρου Λ., σε: Το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 89.

⁹⁸ Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο προσωπικών δεδομένων, ό.π., σ. 3.

⁹⁹ Δόνος Π., «Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος προστασίας του πολίτη από την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων και της αντίστοιχης ανεξάρτητης αρχής», σε: Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), Αναθεώρηση του Συντάγματος και εκσυγχρονισμός των θεσμών, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2000, σ. 107.

¹⁰⁰ Βλ. Κοντιάδη Ξ., Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, ό.π., σ. 211, • Δόνο Π., ό.π., σ. 114.

συγκεκριμένα, η προστασία από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων δεν εξαντλείται στην προστασία του παραδοσιακού *status negativus*, που εκδηλώνεται κυρίως υπό τη μορφή του δικαιώματος αντίρρησης του υποκειμένου των δεδομένων. Καλύπτει, επιπλέον, και μια «ενεργητική» προστατευτική διάσταση, που συνίσταται στο δικαίωμα του πολίτη να καθορίζει ο ίδιος τη ροή πληροφοριών που τον αφορούν και να νομιμοποιεί την επεξεργασία τους. Η αξίωση προστασίας των προσωπικών δεδομένων προσλαμβάνει, με αυτόν τον τρόπο, τη μορφή συμμετοχικού δικαιώματος που σηματοδοτεί τη μετάβαση από την παραδοσιακή αμυντική προστασία του ιδιωτικού βίου στην προστασία της ιδιωτικότητας, ως κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη¹⁰¹. Υπό αυτήν την έννοια, η απεριόριστη δυνατότητα συλλογής και επεξεργασίας των πληροφοριών δεν προσβάλλει μόνο τις δυνατότητες ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου, αλλά και το γενικό συμφέρον, αφού η αυτονομία του ατόμου αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση λειτουργίας μιας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας, που στηρίζεται στη δυνατότητα δράσης και συμμετοχής των μελών της¹⁰².

Συνοψίζοντας, με την κατοχύρωση του σχετικού δικαιώματος στο αναθεωρημένο Σύνταγμα επιχειρείται πλέον η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συστήματος διατάξεων, που συγκροτεί ένα νέο δικαιοκώ κλάδο με σχετική αυτοτέλεια¹⁰³. Ενισχύεται, έτσι, ουσιωδώς η ασφάλεια δικαίου, αφού η ρητή καταγραφή του στο συνταγματικό κείμενο διευκολύνει την αποσαφήνιση του κανονιστικού περιεχομένου του δικαιώματος και συμβάλλει στην ανάπτυξη της σχετικής νομοθεσίας και νομολογίας, σε ένα πεδίο όπου πράγματι διαπιστώνεται η εμφάνιση νέων πραγματολογικών όρων¹⁰⁴. Τέλος, ισχυροποιεί τη θέση της αρμόδιας Ανεξάρτητης Αρχής, αφαιρώντας ένα κρίσιμο πεδίο κρατικής παρέμβασης από την πολιτική τάξη¹⁰⁵.

---

¹⁰¹ Πρβλ. Μήτρου Λ., σε: Το Νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 87, όπου επισημαίνεται εύστοχα ότι «*πρόκειται για ένα νέο status (status constituens) που υπερβαίνει αυτό του status positives και αναφέρεται στη λειτουργία των πολιτικά ενεργών και δραστικών ατομικών δικαιωμάτων σε σχέση με τη συμμετοχή των πολιτών στη δημοκρατική διαδικασία*».

¹⁰² Βλ. Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα: Η συνταγματική προστασία των γενετικών δεδομένων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1999, σ. 31, με περαιτέρω παραπομπή σε: Simitis S., *Lob der Unvollständigkeit - Zur Dialektik der Transparenz personenbezogener Informationen*, σε H. Däubler-Gmelin (Hrsg.), *Aufklärung-Kritik-Öffentlichkeit*, Festschrift für E.G.Mahrenholz, Baden-Baden 1994, σελ. 573 - 592, σ. 581 επ..

¹⁰³ Κοντιάδης Ξ., Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, ό.π., σ. 210.

¹⁰⁴ Κοντιάδης Ξ., ό.π., σ. 209.

¹⁰⁵ Κοντιάδης Ξ., ό.π., σ. 216.

2.2. Η έννοια των «προσωπικών δεδομένων»

Τόσο ο κοινοτικός όσο και ο εθνικός νομοθέτης υιοθέτησαν εσκεμμένα έναν ευρύ ορισμό των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ώστε να προσφέρουν όσο το δυνατό μεγαλύτερη προστασία στο υποκείμενο των δεδομένων. Έτσι, για τους σκοπούς του νόμου 2472/1997, ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ορίζεται «κάθε πληροφορία που αναφέρεται στο υποκείμενο των δεδομένων»¹⁰⁶. Η έννοια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αναφέρεται σε κάθε πτυχή της προσωπικότητας φυσικού προσώπου, ανεξαρτήτως πληροφοριακής αξίας και βαρύτητας· από την πιο «ανώδυνη» (πχ. ονοματεπώνυμο) μέχρι την πιο «ευαίσθητη» (πχ. ερωτικές προτιμήσεις). Παρόλα αυτά η ευρύτητα της έννοιας δεν είναι απεριόριστη· υπόκειται σε περιορισμούς και προϋποθέσεις.

Πιο συγκεκριμένα, από τα παραπάνω προκύπτει ότι βασικό στοιχείο του προσωπικού δεδομένου είναι η σύνδεσή του με το συγκεκριμένο πρόσωπο, έτσι ώστε να προκύπτει η ταυτότητα του τελευταίου είτε άμεσα είτε έμμεσα. Άμεση είναι η ταυτοποίηση που γίνεται με αναφορά στο όνομά του ή βάσει άλλων πληροφοριών που είναι συγκεκριμένες και δεν μπορούν να αποδοθούν παρά σε συγκεκριμένο πρόσωπο (πχ. αναφορά στο αξίωμα «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας», σε αριθμό ταυτότητας, ΑΦΜ, ΑΜΚΑ). Έμμεση είναι η ταυτοποίηση που οδηγεί στη «φωτογράφιση» του προσώπου από το συνδυασμό πρόσθετων πληροφοριών, που χαρακτηρίζουν την υπόστασή του από άποψη φυσική, βιολογική, ψυχική, οικονομική, πολιτιστική, πολιτική ή κοινωνική¹⁰⁷. Αυτό σημαίνει ότι μέχρι μια πληροφορία να συνδεθεί με συγκεκριμένο πρόσωπο δεν αποτελεί προσωπικό δεδομένο¹⁰⁸. Και αντίστροφα, όταν ένα προσωπικό δεδομένο αποσυνδεθεί από το πρόσωπο το οποίο αφορά (πχ. με την ανωνυμοποίηση¹⁰⁹ του δεδομένου, κατά τρόπο που κανείς να μην είναι σε θέση να συνδέσει το δεδομένο με συγκεκριμένο υποκείμενο) παύει να είναι προσωπικό δεδομένο. Στο πνεύμα αυτό, τα στατιστικής φύσεως συγκεντρωτικά στοιχεία δε λογίζονται ως δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, διότι από αυτά δεν μπορούν να προσδιοριστούν συγκεκριμένα φυσικά πρόσωπα ούτε να επηρεαστεί η προσωπική τους ζωή.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο του προσωπικού δεδομένου, όπως αυτό προστατεύεται από την ισχύουσα νομοθεσία, είναι ότι αυτό αποτελεί πληροφορία για κάποιο φυσικό πρόσωπο, για συγκεκριμένο δηλαδή άνθρωπο και όχι για νομικό πρόσωπο (πχ.

¹⁰⁶ Άρθρο 2 στοιχ. α' του ν. 2472/1997.

¹⁰⁷ Άρθρο 2 στοιχ. α' της Οδηγίας 95/46/ΕΚ. Ο αντίστοιχος ορισμός του Γενικού Κανονισμού 2016/679 (άρθρο 4 στοιχ. 1) αναφέρει ενδεικτικά και άλλα στοιχεία προσδιορισμού του ατόμου, εμπνεόμενα κυρίως από τις τεχνολογικές εξελίξεις, όπως δεδομένα θέσης (location data) και επιγραμμικά αναγνωριστικά (online identifiers).

¹⁰⁸ Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., Προσωπικά Δεδομένα, ό.π., σ. 44.

¹⁰⁹ Ανωνυμοποιημένα είναι τα δεδομένα που δεν περιέχουν πλέον κανένα στοιχείο αναγνωριστικό της ταυτότητας του προσώπου.

εταιρίες, σωματεία κ.λπ.). Επίσης, τα προσωπικά δεδομένα αναφέρονται σε ζώντες. Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων προσώπων που έχουν αποβιώσει εκφεύγει των αρμοδιοτήτων της ΑΠΔΠΧ. Τέλος, δεν αποτελούν προσωπικά δεδομένα οι αξιολογικές κρίσεις ή οι επιστημονικές αξιολογήσεις, εφόσον δεν έχουν «επίσημο» χαρακτήρα.

Τα προσωπικά δεδομένα διακρίνονται σε «απλά» και «ευαίσθητα»¹¹⁰. Αξίζει, βέβαια, να τονίσουμε ότι η διάκριση αυτή αποτελεί δημιούργημα της θεωρίας, καθώς ο νόμος χρησιμοποιεί μόνο τον όρο «ευαίσθητα» προσωπικά δεδομένα, ως ειδική κατηγορία της ευρύτερης έννοιας των προσωπικών δεδομένων¹¹¹. Απλά δεδομένα είναι όσα δε θεωρούνται ευαίσθητα. Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα είναι τα δεδομένα που αποτελούν τον σκληρό πυρήνα της ιδιωτικής ζωής και αφορούν στη φυλετική ή εθνική προέλευση, στα πολιτικά φρονήματα, στις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, στη συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση, στην υγεία, στην κοινωνική πρόνοια και στην ερωτική ζωή, στα σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες, καθώς και στη συμμετοχή σε συναφείς με τα ανωτέρω ενώσεις προσώπων¹¹². Σημειώνεται ότι ο παραπάνω κατάλογος είναι εξαντλητικός. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι δε συμπεριλαμβάνονται σε αυτόν πολύ σημαντικές κατηγορίες προσωπικών δεδομένων, όπως η οικονομική κατάσταση (π.χ. τα δυσμενή οικονομικά στοιχεία ή οι τραπεζικοί λογαριασμοί) και οι οικογενειακές σχέσεις, παρότι θεωρούνται ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα από μεγάλη μερίδα της κοινωνίας¹¹³.

Η πρακτική σημασία της εν λόγω διάκρισης έγκειται στην ενισχυμένη νομική προστασία που απολαμβάνουν τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα αναφορικά με τα απλά, με την έννοια της θέσπισης αυστηρότερων προϋποθέσεων για την επεξεργασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων σε σχέση με αυτές που απαιτούνται για την επεξεργασία των απλών. Έτσι, για τη νόμιμη επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων απαιτείται η γραπτή συγκατάθεση του υποκειμένου τους και η λήψη σχετικής άδειας από την ΑΠΔΠΧ, έτσι ώστε να διενεργηθεί ο αναγκαίος προληπτικός έλεγχος, ενώ για τη νόμιμη επεξεργασία των απλών αρκεί η προφορική συγκατάθεση του υποκειμένου και η γνωστοποίηση της επεξεργασίας στην Αρχή. Παρόλα αυτά, στη θεωρία, έχουν διατυπωθεί ορισμένες επιφυλάξεις για τη θεμελιώδη αυτή διάκριση του

---

¹¹⁰ Σημειώνεται ότι ο Γενικός Κανονισμός 2016/679 υιοθετεί τον όρο «ειδικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» αντί του όρου «ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα» (βλ. π.χ. αιτιολογική σκέψη υπ' αριθ. 10 και άρθρο 9 του νέου Κανονισμού 2016/679).

¹¹¹ Άρθρο 2β Ν. 2472/1997. Βλ. και αιτιολογική σκέψη 10 του νέου Κανονισμού 2016/679.

¹¹² Ο Κανονισμός πλέον προσθέτει ρητά στην ειδική κατηγορία δεδομένων τα βιομετρικά και τα γενετικά δεδομένα, ο χαρακτηρισμός των οποίων ως ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων δεν ήταν αδιαμφισβήτητος (βλ. χαρακτηριστικά ΑΠΔΠΧ, Απόφαση 29/2012).

¹¹³ Βλ. Βλαχόπουλο Σπ., Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων: Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2007, σ. 231, με περαιτέρω παραπομπές (βλ. υποσ. 446).

δικαίου των προσωπικών δεδομένων¹¹⁴, με βασικό επιχείρημα ότι μόνο το κριτήριο της αφηρημένης φύσης των προσωπικών δεδομένων ως ευαίσθητων δε δικαιολογεί την ανεξάντητη απαγόρευση της επεξεργασίας τους. Κατά μια άποψη, το κριτήριο του σκοπού επεξεργασίας, αντί του κλειστού καταλόγου, θα μπορούσε να προσδιορίσει ορθότερα την επικινδυνότητα μιας επεξεργασίας, εφόσον και απλά δεδομένα, όπως για παράδειγμα η επεξεργασία οικονομικών στοιχείων του ατόμου, μπορούν να επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του¹¹⁵.

---

¹¹⁴ Βλ. Βλαχόπουλο Σπ., Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων: Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, ό.π., σ. 225 επ., με περαιτέρω παραπομπές (βλ. υποσ. 439).

¹¹⁵ Καρδασιάδου Ζ., «Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υγείας από τους φορείς υπηρεσιών υγείας και κοινωνικοασφαλιστικών παροχών», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Το δίκαιο στην ψηφιακή εποχή, 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο e-Θέμις, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012, σ. 13 επ., σ. 17.

2.3. Οι αλλαγές του Γενικού Κανονισμού Προσωπικών Δεδομένων 2016/679

Αναμφίβολα, η Οδηγία 95/46/EK αποτέλεσε σπουδαίο εργαλείο στο πεδίο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων τουλάχιστον για δύο δεκαετίες. Υπό αυτήν την έννοια, υπήρξε πολύ μπροστά από την εποχή της. Εντούτοις, το 1995, όταν τέθηκε σε ισχύ η Οδηγία, οι ταχύτητες σύνδεσης με το διαδίκτυο ήταν πολύ μικρές, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν είχαν διαδοθεί, δεν υπήρχαν έξυπνα κινητά ενώ οι επιχειρήσεις δεν είχαν ακόμα αναπτύξει τις βάσεις δεδομένων που έχουν σήμερα ούτε τους αλγόριθμους βάσει των οποίων τα προσωπικά δεδομένα θα αποτελούσαν το «νέο νόμισμα» στο επιγραμμικό περιβάλλον¹¹⁶. Με άλλα λόγια, από το 1995 μέχρι σήμερα, «οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις και η παγκοσμιοποίηση δημιούργησαν νέες προκλήσεις για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η κλίμακα της συλλογής και της ανταλλαγής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αυξήθηκε σημαντικά»¹¹⁷.

Παράλληλα, η μεταφορά της Οδηγίας από τους εθνικούς νομοθέτες οδήγησε σε αποκλίσεις όσον αφορά την εφαρμογή των ρυθμίσεων στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών-μελών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το νομικό πλαίσιο εντός ΕΕ να μην είναι επί του παρόντος ομοιογενές. Δηλαδή, «ενώ οι στόχοι και οι αρχές της Οδηγίας 95/46/EK παραμένουν ισχυροί, η Οδηγία δεν κατόρθωσε να αποτρέψει τον κατακερματισμό του τρόπου εφαρμογής της προστασίας των δεδομένων στην Ένωση, την ανασφάλεια δικαίου και τη διαδεδομένη στο κοινό αντίληψη ότι υπάρχουν σημαντικοί κίνδυνοι για την προστασία των φυσικών προσώπων, ιδίως όσον αφορά την επιγραμμική δραστηριότητα»¹¹⁸.

Για τους λόγους αυτούς, κατέστη αναγκαίο να οικοδομηθεί «ένα ισχυρότερο και πιο συνεκτικό πλαίσιο προστασίας των δεδομένων στην ΕΕ, υποστηριζόμενο από αυστηρή εφαρμογή της νομοθεσίας, η οποία θα επιτρέψει στην ψηφιακή οικονομία να αναπτυχθεί σε ολόκληρη την εσωτερική αγορά, θα επιτρέψει στα φυσικά πρόσωπα να ασκούν έλεγχο επί των δεδομένων που τους αφορούν και θα ενισχύσει την ασφάλεια δικαίου και την πρακτική ασφάλεια για τα φυσικά πρόσωπα, τους οικονομικούς παράγοντες και τις δημόσιες αρχές»¹¹⁹.

Έτσι, τον Ιανουάριο του 2012 ήρθε στη δημοσιότητα η Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, που είχε στόχο την αντικατάσταση της Οδηγίας 95/46/EK, η οποία μετά από δεκαπέντε και πλέον έτη εφαρμογής και

¹¹⁶ Δημητράκοπούλου Κ., «Το νέο νομικό πλαίσιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων στην ΕΕ: Εγγύηση προστασίας της ιδιωτικής μας ζωής στον 21^ο αιώνα», σε: Δίκαιο πληροφορικής : Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), legaltech & data protection: 4^ο Πανελλήνιο συνέδριο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013, σ. 13.

¹¹⁷ Βλ. αιτιολογική σκέψη υπ' αριθ. 6 του Γενικού Κανονισμού.

¹¹⁸ Βλ. αιτιολογική σκέψη υπ' αριθ. 9 του Γενικού Κανονισμού.

¹¹⁹ Βλ. αιτιολογική σκέψη υπ' αριθ. 7 του Γενικού Κανονισμού.

τεχνολογικών εξελίξεων είχε αρχίσει να δείχνει την ηλικία της¹²⁰. Αυτή η Πρόταση κατέληξε στον Κανονισμό 2016/679/ΕΕ «για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών» (ή "GDPR", General Data Protection Regulation). Η επιλογή του Κανονισμού ως νομικού «ενδύματος» δεν είναι καθόλου τυχαία, καθώς ο ενωσιακός νομοθέτης επιθυμεί την άμεση και συνακόλουθα ομοιόμορφη και πιο εναρμονισμένη εφαρμογή των κανόνων από τα κράτη-μέλη της ΕΕ¹²¹. Παρόλα αυτά, δεν είναι λίγοι αυτοί που εκφράζουν επιφυλάξεις αναφορικά με την παράκαμψη του εθνικού νομοθέτη για ένα τόσο ευαίσθητο ζήτημα.

Κύριος στόχος του Κανονισμού είναι η ενδυνάμωση των δικαιωμάτων των πολιτών. Στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίζει νέα δικαιώματα, επικαιροποιεί - ανανεώνει υπάρχοντα δικαιώματα και ασπάζεται νέους μηχανισμούς αναφορικά με την προστασία των σχετικών δικαιωμάτων¹²². Ενδεικτικά, τα υφιστάμενα στην Οδηγία 95/46/ΕΚ δικαιώματα προσβάσεως, αντιρρήσεως ή το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση αποσαφηνίζονται, ενώ διευκολύνεται και η άσκησή τους στην πράξη. Καινοτόμοι κανόνες εισάγονται με τις διατάξεις για το δικαίωμα ενημέρωσης στις περιπτώσεις παραβίασης της ασφάλειας των δεδομένων (κλοπή, απώλεια, τυχαία αποκάλυψη, hacking), καθώς και το δικαίωμα φορητότητας των δεδομένων ("right to data portability")¹²³. Το πιο πολυσυζητημένο ίσως δικαίωμα του Γενικού Κανονισμού είναι το λεγόμενο «δικαίωμα στη λήθη» ("right to be forgotten"), το οποίο βασίζεται στο υφιστάμενο δικαίωμα διαγραφής¹²⁴. Πρόκειται για το δικαίωμα του ατόμου να μπορεί να σβήσει από το διαδίκτυο πληροφορίες που δεν επιθυμεί, εκτός αν υπάρχει επιτακτικός λόγος για τη διατήρησή τους (πχ. εύλογο ενδιαφέρον του κοινού ή διαφύλαξη της ιστορικής αλήθειας). Εναλλακτικά, υπάρχει η δυνατότητα περιορισμού της επεξεργασίας - αντί διαγραφής - σε ορισμένες περιπτώσεις¹²⁵.

Αυτός ο νέος προσανατολισμός του Κανονισμού έρχεται να καλύψει το έλλειμμα της προγενέστερης Οδηγίας, ενώ παράλληλα αποτυπώνει την προσπάθεια του ενωσιακού νομοθέτη να φανεί αντάξιος των απαιτήσεων της σύγχρονης «Κοινωνίας της Πληροφορίας».

---

¹²⁰ Παπακωνσταντίνου Ευ., «Η πρόταση Οδηγίας για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον ποινικό τομέα - ένα απαραίτητο συμπλήρωμα του Κοινοτικού πλαισίου για τα προσωπικά δεδομένα», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Δίκαιο Πληροφορικής: Legaltech & Data Protection: 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο, ό.π., σ. 91 - 99, σ. 91.

¹²¹ Παναγοπούλου - Κουντατζή Φ., «Τα νέα δικαιώματα για τους πολίτες βάσει του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων: μια πρώτη αποτίμηση και συνταγματική αξιολόγηση», ΕφημΔΔ 1/2017, σ. 81 - 98, σ. 81.

¹²² Βλ. αναλυτικά Παναγοπούλου - Κουντατζή Φ., Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ: Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2017, σ. 27 επ..

¹²³ Άρθρα 30 - 32 και άρθρο 20 του Γενικού Κανονισμού αντίστοιχα.

¹²⁴ Άρθρο 12 στοιχ. β' της Οδηγίας 95/46/ΕΚ και άρθρο 17 του Κανονισμού.

¹²⁵ Άρθρο 18 του Κανονισμού. Στην ουσία πρόκειται για προέκταση του ήδη κατοχυρωμένου δικαιώματος αντιτάξεως.

3. Η σύγκρουση του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με την εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος

3.1. Η μη απολυτότητα του δικαιώματος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Γενικά, οι περιορισμοί που προβλέπονται από το ίδιο το Σύνταγμα στα ατομικά δικαιώματα διακρίνονται σε εκείνους που σχετίζονται με τα δικαιώματα των άλλων και σε εκείνους που θεσπίζονται για να προστατεύσουν το υπέρτερο δημόσιο συμφέρον¹²⁶. Εξάλλου, κατά την πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, οι περιορισμοί ατομικών δικαιωμάτων πρέπει να ορίζονται γενικώς και αντικειμενικώς με τυπικό νόμο ή κατόπιν ειδικής νομοθετικής εξουσιοδότησης με διάταγμα, να δικαιολογούνται από αποχρώντες λόγους δημοσίου συμφέροντος, να είναι πρόσφοροι και αναγκαίοι για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και να μη θίγουν τον πυρήνα του ατομικού δικαιώματος.

Στην ελληνική συνταγματική τάξη τόσο το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου (9 Σ), όσο και το ειδικότερο δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (9^A Σ) κατοχυρώνονται χωρίς περιορισμούς. Είναι, ωστόσο, προφανές ότι υπόκεινται αμφότερα σε περιορισμούς είτε για την εκπλήρωση άλλων δικαιωμάτων είτε για τη διαφύλαξη άλλου δημόσιου ή ιδιωτικού συμφέροντος¹²⁷. Το ίδιο το έννομο αγαθό αναφέρεται στην προστασία των προσωπικών δεδομένων (υπό την έννοια της θέσπισης πρόσφορων κανόνων επεξεργασίας τους) και όχι στην απόλυτη απαγόρευση της επεξεργασίας τους. Με άλλα λόγια, το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων δεν αναγνωρίζει στο άτομο απόλυτη και αποκλειστική κυριαρχία επί των προσωπικών στοιχείων που το αφορούν¹²⁸. Στους περιορισμούς του εν λόγω δικαιώματος περιλαμβάνονται διατάξεις που αφενός προβλέπουν ανταγωνιστικά συνταγματικά δικαιώματα, όπως η ελευθερία του τύπου ή εν γένει η ελευθερία πληροφόρησης, και αφετέρου περιορίζουν τις πληροφοριακές ελευθερίες για λόγους δημοσίου συμφέροντος¹²⁹. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι πληροφορίες που σχετίζονται με τον σκληρό πυρήνα του κράτους, δηλαδή πληροφορίες ιδίως για θέματα εθνικής ασφάλειας, άμυνας, διεθνών σχέσεων, δημοσιονομικής πολιτικής, καταπολέμησης εγκληματικότητας, ιδιωτικής ζωής και ακεραιότητας του ατόμου¹³⁰.

¹²⁶ Σωτηρόπουλος Β., Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων, ό.π., σ. 144.

¹²⁷ Σύμφωνα με το BVerfG, το άτομο οφείλει να αποδεχθεί περιορισμούς του δικαιώματος αυτοδιάθεσης πληροφοριών, όταν πρόκειται για την προστασία υπέρτερων γενικών συμφερόντων. Βλ. Γέροντα Απ., «Η ηλεκτρονική προστασία των πληροφοριών και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με τη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Δ. Γερμανίας (BVerfGE 65, 1)», ό.π., σ. 511.

¹²⁸ Βλαχόπουλος Σπ. (επιμ.), Θεμελιώδη δικαιώματα: ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, ό.π., σ. 245.

¹²⁹ Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η Δι@ύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ΔτΑ Ν° 55/2012, σ. 675 - 699, σ. 679.

¹³⁰ Πρβλ. Σωτηρόπουλο Β., Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων, ό.π., σ. 7 επ..

Με λίγα λόγια, η άσκηση του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων (μπορεί να) υπόκειται καταρχήν μόνο στους περιορισμούς που είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία για την προστασία του δημοσίου συμφέροντος και την προστασία των δικαιωμάτων των άλλων¹³¹.

Στην πράξη η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη στο ν. 2472/1997 φαίνεται να δίνει ένα *prima facie* προβάδισμα υπέρ της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹³². Χαρακτηριστικό της προτιμήσεως αυτής του νομοθέτη είναι ότι απαγορεύει κατ' αρχήν την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα χωρίς τη συναίνεση του υποκειμένου και μόνο κατ' εξαίρεση την επιτρέπει υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Το προβάδισμα αυτό λειτουργεί σαν ένα οιονεί τεκμήριο «εν αμφιβολία υπέρ της προστασίας των προσωπικών δεδομένων»¹³³. Η πρόθεση, δηλαδή, του νομοθέτη είναι, σε περίπτωση αμφιβολίας ή κενών, η ερμηνεία να λειτουργεί διασταλτικά υπέρ της προστασίας και συσταλτικά ως προς τις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς της¹³⁴.

Αυτή η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη να εκφράσει την προτίμησή του στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αφενός οδηγεί σε μία ασφάλεια δικαίου αναφορικά με το τι πρέπει να υπερισχύσει σε περίπτωση αμφιβολίας, αφετέρου, όμως, προκαλεί ερωτηματικά για το εάν θυσιάζεται η δικαιοσύνη της ατομικής περιπτώσεως μπροστά στην ασφάλεια δικαίου¹³⁵. Πιο ισόρροπη φαίνεται να είναι η θέση της Οδηγίας 95/46/EK «για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών», που θέτει ήδη από τον τίτλο της επί ίσοις όροις τα αγαθά της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και την ελεύθερη κυκλοφορία αυτών¹³⁶.

Άλλωστε, μια εξελίξιμη και δημοκρατική κοινωνία θεμελιώνεται ταυτόχρονα στη ροή και διανομή της πληροφορίας. Ο πληροφοριακός αυτοκαθορισμός δεν ταυτίζεται με πλήρη αποκλεισμό της πληροφόρησης των άλλων ή με δικαιώματα κυριότητας επί των ιδίων πληροφοριών. Ως κοινωνική ιδιότητα του προσώπου, η πληροφοριακή ιδιωτικότητα υπόκειται σε περιορισμούς. Οι περιορισμοί αυτοί είναι ανεκτοί μόνο υπό την αίρεση της νομιμότητας και της αναλογικότητας, αφορούν δε συνήθως είτε τα «δικαιώματα των άλλων» είτε ένα υπέρτερο δημόσιο συμφέρον. Χαρακτηριστικός

¹³¹ Μήτρου Λ, σε: Το νέο Σύνταγμα, ό.π., σ. 101.

¹³² Βλαχόπουλος Σπ., Διαφάνεια της κρατικής δράσης και Προστασία προσωπικών δεδομένων: Τα όρια μεταξύ της αποκάλυψης και της απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, ό.π., σ. 138.

¹³³ Πρβλ. Σωτηρόπουλο Β., «Η αρχή "εν αμφιβολία υπέρ του υποκειμένου" στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων», ΝοΒ 2005, Τόμος 53^{ος}, σ. 1202 - 1212, σ. 1202, ο οποίος υποστηρίζει ότι πρόκειται για τη θεμελίωση μίας αρχής που δε διακηρύσσεται ρητά σε νομικό κείμενο, αλλά απορρέει από τον προστατευτικό χαρακτήρα που διέπει τα νομοθετήματα για την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

¹³⁴ Μήτρου Λ., Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1999, σ. 17.

¹³⁵ Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., Η λίστα Λαγκάρντ και τα όρια της ελευθερίας του τύπου, ΕφημΔΔ 2012, σ. 739 επ., σ. 744.

¹³⁶ Βλ. επίσης αιτιολογικές σκέψεις υπ' αριθ. 3, 8 και 10 της Οδηγία 95/46/EK.

όσο και ευρύς είναι ο κατάλογος των λόγων που καθιστούν θεμιτές τις επεμβάσεις στην ιδιωτική ζωή σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ: εθνική ασφάλεια, δημόσια ασφάλεια, οικονομική ευημερία, προάσπιση της τάξεως, πρόληψη ποινικών παραβάσεων, προστασία της υγείας, προστασία της ηθικής, κ.α..

Σε αυτό το πνεύμα κινείται και ο Γενικός Κανονισμός, ο οποίος επισημαίνει εμφατικά στο άρθρο 1 παρ. 3 και την αιτιολογική σκέψη 4 ότι: *«Η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα πρέπει να προορίζεται να εξυπηρετεί τον άνθρωπο. Το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απόλυτο δικαίωμα· πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας. Ο παρών κανονισμός σέβεται όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα και τηρεί τις ελευθερίες και αρχές που αναγνωρίζονται στον Χάρτη όπως κατοχυρώνονται στις Συνθήκες, ιδίως τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και των επικοινωνιών, την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, την ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, την επιχειρηματική ελευθερία, το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου και την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία»*. Πρόκειται για ένα μήνυμα στο νέο Έλληνα νομοθέτη του υπό διαμόρφωση νόμου περί προστασίας προσωπικών δεδομένων, ο οποίος απαλλαγμένος από το δικαιολογημένο για την εποχή του ενθουσιασμό και το μαξιμαλισμό του νομοθέτη του ν. 2472/1997 πρέπει πλέον να εξισορροπήσει τα συγκρουόμενα συνταγματικά αγαθά, επί τη βάση της αρχής της αναλογικότητας, απεκδυόμενος του μαχητού τεκμηρίου «εν αμφιβολία υπέρ του υποκειμένου των δεδομένων» του ν. 2472/1997¹³⁷.

Έτσι, σύμφωνα με τον Κανονισμό, η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων είναι σύννομη εάν και εφόσον *«είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας»*¹³⁸. Κάθε κράτος μέλος έχει τη διακριτική ευχέρεια να περιορίζει μέσω νομοθετικού μέτρου το πεδίο εφαρμογής των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων που προβλέπονται στον Κανονισμό, εφόσον ένας τέτοιος περιορισμός σέβεται την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών και συνιστά αναγκαίο και αναλογικό μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διασφάλιση υπέρτερων αγαθών¹³⁹.

¹³⁷ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ: Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, ό.π., σ. 22 - 24.

¹³⁸ Βλ. άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. ε' του Κανονισμού.

¹³⁹ Βλ. άρθρο 23 του Κανονισμού.

3.2. Η Αρχή της αναλογικότητας ως τρόπος επίλυσης της σύγκρουσης

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφής ο καθοριστικός ρόλος που διαδραματίζει η αρχή της αναλογικότητας στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, η οποία λειτουργεί ουσιαστικά ως περιορισμός των περιορισμών που επιτρέπεται να επιβληθούν στο εν λόγω δικαίωμα για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Και τούτο διότι κάθε επεξεργασία θεωρείται ότι βρίσκεται σε σύγκρουση με το δικαίωμα στην προστασία προσωπικών δεδομένων, σύγκρουση η οποία αίρεται με την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Πρόκειται για μια διαδικασία σταθμίσεως των δύο αντιτιθέμενων συνταγματικών αγαθών προκειμένου να βρεθεί «η αριστοτελική ορθή σχέση προς τι, η συμμετρία, ο προσήκων λόγος, η ισότης λόγων, το ακριβές μέσον και η αναλογική αρμονία στις δικαιοκές σχέσεις και καταστάσεις (διανεμητική δικαιοσύνη)»¹⁴⁰.

Ο έλεγχος της αναλογικότητας των επιβαλλόμενων στα θεμελιώδη δικαιώματα περιορισμών περιέχει παραδοσιακά τρία στάδια και, ειδικότερα, την έρευνα: α) της προσφορότητας, β) της αναγκαιότητας και γ) της εν στενή εννοία (sticto sensu) αναλογικότητας. Ο έλεγχος της προσφορότητας απαντά στο ερώτημα αν το επιλεγέν μέσο είναι πρόσφορο (κατάλληλο) για να εξυπηρετήσει τον επιδιωκόμενο σκοπό γενικού συμφέροντος. Η έρευνα της αναγκαιότητας απαντά στο ερώτημα αν το επιλεγέν και καταρχήν πρόσφορο μέσο είναι το ηπιότερο και το πιο ανώδυνο για το δικαίωμα που περιορίζεται, ενώ η έρευνα της εν στενή εννοία αναλογικότητας απαντά στο ερώτημα εάν υπάρχει εύλογη σχέση μεταξύ του περιορισμού και του επιδιωκόμενου σκοπού, υπό την έννοια της συλλογικής έρευνας σχετικά με το αν η αναμενόμενη ωφέλεια βρίσκεται σε ορθολογική αντιστοιχία με την βλάβη που προκαλείται στο περιοριζόμενο αγαθό.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει κρίνει ως προς τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. δ' του Συντάγματος) ότι οι επιβαλλόμενοι από το νόμο περιορισμοί σε συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα πρέπει να είναι πρόσφοροι και αναγκαίοι για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από το νομοθέτη σκοπού δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος και να μην είναι δυσανάλογοι σε σχέση προς αυτόν. Όσον αφορά τον έλεγχο της προσφορότητας και αναγκαιότητας των μέτρων που θεσπίζονται για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού, ο νομοθέτης διαθέτει ευρύ περιθώριο εκτίμησης για τον καθορισμό των ρυθμίσεων που αυτός κρίνει πρόσφορες και αναγκαίες. Ως εκ τούτου, ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας περιορίζεται στην κρίση για το εάν η θεσπιζόμενη ρύθμιση είναι προδήλως απρόσφορη, ή υπερβαίνει προδήλως το απαραίτητο για την πραγματοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού μέτρο.

¹⁴⁰ Κοντόγιωργα - Θεοχαροπούλου, Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό δημόσιο δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 11.

Εξάλλου, σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ (πρώην ΔΕΚ) σχετικά με την ανάγκη εφαρμογής των επιταγών της αρχής της αναλογικότητας κατά τη θέσπιση περιορισμών στην άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου, ο νομοθέτης διαθέτει καταρχήν ευρεία εξουσία εκτιμήσεως για την επιλογή του ενδεδειγμένου μέτρου, που θα υλοποιεί τους σκοπούς δημοσίου συμφέροντος τους οποίους εκάστοτε επιδιώκει. Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να επιβληθούν περιορισμοί στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αρκεί οι περιορισμοί αυτοί να εξυπηρετούν όντως σκοπούς γενικού συμφέροντος και να μην αποτελούν, σε σχέση με τον επιδιωκόμενο με τους εν λόγω περιορισμούς σκοπό, υπέρμετρη παρέμβαση που θίγει την ίδια την υπόσταση των δικαιωμάτων που προστατεύονται¹⁴¹.

Είναι, όμως, πάντοτε εφικτή η ανεύρεση διανεμητικής δικαιοσύνης ή μήπως σε ορισμένες περιπτώσεις το ένα αγαθό υποχωρεί εκ των πραγμάτων χάριν του άλλου, επειδή υπό τις εκάστοτε συνθήκες κρίνεται προτιμότερο¹⁴²; Υποστηρίζεται η άποψη ότι η εξέταση της αρχής της αναλογικότητας είναι εξαιρετικά θολή καθώς δεν είναι σαφές τι σταθμίζεται, πώς σταθμίζεται και ποιος προβαίνει στην στάθμιση. Ως εκ τούτου, η αναλογικότητα αποτελεί λανθασμένη αναζήτηση της ακρίβειας και της αντικειμενικότητας στην επίλυση αντιτιθέμενων αγαθών και για το λόγο αυτό ο δικαστής θα πρέπει να επικεντρωθεί στα ηθικά ζητήματα που οδήγησαν σε αυτές τις διαφορές¹⁴³.

Για το λόγο αυτό, θα ήταν άτοπο εκ μέρους μας να αναζητήσουμε μια οριστική λύση σε ένα τόσο περίπλοκο ζήτημα. Στο ειδικό μέρος που ακολουθεί θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε, όσο πιο αναλυτικά μας επιτρέπει η περιορισμένη έκταση μιας διπλωματικής εργασίας, ορισμένες από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις σύγκρουσης του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με το δημόσιο συμφέρον και συγκεκριμένα με τις επιμέρους εκφάνσεις της δημόσιας υγείας, της δημόσιας ασφάλειας και της οικονομικής ανάπτυξης.

---

¹⁴¹ Βλ. ιδίως ΔΕΚ, Απόφαση 12/06/2003, στην υπόθεση C-112/00, Eugen Schmidberger, Internationale Transporte und planzuge, σκέψεις 77 - 82.

¹⁴² Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)», ΔιΜΕΕ 4/2013, Έτος 10^ο, σ.482 - 492, σ. 492.

¹⁴³ Stavros Tsakyrakis, Proportionality: An assault on human rights? I-CON 2009, σ. 468 επ., σ. 469 επ..

B. ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΙΑΤΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ

1.1. Τα δεδομένα υγείας και το ιατρικό απόρρητο

Κάθε άνθρωπος αισθάνεται την ανάγκη να έχει και να διατηρεί έναν κύκλο μυστικών γεγονότων της ιδιωτικής του ζωής. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για περιστατικά που αφορούν τον ιδιωτικό, οικογενειακό ή επαγγελματικό βίο του προσώπου, τηρούνται μυστικά και δεν εκτίθενται στη δημοσιότητα¹⁴⁴. Τα στοιχεία σχετικά με την υγεία ανήκουν εξ ορισμού στις πληροφορίες που θέλει κανείς, κατά την κοινή πείρα, να μην γνωστοποιήσει σε τρίτους¹⁴⁵. Με άλλα λόγια, τα δεδομένα υγείας ενός προσώπου ανήκουν στη συνταγματικά προστατευόμενη ζώνη της ιδιωτικής ζωής και, για το λόγο αυτό, κατατάσσονται στον σκληρό πυρήνα των προσωπικών δεδομένων, που αποκαλούνται ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα. Η ένταξη των δεδομένων υγείας στην κατηγορία των ευαίσθητων δεδομένων υποδηλώνει την πρόθεση του νομοθέτη να προδώσει αυξημένη προστασία στα δεδομένα αυτά, έναντι των υπόλοιπων (απλών) δεδομένων, καθώς από τη φύση τους τεκμαίρεται υψηλότερη επικινδυνότητα για τη φυσική και ηθική ακεραιότητα του φορέα τους¹⁴⁶.

Ως δεδομένα υγείας (ή ιατρικά δεδομένα - medical data) νοούνται όλα τα δεδομένα που αφορούν την κατάσταση της υγείας του υποκειμένου των δεδομένων και τα οποία αποκαλύπτουν πληροφορίες για την παρελθούσα, τρέχουσα ή μελλοντική κατάσταση της σωματικής ή ψυχικής του υγείας¹⁴⁷. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στο Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων, ως «δεδομένα που αφορούν την υγεία» ορίζονται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία σχετίζονται με τη σωματική ή ψυχική υγεία ενός φυσικού προσώπου, περιλαμβανομένης της παροχής υπηρεσιών υγειονομικής φροντίδας, και τα οποία αποκαλύπτουν πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της υγείας του¹⁴⁸. Τα δεδομένα που αφορούν στην υγεία περιλαμβάνουν, συνεπώς, πληροφορίες σχετικές με ιατρικές διαγνώσεις, ασθένειες, επεμβάσεις, φαρμακευτική αγωγή, εργαστηριακές εξετάσεις κ.λπ.¹⁴⁹. Περαιτέρω, όπως παγίως κρίνει η ΑΠΔΠΧ, δεδομένα που

¹⁴⁴ Κωνσταντινίδης Α., «Το Ιατρικό απόρρητο», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 43 επ., σ. 45.

¹⁴⁵ Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 38.

¹⁴⁶ Καρδασιάδου Ζ., «Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υγείας από τους φορείς υπηρεσιών υγείας και κοινωνικοασφαλιστικών παροχών», ό.π., σ. 13 επ., σ. 17.

¹⁴⁷ Βλ. Προοίμιο Γενικού Κανονισμού 2016/679, σκέψη υπ' αριθ. 35.

¹⁴⁸ Άρθρο 4 στοιχ. 15 του Γενικού Κανονισμού 2016/679.

¹⁴⁹ Καρδασιάδου Ζ., «Η προστασία των προσωπικών δεδομένων υγείας», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός

αφορούν στην υγεία μπορούν να θεωρηθούν και διοικητικού χαρακτήρα δεδομένα, όπως, για παράδειγμα, η ημερομηνία εισαγωγής και η διάρκεια νοσηλείας σε νοσοκομείο, καθώς από αυτά μπορεί να προκύψουν έμμεσα πληροφορίες σχετικά με την υγεία ενός ατόμου¹⁵⁰.

Στην κυρωθείσα από την Ελλάδα Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, γνωστή και ως Σύμβαση του Οβιέδο, αναφέρεται ρητά η ανάγκη να προστατευθεί ο πολίτης ως προς τις πληροφορίες σχετικά με την υγεία του έναντι οποιουδήποτε μπορεί να τις συλλέγει και να τις χρησιμοποιεί εν αγνοία του¹⁵¹. Παράλληλα, την προστασία των ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται τα δεδομένα υγείας, κατοχυρώνει πανηγυρικά ο Γενικός Κανονισμός 2016/679, αφού θέτει ως γενικό κανόνα την απαγόρευση της επεξεργασίας τους (άρθρο 9 παρ. 1), ενώ κατ' εξαίρεση την επιτρέπει θέτοντας μείζονες ουσιαστικές και διαδικαστικές εγγυήσεις. Μια από τις βασικές εγγυήσεις είναι η υποχρέωση τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου ως προϋπόθεση για τις περιπτώσεις που η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κρίνεται απαραίτητη και συγκεκριμένα για σκοπούς προληπτικής ή επαγγελματικής ιατρικής, εκτίμησης της ικανότητας προς εργασία του εργαζομένου, ιατρικής διάγνωσης, παροχής υγειονομικής ή κοινωνικής περίθαλψης ή θεραπείας ή διαχείρισης υγειονομικών και κοινωνικών συστημάτων και υπηρεσιών¹⁵². Αντίστοιχου περιεχομένου διατάξεις συναντάμε τόσο στη Σύσταση (97) 5 του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των δεδομένων υγείας^{153 154},

---

φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 71 επ., σ. 74 - 75.

¹⁵⁰ Τσαντίλας Π./Λάτσιοι Χ., «Το ιατρικό απόρρητο υπό το πρίσμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων», ΕΔΚΑ, Τόμος ΝΓ', τεύχ. 3-4/326, Μάρτιος - Απρίλιος 2011, σ. 161 - 167, σ. 163.

¹⁵¹ Βλ. άρθρο 10 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ατόμου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής: Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική.

¹⁵² Βλ. Άρθρο 9 § 3 Γενικού Κανονισμού 2016/679: «*Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 (ειδικές κατηγορίες προσωπικών δεδομένων) μπορεί να τύχουν επεξεργασίας για τους σκοπούς που προβλέπονται στην παράγραφο 2 στοιχείο η), όταν τα δεδομένα αυτά υποβάλλονται σε επεξεργασία από ή υπό την ευθύνη επαγγελματία που υπόκειται στην υποχρέωση τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου βάσει του δικαίου της Ένωσης ή κράτους μέλους ή βάσει κανόνων που θεσπίζονται από αρμόδιους εθνικούς φορείς ή από άλλο πρόσωπο το οποίο υπέχει επίσης υποχρέωση τήρησης του απορρήτου βάσει του δικαίου της Ένωσης ή κράτους μέλους ή βάσει κανόνων που θεσπίζονται από αρμόδιους εθνικούς φορείς*».

¹⁵³ Council of Europe, Recommendation No R (97) 5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Medical Data, Άρθρο 3 παρ. 2: «*...Individuals or bodies working on behalf of health-care professionals who collect and process medical data should be subject to the same rules of confidentiality incumbent on health-care professionals or to comparable rules of confidentiality...*».

¹⁵⁴ Οι Συστάσεις που εκδόθηκαν από το Συμβούλιο της Ευρώπης προς εξειδίκευση των κανόνων της Σύμβασης 108 (1981) για την προστασία των προσώπων έναντι της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στερούνται δεσμευτικότητας, είναι ωστόσο ιδιαίτερα σημαντικά κείμενα, καθώς συνοψίζουν βασικές αρχές και προσεγγίσεις που συναντώνται στις έννομες τάξεις των χωρών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης και αποτελούν χρήσιμο εργαλείο για την ερμηνεία και των εμπλουτισμό των γενικών κανόνων. Βλ. Μήτρου Λ., «Προσωπικά δεδομένα, ιδιωτικότητα και απόρρητο», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν

όσο και στην κοινοτική Οδηγία 95/46/EK για την προστασία των προσωπικών δεδομένων¹⁵⁵, αλλά και στον ελληνικό ν. 2472/1997¹⁵⁶, όπου η εμπιστευτικότητα αποτελεί όρο νομιμότητας της συλλογής και της επεξεργασίας δεδομένων υγείας¹⁵⁷.

Ως εκ τούτου, στον τομέα της υγείας η προστασία της ιδιωτικότητας του ασθενούς και των προσωπικών του δεδομένων εξασφαλίζεται μέσω της υποχρέωσης τηρήσεως του ιατρικού απορρήτου εκ μέρους των επαγγελματιών υγείας. Γενικά, ως (ιδιωτικό)¹⁵⁸ απόρρητο θεωρείται κάθε γεγονός που είναι γνωστό σε περιορισμένο αριθμό ατόμων και τα άτομα αυτά έχουν συμφέρον ή επιθυμούν να παραμείνει αυτό γνωστό σε περιορισμένο κύκλο ατόμων¹⁵⁹. Υπό την έννοια αυτή, το απόρρητο συνδέεται με την έννοια της εμπιστευτικότητας (confidentiality), την υποχρέωση δηλαδή να μην κοινοποιείται σε τρίτους πληροφορία, την οποία τα άτομα, τα οποία αφορά, αντιλαμβάνονται και χαρακτηρίζουν ως εμπιστευτική¹⁶⁰. Ως προς την έννοια του ιατρικού απορρήτου, δε δίνεται ακριβής ορισμός ούτε στους κώδικες ούτε στο νόμο. Ελλείπει ενιαίας εννοιολογικής αποτύπωσης στο νόμο, έχει κριθεί νομολογιακά ότι στο πεδίο ορισμού του ιατρικού απορρήτου εμπίπτει κάθε τι που εμπιστεύθηκε ο ασθενής στο γιατρό ή ο γιατρός πληροφορήθηκε, συνήγαγε, υπέθεσε ή αντελήφθη κατά την άσκηση των καθηκόντων του ή επ' ευκαιρία αυτής, είτε είναι μειωτικό είτε όχι (π.χ. καλοήθης νόσος), η θετική ή αρνητική ακόμη διαπίστωση του γιατρού, αλλά και κάθε πληροφορία που ο ασθενής επιθυμεί να θεωρείται ως απόρρητη, ακόμα κι αν αυτό ήδη φημολογείται¹⁶¹. Ενδεικτικά, πληροφορίες που προστατεύονται από το ιατρικό απόρρητο είναι το παθολογικό ιστορικό του ασθενούς, γεγονότα που αφορούν την οικογενειακή ή τη σεξουαλική του ζωή, οι περιπέτειες και τα βιώματά του, οι πεποιθήσεις και οι συνήθειές του, ακόμη δηλαδή και στοιχεία που μπορεί να

προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), ό.π., σ. 19 επ., σ. 26 (υποσ. 20).

¹⁵⁵ Άρθρο 8 § 3: «*Η παράγραφος 1 (απαγόρευση επεξεργασίας ειδικών κατηγοριών δεδομένων) δεν ισχύει εφόσον η επεξεργασία των δεδομένων είναι αναγκαία για την ιατρική πρόληψη ή διάγνωση, την παροχή ιατροφαρμακευτικής αγωγής ή τη διαχείριση των ιατροφαρμακευτικών υπηρεσιών, η δε επεξεργασία των δεδομένων αυτών εκτελείται από κατ' επάγγελμα θεράποντα της υγείας υποκείμενο στο επαγγελματικό απόρρητο το οποίο προβλέπει το εθνικό δίκαιο ή από άλλο πρόσωπο το οποίο ομοίως υπέχει αντίστοιχη υποχρέωση*».

¹⁵⁶ Άρθρο 7 § 2 στοιχ. δ': «*Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η συλλογή και η επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων όταν... αφορά θέματα υγείας και εκτελείται από πρόσωπο που ασχολείται κατ' επάγγελμα με την παροχή υπηρεσιών υγείας και υπόκειται σε καθήκον εχεμύθειας ή σε συναφείς κώδικες δεοντολογίας, υπό τον όρο ότι η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την ιατρική πρόληψη, διάγνωση, περίθαλψη ή τη διαχείριση υπηρεσιών υγείας*».

¹⁵⁷ Μήτρου Λ., «Προσωπικά δεδομένα, ιδιωτικότητα και απόρρητο», ό.π., σ. 26.

¹⁵⁸ Εάν πρόκειται για πληροφορία που ανήκει στη δημόσια σφαίρα δεν είναι νοητή η προστασία από το απόρρητο.

¹⁵⁹ Παπαευαγγέλου Ε., «Η τήρηση του ιατρικού απορρήτου αδιαμφισβήτητη, αλλά και αμφισβητούμενη παρεπόμενη υποχρέωση του γιατρού στην καθημερινή πράξη», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 61 επ., σ. 65.

¹⁶⁰ Μήτρου Λ., «Προσωπικά δεδομένα, ιδιωτικότητα και απόρρητο», ό.π., σ. 22.

¹⁶¹ Παπαευαγγέλου Ε., «Η τήρηση του ιατρικού απορρήτου αδιαμφισβήτητη, αλλά και αμφισβητούμενη παρεπόμενη υποχρέωση του γιατρού στην καθημερινή πράξη», ό.π., σ. 65.

μην έχουν αιτιώδη συνάφεια με την ασθένειά του. Ακόμη και η επίσκεψη στο ιατρείο είναι γεγονός που καλύπτεται από το απόρρητο. Προκύπτει, λοιπόν, ότι το ιατρικό απόρρητο συνιστά ευρύτερη έννοια από τα δεδομένα υγείας¹⁶² και, ως εκ τούτου, κάθε στοιχείο ή πληροφορία που καλύπτεται από το ιατρικό απόρρητο και την επαγγελματική εχεμύθεια δε συνιστά απαραίτητως και ευαίσθητο δεδομένο υγείας¹⁶³.

Η υποχρέωση τήρησης του ιατρικού απορρήτου επιβάλλεται καταρχήν ως υποχρέωση ηθική και φαίνεται να έχει τις ρίζες της στον περίφημο όρκο του Ιπποκράτη. Πρόκειται για την πιο παλιά πηγή που αναφέρεται στο καθήκον εχεμύθειας του ιατρού αναφορικά με ό,τι έχει πληροφορηθεί είτε κατά τη διάρκεια της εξέτασης είτε από οποιαδήποτε άλλη πηγή στο πλαίσιο άσκησης του λειτουργημάτων του. Πέρα από ηθική ή δεοντολογική επιταγή, η υποχρέωση τήρησης του ιατρικού απορρήτου εκ μέρους του ιατρού αποτελεί παγκοσμίως αναγνωρισμένο δικαίωμα του ασθενούς, με συνέπεια τη ρητή κατοχύρωσή του σε πληθώρα νομικών κειμένων.

Στο ελληνικό δίκαιο, η κατοχύρωση του ιατρικού απορρήτου εδραιώνεται αυτοτελώς σε περισσότερες νομικές βάσεις. Ειδικότερα, το ιατρικό απόρρητο κατοχυρώνεται ρητά στο ν. 3418/2005, ήτοι τον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (εφεξής ΚΙΔ) και συγκεκριμένα στο άρθρο 13¹⁶⁴, όπου προβλέπεται η υποχρέωση του ιατρού για απόλυτη εχεμύθεια, αναφορικά με κάθε στοιχείο που αφορά όχι μόνο τον ασθενή αλλά και τους οικείους του. Επεκτείνεται δε, με το άρθρο 14 ΚΙΔ, και στην υποχρέωση τήρησης και επεξεργασίας του ιατρικού αρχείου και των επαγγελματικών ιατρικών βιβλίων, η οποία εξάλλου διέπεται από τις ρυθμίσεις περί προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Επιπλέον, στο άρθρο 28 παρ. 4 του ΚΙΔ προβλέπεται ότι: *«Η θεραπευτική σχέση βασίζεται τόσο στην εχεμύθεια του ιατρού, όσο και σε αμοιβαία εμπιστοσύνη και σεβασμό»*. Πέρα από τις διατάξεις του ΚΙΔ, το ιατρικό απόρρητο προστατεύεται αστικά και ποινικά. Ειδικότερα, το άρθρο 371 ΠΚ απειλεί με χρηματική ποινή ή φυλάκιση τους ιατρούς, μαίες, νοσοκόμους, φαρμακοποιούς και τους βοηθούς τους που παραβιάζουν το καθήκον εχεμύθειας, ενώ οι διατάξεις των άρθρων 400 ΚΠολΔ και 212 ΚΠοινΔ απαγορεύουν στο δικαστή να εξετάσει ως μάρτυρες τους παραπάνω επαγγελματίες σχετικά με τα όσα εμπιστευτικά πληροφορήθηκαν κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους.

---

¹⁶² Παναγοπούλου - Κουντατζή Φ., «Χορήγηση δεδομένων υγείας με άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ): μία θεσμική αποτίμηση», ΕφημΔΔ 6/2015, σ. 755 - 771, σ. 756 και • Καρδασιάδου Ζ., «Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υγείας από τους φορείς υπηρεσιών υγείας και κοινωνικοασφαλιστικών παροχών», ό.π., σ. 14.

¹⁶³ Βλ. Τσαντίλα Π./Λάτσιου Χ., «Το ιατρικό απόρρητο υπό το πρίσμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων», ό.π., σ. 164.

¹⁶⁴ Άρθρο 13 § 1 ΚΙΔ: *«Ο ιατρός οφείλει να τηρεί αυστηρά απόλυτη εχεμύθεια για οποιοδήποτε στοιχείο υποπίπτει στην αντίληψή του ή του αποκαλύπτει ο ασθενής ή τρίτοι, στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων του, και το οποίο αφορά στον ασθενή ή τους οικείους του»*.

Το ιατρικό απόρρητο, ως εγγύηση προστασίας των προσωπικών δεδομένων υγείας, κατοχυρώνεται, επίσης, ως μερικότερη έκφραση του δικαιώματος σεβασμού της προσωπικότητας του ασθενούς και του απαραβίαστου της ιδιωτικής ζωής, όπως αυτά προστατεύονται τόσο από το Σύνταγμα (άρθρα 2, 5 και 9), όσο και από την ΕΣΔΑ (άρθρο 8). Εξάλλου, η θεμελίωση της αξιόσεως του απορρήτου των προσωπικών δεδομένων υγείας ανάγεται στην προστασία της αυτονομίας/ελευθερίας του ατόμου, υπό την έννοια ότι η αποκάλυψη πληροφοριών που τα άτομα θεωρούν «μυστικές» τα εκθέτει σε διακινδύνευση των συμφερόντων τους, πιθανές διακρίσεις και στιγματισμό και, κατ' επέκταση, σε περιορισμό των επιλογών τους¹⁶⁵.

Η ανάγκη θέσπισης του ιατρικού απορρήτου πηγάζει καταρχήν από τη φύση της σχέσης του γιατρού με τον ασθενή, η οποία είναι σχέση απολύτως προσωπική και αμοιβαίας εμπιστοσύνης. Πράγματι, ο ασθενής, όταν απευθύνεται στο γιατρό, βρίσκεται εξ ορισμού σε ευπαθή θέση, αφενός σωματική και αφετέρου ψυχολογική. Καθώς αποκαλύπτει στοιχεία από κατεξοχήν δύσκολες ιδιωτικές περιστάσεις, αναμένει από το γιατρό απόλυτη μυστικότητα, μυστικότητα η οποία είναι αναγκαία για την ίδια τη θεραπευτική διαδικασία¹⁶⁶.

Παράλληλα, το ιατρικό απόρρητο έχει, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, και χαρακτήρα δημοσίου δικαιώματος αφού εξασφαλίζει την εμπιστοσύνη του κοινού στο ιατρικό επάγγελμα - λειτούργημα και, με αυτόν τον τρόπο, εξυπηρετείται το δημόσιο συμφέρον της διασφάλισης της υγείας του κοινωνικού συνόλου. Πιο συγκεκριμένα, με την καθιέρωση του ιατρικού απορρήτου, οι άνθρωποι δε διστάζουν να απευθύνονται στους γιατρούς, φοβούμενοι τυχόν αποκάλυψη της κατάστασης της υγείας τους και, με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος προστασίας της υγείας¹⁶⁷. Με άλλα λόγια, η διαφύλαξη της μυστικότητας των ιατρικών δεδομένων αποτελεί μέτρο κοινωνικά απαραίτητο προκειμένου να προστατεύεται η εμπιστοσύνη του ατόμου στο ιατρικό επάγγελμα και στις υπηρεσίες υγείας γενικότερα. Οποιαδήποτε ενέργεια υπονομεύει αυτό το κλίμα εμπιστοσύνης και εχεμύθειας καταλήγει στην απομάκρυνση του ασθενούς από την χρήση των υπηρεσιών υγείας και αναπόφευκτα από τη σωστή θεραπεία και πρόληψη των περαιτέρω επιπλοκών και λοιμώξεων. Ιδιαίτερα αυξημένος είναι ο κίνδυνος αυτός στις μεταδοτικές ασθένειες, όπως ο HIV/AIDS, όπου η παράλειψη θεραπείας,

---

¹⁶⁵ Βλ. Μήτρου Λ., «Προσωπικά δεδομένα, ιδιωτικότητα και απόρρητο», ό.π., σ. 23 - 24.

¹⁶⁶ Παπαευαγγέλου Ε., «Η τήρηση του ιατρικού απορρήτου αδιαμφισβήτητη, αλλά και αμφισβητούμενη παρεπόμενη υποχρέωση του γιατρού στην καθημερινή πράξη», ό.π., σ. 63.

¹⁶⁷ Πρβλ. απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου BVerfGE 32/373, όπου επισημαίνεται ότι: «Οποιος υπόκειται σε ιατρική αγωγή πρέπει και οφείλει να αναμένει ότι όλα, όσα πληροφορείται ο ιατρός στο πλαίσιο της ασκήσεως του επαγγέλματός του για την κατάσταση της υγείας του, παραμένουν μυστικά και δεν καταλήγουν σε γνώση μη αρμοδίων. Μόνο με τον τρόπο αυτό είναι δυνατό να αναπτυχθεί μεταξύ ιατρού και ασθενούς αυτό το είδος εμπιστοσύνης, που ανάγεται στις βασικές προϋποθέσεις της ιατρικής δραστηριότητας, διότι αυξάνει τις πιθανότητες θεραπείας και συμβάλλει - γενικότερα - στη δημιουργία ενός αποτελεσματικού συστήματος προστασίας της υγείας».

λόγω φόβου κοινωνικού στιγματισμού, είναι δυνατό να έχει καταστροφικές συνέπειες όχι μόνο για τον ίδιο τον ασθενή αλλά και για ευρύτερο κύκλο ατόμων¹⁶⁸.

Συνοψίζοντας, η εύλογη προσδοκία της «αδιωτικότητας» των δεδομένων υγείας, της αντιμετώπισης δηλαδή αυτών των πληροφοριών ως εμπιστευτικών, αναδεικνύει την στενή συνάφεια μεταξύ της έννοιας των προσωπικών δεδομένων υγείας και της έννοιας του ιατρικού απορρήτου. Πρόκειται για έννοιες συναφείς, αν μη τι άλλο τεμνόμενες, πράγμα που αποδεικνύει και η παράλληλη χρήση των όρων αυτών τόσο στη θεωρία όσο και στα σχετικά κείμενα κανονιστικού χαρακτήρα. Από την εποχή του Ιπποκράτη μέχρι τους σύγχρονους κώδικες ιατρικής δεοντολογίας, το ιατρικό απόρρητο αποτελεί θεμελιώδη αρχή της άσκησης του ιατρικού λειτουργήματος και αναπόφευκτο δικαίωμα του ασθενή, στενά απόμεινο με το σεβασμό της μυστικότητας των προσωπικών του δεδομένων.

---

¹⁶⁸ Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 78 - 79, • Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η δημοσιοποίηση φωτογραφιών οροθετικών εκδιδομένων ως μέτρο για την προστασία της δημόσιας υγείας σε μία εθελουφλούσα κοινωνία», ΕφημΔΔ 4/2012, σ. 459 - 469, σ. 467, η οποία υποστηρίζει ότι: «εάν ο εξεταζόμενος υποπτεύεται την ενδεχόμενη αποκάλυψη της φορείας του, θα αρνηθεί να εξετασθεί, δε θα μάθει εγκαίρως τη φορεία του και, συνεπώς, δε θα λάβει προληπτικά μέτρα, αφενός για να προστατευθεί ο ίδιος και αφετέρου για να αποτραπεί περαιτέρω διάδοση της νόσου».

1.2. Κάμψη του ιατρικού απορρήτου προς όφελος της δημόσιας υγείας

Στις μέρες μας παρατηρείται παγκοσμίως μια γενικότερη τάση περιορισμού και συρρίκνωσης όλων των επαγγελματικών απορρήτων, που επί σειρά ετών αποτέλεσαν παραδοσιακές αρχές της άσκησης των ελεύθερων επαγγελματιών. Η συρρίκνωση αυτή επιχειρείται πάντοτε με την επίκληση λόγων υπέρτερου κοινωνικού συμφέροντος. Για παράδειγμα, πρόσφατα το δικηγορικό απόρρητο εκάμφθη μέσω κοινοτικών οδηγιών στις περιπτώσεις υπάρξεως υπονοιών για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος από τον εντολέα του δικηγόρου. Αντιστοίχως, λοιπόν, και το ιατρικό απόρρητο βάλλεται πανταχόθεν. Κάποτε η ιατρική πληροφορία, σφραγισμένη μέσα στον ιατρικό φάκελο, παρέμενε μεταξύ ιατρού και ασθενούς. Η άλλοτε διμερής σχέση μεταξύ ιατρού - ασθενούς έχει μετατραπεί πλέον σε «πρόβλημα» της κοινωνίας. Αυτό συμβαίνει διότι οι πρόσφατες τεχνολογικές και οι συνακόλουθες οικονομικές εξελίξεις αλλάζουν δραστικά το πεδίο και τα αιτήματα ως προς την χρήση και την προστασία των πληροφοριών που αναφέρονται στην υγεία ενός προσώπου¹⁶⁹.

Πιο συγκεκριμένα, η ραγδαία ανάπτυξη της ηλεκτρονικής τεχνολογίας στον τομέα άσκησης της ιατρικής και η δυνατότητα τήρησης ηλεκτρονικών ιατρικών φακέλων και αρχείων, σε συνδυασμό με το αυξανόμενο ενδιαφέρον των ΜΜΕ για την πληροφόρηση του κοινωνικού συνόλου σε θέματα υγείας με συχνή αναφορά σε συγκεκριμένα περιστατικά ασθενών, αποτελούν σαφείς βολές κατά της βασικής ηθικής αρχής, αλλά και νομικής αξίωσης, για την τήρηση του ιατρικού απορρήτου. Παράλληλα, η αξίωση πρόσβασης σε ιατρικά αρχεία από τις ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρίες, από τους φορείς κοινωνικής ασφάλισης, αλλά και τις φορολογικές αρχές θέτει σε δημόσιο διάλογο μείζονα και λεπτά ζητήματα σχετικά με την αναγκαία προστασία των ευαίσθητων ιατρικών δεδομένων, αλλά και την ταυτόχρονη διασφάλιση δημόσιων συμφερόντων. Πολλές φορές, επίσης, η πρόσβαση στα δεδομένα υγείας υπαγορεύεται από το δικαίωμα δικαστικής προστασίας¹⁷⁰ ή την ελευθερία του Τύπου¹⁷¹ κ.ο.κ.¹⁷². Τέλος, η ίδια η πρόοδος της ιατρικής επιστήμης και ειδικότερα τα επιτεύγματα της γενετικής έρευνας στο πεδίο ανίχνευσης του γενετικού

¹⁶⁹ Βλ. Μήτρου Λ., «Προσωπικά δεδομένα, ιδιωτικότητα και απόρρητο», ό.π., σ. 40.

¹⁷⁰ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του/της εν διαστάσει συζύγου που επιθυμεί μέσω της προσκομίσεως ιατρικών πιστοποιητικών που αφορούν στον/στην εν διαστάσει σύζυγό του/της να αποδείξει ενώπιον αρμόδιου δικαστηρίου ότι ο/η εν διαστάσει σύζυγος είναι ακατάλληλος/η λόγω ψυχικής νόσου να αναλάβει την επιμέλεια των τέκνων τους ή ακόμα και να επικοινωνεί με αυτά.

¹⁷¹ Βλ. π.χ. την ΑΠΔΠΧ Απόφαση 52/2015, όπου η Αρχή τονίζοντας της ανάγκη ενημέρωσης του κοινού έκρινε ως απολύτως θεμιτή την άσκηση οξείας κριτικής σε δημόσιο πρόσωπο μέσω της δημοσίευσης ευαίσθητων δεδομένων υγείας και κοινωνικής πρόνοιας (νοσηλείας του ως απόρου σε δημόσιο νοσοκομείο), επέβαλε όμως πρόστιμο σε εφημερίδα που αναφέρθηκε στην ακριβή πάθησή του, καθώς αυτό κρίθηκε δυσανάλογο σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό της πληροφόρησης του αναγνωστικού κοινού.

¹⁷² Βλ. Παναγοπούλου - Κουντατζή Φ., «Χορήγηση δεδομένων υγείας με άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ): μία θεσμική αποτίμηση», ό.π., σ. 755.

υλικού κάθε ατόμου, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τον ίδιο και το περιβάλλον του, φέρνει στην επιφάνεια τον προβληματισμό για το ζήτημα του ιατρικού απορρήτου σε περιπτώσεις μεταδοτικών ασθενειών με σημαντικές κοινωνικές προεκτάσεις, όπως είναι το AIDS. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα σε ποιες περιπτώσεις κρίνεται επιτρεπτή η κάμψη του ιατρικού απορρήτου και μέχρι ποιου σημείου;

Όπως αναλύσαμε παραπάνω, η προστασία των πληροφοριών που αφορούν την υγεία συνιστά μια από τις βασικές προϋποθέσεις για την πραγμάτωση του δικαιώματος στην υγεία¹⁷³. Υπάρχουν, όμως, κάποιες περιπτώσεις όπου η εφαρμογή του ιατρικού απορρήτου είναι δυνατό να έχει ως επακόλουθο βλάβη σε άλλα έννομα αγαθά, τα οποία δεν είναι ορθό να θιγούν για χάρη εχεμύθειας. Στο πλαίσιο αυτό, ο Γενικός Κανονισμός 2016/679 επιτρέπει παρέκκλιση από τη γενική απαγόρευση επεξεργασίας των ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα όταν η επεξεργασία είναι απαραίτητη για λόγους δημόσιου συμφέροντος στον τομέα της δημόσιας υγείας¹⁷⁴. Παρόμοιου τύπου διάταξη που προβλέπει περιορισμούς στην προστασία των προσωπικών δεδομένων συναντάμε και στη Σύμβαση περί Βιοϊατρικής¹⁷⁵. Η προστασία, δηλαδή, του ατόμου σχετικά με τα στοιχεία που αφορούν στην υγεία του και η αντίστοιχη υποχρέωση του γιατρού περί τηρήσεως του απορρήτου κάμπτονται εάν αυτό είναι απαραίτητο για τη διαφύλαξη της δημόσιας υγείας, η οποία συνιστά συνταγματική υποχρέωση επιβαλλόμενη βάσει του άρθρου 21 παρ. 3 του Συντάγματος, όπου ορίζεται ότι «*το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών*», και για την προστασία της οποίας το Κράτος οφείλει να λάβει τα αναγκαία μέτρα εντός των οικονομικών του δυνατοτήτων. Σύμφωνα με τον Δαγτόγλου¹⁷⁶, η δημόσια υγεία αναφέρεται στη συμβίωση των ατόμων και στους ιδιαίτερους κινδύνους και προβλήματα υγείας που προκύπτουν από τη συμβίωση αυτή, δηλαδή αποτελεί μια από τις ειδικότερες εκφάνσεις του δημοσίου συμφέροντος, και επιτρέπει τον περιορισμό ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων, όπως του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Συναφώς, στο άρθρο 13 παρ. 3 του ΚΙΔ¹⁷⁷, προβλέπεται ότι η άρση του απορρήτου είναι επιτρεπτή, μεταξύ άλλων,

¹⁷³ Βλ. S. Rodota, Privacy, Freedom and Dignity - Closing Remarks on the 26th International Conference on Privacy and Personal Data Protection, 2004 (όπως παραπέμπει η Μήτρου Λ., «Προσωπικά δεδομένα, ιδιωτικότητα και απόρρητο», ό.π., σ. 34, υποσ. 56).

¹⁷⁴ Βλ. άρθρα 9 παρ. 2 στοιχεία η' και θ' και παρ. 3, καθώς και άρθρο 15 παρ. 1 στοιχ. ε' Κανονισμού 2016/679.

¹⁷⁵ Βλ. άρθρο 26: «*Δεν τίθενται περιορισμοί στην άσκηση των δικαιωμάτων και προστατευτικών διατάξεων της παρούσας Σύμβασης πλην όσων ορίζονται δια νόμου και είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία προς το συμφέρον της δημόσιας ασφάλειας, την πρόληψή του εγκλήματος, την προστασία της δημόσιας υγείας ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων*».

¹⁷⁶ Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2010, σ. 260.

¹⁷⁷ Άρθρο 13 § 3 ΚΙΔ: «*Η άρση του ιατρικού απορρήτου επιτρέπεται όταν: α) Ο ιατρός αποβλέπει στην εκπλήρωση νομικού καθήκοντος. Νομικό καθήκον συντρέχει, όταν η αποκάλυψη επιβάλλεται από ειδικό νόμο, όπως στις περιπτώσεις γέννησης, θανάτου, μολυσματικών νόσων και άλλες, ή από γενικό νόμο, όπως στην υποχρέωση έγκαιρης αναγγελίας στην αρχή, όταν ο ιατρός μαθαίνει με τρόπο αξιόπιστο ότι*

όταν ο ιατρός αποβλέπει στην εκπλήρωση νομικού καθήκοντος (χάρin της προστασίας της δημόσιας υγείας και της πρόληψης κακουργημάτων) και στη διαφύλαξη έννομου ή άλλου δικαιολογημένου ουσιώδους δημόσιου συμφέροντος, το οποίο δεν μπορεί να διαφυλαχτεί διαφορετικά¹⁷⁸. Σε γενικές γραμμές, η υποχρέωση τήρησης του ιατρικού απορρήτου, κατά κανόνα, υποχωρεί έναντι της δημόσιας υγείας, της δημόσιας ασφάλειας ή της δημόσιας οικονομίας, η διαφύλαξη των οποίων συνιστά ιδιαίτερο νομικό καθήκον.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, η προστασία του δικαιώματος του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού περιορίζεται επειδή αυτό απαιτούν υπέρτερες ανάγκες τους κοινωνικού συνόλου, ενώπιον των οποίων οφείλουν να υποχωρήσουν οι αξιώσεις του κοινωνικά δεσμευόμενου ατόμου¹⁷⁹. Ωστόσο, δεν υπάρχουν προκαθορισμένα κριτήρια επίλυσης της παραπάνω σύγκρουσης. Έτσι, τόσο η επιστήμη όσο και η νομολογία αναγκάζονται να καταφεύγουν σε περιπτωσιολογία. Ενδεικτικά, τέτοιες περιπτώσεις εκπλήρωσης νομικού καθήκοντος που επιβάλλεται από γενικό ή ειδικό νόμο συνιστούν π.χ. η πάθηση από νοητική στέρηση, οι παράνομες αμβλώσεις, η διαπίστωση ασέλγειας σε ανήλικο, η πάθηση από αφροδίσιο νόσημα κ.α.¹⁸⁰. Σε αυτήν την κατηγορία υπάγεται και η κάμψη του ιατρικού απορρήτου για τη διεξαγωγή φορολογικού ελέγχου στο γραφείο του ιατρού ή στο νοσοκομείο. Περαιτέρω, επιτρέπεται η αναφορά στους ιατρικούς φακέλους εάν πρόκειται για δίκη στην οποία κατηγορείται ιατρός ως ύποπτος ή ως συνεργός σε αδίκημα που διέπραξε ασθενής του¹⁸¹. Στην περίπτωση αυτή υπερτερεί το δημόσιο συμφέρον για την εξακρίβωση του δράστη. Σημειώνεται, βέβαια, ότι μόνη η ανάγκη διαλευκάνσεως εγκλημάτων δε δικαιολογεί καθ' εαυτή την κατάσχεση ιατρικών φακέλων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση των ψυχικά ασθενών. Εν προκειμένω, έχει επικρατήσει η άποψη ότι δεν ισχύει το ιατρικό απόρρητο, όταν π.χ. ο ασθενής πάσχει από σχιζοφρένεια και πρέπει να προειδοποιηθούν οι συγγενείς. Εδώ αξίζει να αναφερθούμε στην υπόθεση *Tarasoff v. Regents of California*, που έχει ως αντικείμενο την υποχρέωση του ιατρού να ανακοινώσει στοιχεία που πληροφορήθηκε κατά την άσκηση του επαγγέλματος όχι πλέον στις αρχές, αλλά σε άλλο, πιθανώς θιγόμενο, άτομο και συγκεκριμένα στην υποχρέωση ενός ψυχιάτρου να ενημερώσει

μελετάται κακούργημα ή ότι άρχισε ήδη η εκτέλεσή του και, μάλιστα, σε χρόνο τέτοιο, ώστε να μπορεί ακόμα να προληφθεί η τέλεση ή το αποτέλεσμα του. β) Ο ιατρός αποβλέπει στη διαφύλαξη έννομου ή άλλου δικαιολογημένου, ουσιώδους δημόσιου συμφέροντος ή συμφέροντος του ίδιου του ιατρού ή κάποιου άλλου, το οποίο δεν μπορεί να διαφυλαχθεί διαφορετικά. γ) Όταν συντρέχει κατάσταση ανάγκης ή άμυνας».

¹⁷⁸ Βλ. και άρθρο 371 § 4 ΠΚ, όπου προβλέπεται για την παραβίαση εγκληματικής εχεμύθειας ότι: «Η πράξη δεν είναι άδικη και μένει ατιμώρητη αν ο υπαίτιος απέβλεπε στην εκπλήρωση καθήκοντός του ή στη διαφύλαξη έννομου ή για άλλο λόγο δικαιολογημένου ουσιώδους συμφέροντος δημόσιου ή του ίδιου ή κάποιου άλλου, το οποίο δεν μπορούσε να διαφυλαχθεί διαφορετικά».

¹⁷⁹ Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 44 (βλ. BVerGE 33, 367).

¹⁸⁰ Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 41 επ..

¹⁸¹ Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 44.

μια γυναίκα για την πρόθεση του πελάτη του να τη δολοφονήσει. Το Supreme Court της Καλιφόρνιας έκρινε ότι θα έπρεπε να γίνει στάθμιση μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος αφενός, το οποίο υπαγόρευε την τήρηση της εμπιστευτικότητας, ως μέσου αντιμετώπισης της ψυχικής ασθένειας και του δημοσίου συμφέροντος αφετέρου, που συνίστατο στην προστασία από βίαιες επιθέσεις. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι ο ιατρός είχε υποχρέωση να ενημερώσει το υποψήφιο θύμα και να ανακαλύψει τα σχετικά στοιχεία που πληροφορήθηκε κατά την άσκηση του λειτουργήματός του.

1.2.1. Ο έλεγχος και η πρόληψη μεταδοτικών ασθενειών

Σε αυτήν την ενότητα, θα ασχοληθούμε με το δημόσιο συμφέρον της δημόσιας υγείας για την προστασία της οποίας κρίνεται συχνά ως αναγκαία συνθήκη η συρρίκνωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών. Χαρακτηριστικότερη όλων είναι η περίπτωση των μολυσματικών νόσων ή γενικότερα των επιδημιών, όπου η λήψη μέτρων, όπως η υποχρεωτική υποβολή σε ιατρική εξέταση/αγωγή ή η επιβολή καραντίνας, με σκοπό την προστασία της δημόσιας υγείας ενδέχεται να προσβάλλει παράλληλα την ελευθερία του ατόμου. Αυτό συνέβαινε ιδίως στο παρελθόν, όπου τα σανατόρια δεν ήταν μόνο χώροι περίθαλψης και αρωγής, αλλά με το πρόσχημα του αέρα του βουνού, και ένα πολύ εύσχημο άλλοθι, προκειμένου τα «μολυσμένα» άτομα να περιορισθούν σε ειδικούς χώρους¹⁸². Στις μέρες μας, μάς απασχολεί ιδιαίτερα η συρρίκνωση του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από την ανάγκη υποχρεωτικής ανακοίνωσης προς τις αρμόδιες αρχές για επιδημιολογικούς λόγους, αλλά και για λόγους λήψης ιατρικών μέτρων. Εδώ εμπίπτει και η υποχρεωτική δήλωση κρουσμάτων συνδρόμου επίκτητης ανοσολογικής ανεπάρκειας (AIDS).

Σημειώσαμε και προηγουμένως ότι η τήρηση του ιατρικού απορρήτου ιδιαίτερα όσον αφορά στην HIV λοίμωξη είναι θεμελιώδους σημασίας. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη νόσος συνοδεύεται - δυστυχώς ακόμα και στις μέρες μας - από τον κοινωνικό στιγματισμό. Το γεγονός ότι ο HIV/AIDS ήταν στην αρχική του μορφή θανατηφόρο νόσημα και σήμερα ακόμα λοιμώδες, έστω και με δυνατότητα διαβίωσης με ποιότητα ζωής επί πολλά χρόνια, είναι αρκετό για να στιγματίσει τα οροθετικά άτομα¹⁸³. Γι αυτό, οι φορείς του HIV έχουν ένα λόγο παραπάνω να αισθάνονται σίγουροι ότι το απόρρητό τους δε θα διαρρεύσει. Σε αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή δε διατηρείται ανώνυμη η πρόσβαση στις

---

¹⁸² Πολίτης Χ., «HIV/AIDS: Η προστασία του ιατρικού απορρήτου και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), ό.π., σ. 170.

¹⁸³ Πολίτης Χ., «HIV/AIDS: Η προστασία του ιατρικού απορρήτου και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ό.π., σ. 169.

υπηρεσίες υγείας, τίθεται σε διακινδύνευση η υγεία τους και, κατ' επέκταση, η δημόσια υγεία. Κατά κανόνα, λοιπόν, η οροθετικότητα ανακοινώνεται από το γιατρό στον ίδιο τον ενδιαφερόμενο με απόλυτη εμπιστευτικότητα. Ο γιατρός δεν έχει δικαίωμα να ανακοινώσει την κατάσταση της υγείας του οροθετικού στο σύζυγο ή σεξουαλικό σύντροφο, προκειμένου να τους προστατεύσει από τυχόν μόλυνση. Η ανακοίνωση πρέπει να γίνεται από τον ίδιο τον οροθετικό. Το ίδιο πρέπει να γίνεται και στο χώρο εργασίας ή το χώρο του σχολείου.

Σε εξαιρετικές περιπτώσεις το ιατρικό απόρρητο μπορεί να κάμπτεται έναντι υπέρτερου συμφέροντος που αφορά στην υγεία. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η προστασία της δημόσιας υγείας αποτελεί εν προκειμένω ένα πρόσχημα για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών των οροθετικών ατόμων. Ωστόσο, φαίνεται να προκρίνεται η άποψη ότι η γνωστοποίηση των μολυσματικών νόσων στις αρμόδιες υπηρεσίες, υπό την τήρηση της αρχής της αναλογίας, όχι μόνο δικαιολογείται αλλά και επιβάλλεται¹⁸⁴. Έτσι, το ιατρικό απόρρητο κάμπτεται από την υποχρέωση των ιατρών να αναφέρουν λοιμώδη νοσήματα προς τις Αρχές, και συγκεκριμένα στο Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (ΚΕ.ΕΛ.Π.ΝΟ). Τονίζεται πάντως ότι οποιαδήποτε ενέργεια του Κράτους με στόχο την πρόληψη μετάδοσης της νόσου που πηγάζει από τη συνταγματική επιταγή προστασίας της δημόσιας υγείας πρέπει αποδεδειγμένα, δηλαδή κατόπιν επιστημονικής τεκμηρίωσης, να προάγει τη δημόσια υγεία και να μην παρακωλύει αυτή. Συνεπώς, δεν πρέπει με το πρόσχημα προαγωγής της δημόσιας υγείας να επιβάλλεται αβασάνιστα οποιαδήποτε ενέργεια¹⁸⁵.

1.2.1.1. Η περίπτωση της δημοσιοποίησης προσωπικών δεδομένων οροθετικών εκδιδόμενων γυναικών

Μαύρη σελίδα για την προστασία της δημόσιας υγείας, αλλά και την προστασία των προσωπικών δεδομένων υγείας αποτέλεσε η δημοσιοποίηση φωτογραφιών οροθετικών εκδιδόμενων γυναικών. Στην εν λόγω υπόθεση, το ΚΕΕΛΠΝΟ κατόπιν διεξαγωγής υγειονομικών ελέγχων σε περιοχές του κέντρου της Αθήνας διαπίστωσε ότι σε συγκεκριμένο οίκο ανοχής που λειτουργούσε παράνομα εργάζονταν πρόσωπα που ήταν φορείς του ιού HIV. Την ίδια μέρα, το ΚΕΕΛΠΝΟ προέβη σε σχετική ανακοίνωση όπου δημοσίευσε τη διεύθυνση του επίμαχου οίκου ανοχής, χωρίς να αναφέρει προσωπικά δεδομένα των εργαζομένων, και κάλεσε τους πολίτες που είχαν απροφύλακτη σεξουαλική επαφή στον εν λόγω οίκο ανοχής να επικοινωνήσουν με τους αρμόδιους φορείς. Στη συνέχεια, όμως, κατόπιν εισαγγελικής διάταξης, αναρτήθηκαν στην ιστοσελίδα της Ελληνικής Αστυνομίας οι φωτογραφίες των

¹⁸⁴ Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 42.

¹⁸⁵ Παναγοπούλου - Κουντατζή Φ., «Η δημοσιοποίηση φωτογραφιών οροθετικών εκδιδόμενων ως μέτρο για την προστασία της δημόσιας υγείας σε μια εθελουφλούσα κοινωνία», ό.π., σ. 464.

οροθετικών εκδιδόμενων, συνοδευόμενες με πλήρες όνομα, όνομα πατρός και μητρός, τόπο γέννησης και κατοικίας! Το σκεπτικό ήταν ότι με αυτόν τον τρόπο «θα προστατευθεί το κοινωνικό σύνολο και θα πραγματοποιηθεί ευχερέστερα η αξίωση της Πολιτείας για τον κολασμό των παραπάνω αδικημάτων»¹⁸⁶. Οι αρμόδιες κρατικές αρχές επικαλέστηκαν ως προστατευόμενο αγαθό το συλλογικό συμφέρον της προάσπισης της δημόσιας υγείας, το οποίο θεώρησαν, εν προκειμένω, υπέρτερο του ατομικού συμφέροντος της προστασίας των προσωπικών δεδομένων της οροθετικής γυναίκας.

Όπως ήταν αναμενόμενο, το θέμα γνώρισε διεθνείς διαστάσεις, με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να καταδικάζουν την εν λόγω δημοσιοποίηση ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση του Κράτους απέναντι σε συλληφθείσες εκδιδόμενες οροθετικές γυναίκες, που είχε ως αποτέλεσμα την κατάφωρη παραβίαση της συνταγματικά προστατευόμενης αξιοπρέπειάς τους και του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών τους δεδομένων. Καταδικαστική ήταν και η γνώμη του Συνηγόρου του Πολίτη, σύμφωνα με την οποία: «*Η πρόσφατη δημοσιοποίηση φωτογραφιών και προσωπικών στοιχείων οροθετικών προσώπων για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας, εμφανίζει εσφαλμένα και αποπροσανατολιστικά τη διασφάλιση δημόσιων αγαθών ως εγχείρημα που δε συμβιβάζεται με την παράλληλη προστασία θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων, και πλήττει το συνταγματικό και ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό. Ο Συνήγορος του Πολίτη έχει επισημάνει στο παρελθόν σε σχετικό πόρισμά του ότι τα μέτρα προστασίας της δημόσιας υγείας δεν μπορούν να παραβιάζουν δικαιώματα των ασθενών και των φορέων του ιού HIV-AIDS*»¹⁸⁷. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η ΑΠΔΠΧ, παρά την πληθώρα επώνυμων και ανώνυμων αναφορών που είχε δεχθεί, απεφάνθη¹⁸⁸ ότι η σχετική επεξεργασία εκφεύγει της αρμοδιότητάς της βάσει της διάταξης του άρθρου 3 παρ. 2 στοιχ. β' του ν. 2472/1997^{189 190}.

¹⁸⁶ Σημειώνεται ότι σύμφωνα με το άρθρο 425 ΠΚ: «*Αν κάποιος που πάσχει από μεταδοτική ασθένεια έρχεται με άλλον σε τέτοια προσωπική συνάφεια από την οποία να μπορεί αμέσως να μεταδοθεί η ασθένεια, τιμωρείται με κράτηση μέχρι πέντε μηνών ή με πρόστιμο*». Ως εκ τούτου, όλοι όσοι γνωρίζουν τη φορεία HIV και παρόλα αυτά συνενυρίζονται με άλλους, πραγματοποιούν ποινικώς κολάσιμη πράξη (ανθρωποκτονία ή σωματική βλάβη από πρόθεση ή από αμέλεια).

¹⁸⁷ Βλ. το από 10.05.2012 Δελτίο Τύπου του Συνηγόρου του Πολίτη, διαθέσιμο σε: <https://www.synigoros.gr/resources/docs/20120510dt.pdf>

¹⁸⁸ Βλ. ΑΠΔΠΧ, Απόφαση υπ' αριθ. 128/2012, διαθέσιμη σε: file:///C:/Users/user/Downloads/128_2012anonym.pdf

¹⁸⁹ Κατά τη διάταξη του άρθρου 3 παρ. 2 εδαφ. β' του ν. 2472/1997: «*Οι διατάξεις του παρόντος νόμου δεν εφαρμόζονται στην επεξεργασία δεδομένων η οποία πραγματοποιείται: ... β) από τις δικαστικές - εισαγγελικές αρχές και τις υπηρεσίες που ενεργούν υπό την άμεση εποπτεία τους στο πλαίσιο της απονομής της δικαιοσύνης [...]*».

¹⁹⁰ Βλ. Αντίθετη άποψη σε: Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «*Η δημοσιοποίηση φωτογραφιών οροθετικών εκδιδόμενων ως μέτρο για την προστασία της δημόσιας υγείας σε μια εθελουφλούσα κοινωνία*», ό.π., σ. 461 - 462, • Σωτηρόπουλο Β., «*Η απόφαση της Αρχής Δεδομένων για τις συλληφθείσες οροθετικές*», διαθέσιμο σε: <http://elawyer.blogspot.gr/2012/08/h.html> και του ιδίου, «*Η*

Περαιτέρω, κατά την απολύτως κρατούσα γνώμη, το μέτρο της δημοσιοποίησης κρίθηκε επιπλέον ως αλυσιτελές μέσο για την ικανοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού, δηλαδή την πρόληψη και την προστασία της δημόσιας υγείας. Και τούτο διότι με την αποκάλυψη των ονομάτων των οροθετικών εκδιδόμενων το οικοδόμημα της δημόσιας υγείας, που βασίζεται στην εμπιστευτικότητα των ιατρικών δεδομένων, δέχθηκε ένα ισχυρό πλήγμα. Με άλλα λόγια, η δημοσιοποίηση των ονομάτων οροθετικών δημιούργησε αμφιβολίες για το κλίμα εμπιστοσύνης και εχεμύθειας, το οποίο συνιστά βασική αρχή της δημόσιας υγείας. Γιατί αποτελεί κλασική γνώση, στην επιστήμη της δημόσιας υγείας, ότι ο στιγματισμός μελών κάποιας κοινωνικής ομάδας, ιδιαίτερα εάν αυτή είναι περιθωριοποιημένη και ανίσχυρη, έχει πολύ βλαβερές συνέπειες για τη δημόσια υγεία. Ιδιαίτερα σε σχέση με το AIDS, οδηγεί τα μέλη της ομάδας αυτής μακριά από τις υπηρεσίες υγείας, μακριά από την αναζήτηση γιατρού, διαγνωστικών εξετάσεων, συστηματικής θεραπείας - με ολέθριες συνέπειες για τη διασπορά του ιού¹⁹¹.

Ακόμα, όμως, κι αν το μέτρο της αποκαλύψεως των ονομάτων κρινόταν ως κατάλληλο για την προαγωγή της δημόσιας υγείας, πρέπει να σημειωθεί ότι η δημόσια υγεία θα μπορούσε να προαχθεί με άλλα πολύ ηπιότερα και αποτελεσματικότερα ταυτόχρονα μέσα¹⁹². Απόδειξη αποτελεί το γεγονός ότι είχαν ήδη προηγηθεί ανακοινώσεις του ΚΕΕΛΠΝΟ και της ΕΛ.ΑΣ. για το θέμα αυτό, χωρίς προσωπικά δεδομένα. Πράγματι, η δημοσιοποίηση όλων των υπόλοιπων στοιχείων ήταν περιττή και ξεπερνούσε τα ανεκτά όρια σε μια δημοκρατική κοινωνία. Θα αρκούσε η δημοσιοποίηση της διεύθυνσης του επίμαχου οίκου ανοχής και η επισήμανση του κινδύνου στους επισκέπτες του. Όπως επισημαίνει και ο Συνήγορος του Πολίτη: *«Το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός πολιτών απευθύνθηκε στις αρμόδιες υπηρεσίες, προκειμένου να υποβληθεί στον αναγκαίο ιατρικό έλεγχο επιβεβαιώνει ότι το κρίσιμο στοιχείο για την ενημέρωση των πολιτών δεν είναι τα προσωπικά στοιχεία και οι φωτογραφίες ενός διαρκώς αυξανόμενου αριθμού εκδιδόμενων οροθετικών προσώπων, αλλά η ίδια η πληροφορία για τις διαστάσεις διάδοσης του ιού σε συγκεκριμένα οικήματα ή περιοχές στο κέντρο της Αθήνας»*¹⁹³.

Επίσης, αποτελεσματικότερο μέσο θα ήταν η διττή ποινικοποίηση της χρήσεως υπηρεσιών οίκων ανοχής χωρίς λήψη προφυλακτικών μέσων: αφενός ποινικοποίηση του χρήστη υπηρεσιών που επιθυμεί να έλθει σε επαφή χωρίς προφύλαξη, αφετέρου

διάκριση των εξουσιών ως "ταφόπλακα" της προστασίας των προσωπικών δεδομένων», διαθέσιμο σε: http://elawyer.blogspot.gr/2012/08/h_11.html

¹⁹¹ Βλ. Παναγιωτόπουλο Τ., «Μια επικίνδυνη "αρχή της αναλογικότητας"», Εφημερίδα «Η Καθημερινή», 4.05.2012, διαθέσιμο σε: <http://www.kathimerini.gr/730070/opinion/epikairothta/arxio-monimes-sthles/mia-epikindynh-arxh-ths-analogikothtas>

¹⁹² Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η δημοσιοποίηση φωτογραφιών οροθετικών εκδιδόμενων ως μέτρο για την προστασία της δημόσιας υγείας σε μια εθελουφλούσα κοινωνία», ό.π., σ. 467.

¹⁹³ Βλ. το από 10.05.2012 Δελτίο Τύπου του Συνηγόρου του Πολίτη, διαθέσιμο σε: <https://www.synigoros.gr/resources/docs/20120510dt.pdf>

ποινικοποίηση της εκούσιας συμπεριφοράς της εκδιδόμενης να προσφέρει τις υπηρεσίες της χωρίς προφυλάξεις και πολύ περισσότερο του εργοδότη της, δεδομένου ότι, σε πολλές περιπτώσεις, η εκδιδόμενη εξαναγκάζεται από τον εργοδότη της να προσφέρει τις υπηρεσίες της απροφύλακτα¹⁹⁴. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει σε ανακοίνωσή της η Γενική Γραμματεία Ισότητας Φύλων, «*ακόμα κι αν κι αν γινόταν δεκτό ότι η δημοσιοποίηση των ονομάτων των οροθετικών εκδιδόμενων συντελεί στην προαγωγή της δημόσιας υγείας, τότε την αυτή προστασία θα προσέφερε και η δημοσιοποίηση των ονομάτων χρηστών οίκων ανοχής που κατόπιν εξέτασεως βρέθηκαν οροθετικοί. Δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ότι οι χρήστες υπηρεσιών των οίκων ανοχής αποτελούν εξίσου κίνδυνο της δημόσιας υγείας, αφού μπορούν να μεταδώσουν την ασθένεια, τόσο στις συντρόφους/συζύγους όσο και σε άλλες ανυποψίαστες γυναίκες, με τις οποίες πιθανόν έχουν απροφύλακτη σεξουαλική επαφή*».

Καταλήγοντας, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σε περιπτώσεις όπως η εξεταζόμενη είναι επιβεβλημένη η ανάγκη λήψης άμεσων μέτρων για τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας και την αποτροπή ευρείας διάδοσης του ιού. Τα μέτρα αυτά, ωστόσο, δεν μπορούν να ξεπερνούν το πρόσφορο και αναγκαίο μέτρο για την εξυπηρέτηση του επιδιωκόμενου σκοπού, σύμφωνα με τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη αρχή της αναλογικότητας.

1.2.2. Χορήγηση δεδομένων υγείας για ερευνητικούς σκοπούς

Η επιστημονική και, πιο συγκεκριμένα, η ιατρική έρευνα, και ο βαθμός διεξόδου και προσβολής στα δικαιώματα του προσώπου που ενδέχεται να συνεπιφέρει, είναι ένα άλλο ενδεικτικό παράδειγμα στη γενικότερη προβληματική αναφορικά με την χρήση και επεξεργασία των δεδομένων υγείας για λόγους δημοσίου συμφέροντος.

Καταρχάς, η ελευθερία της έρευνας κατοχυρώνεται στο άρθρο 16 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος. Ειδικά η ιατρική έρευνα θεωρείται ειδικότερη έκφανση δημοσίου συμφέροντος για το λόγο ότι βασικός στόχος της είναι η ανακάλυψη των αιτιών των ασθενειών, η πρόληψη εκδήλωσής τους και η εύρεση κατάλληλης θεραπευτικής αγωγής. Ήδη με τις υπάρχουσες διαγνωστικές δυνατότητες είναι δυνατό να εντοπισθούν σήμερα τα γονίδια που ευθύνονται για ορισμένες ασθένειες, όπως π.χ. το σύνδρομο του εύθραυστου Χ, η δραπενοκυτταρική αναιμία, η μυϊκή δυστροφία Duchenne, η κυστική ίνωση, η χορεία Huntington, η αιμοφιλία κ.α.¹⁹⁵. Με την πρόοδο της τεχνολογίας ο ιατρικός κόσμος προσδοκά την ανίχνευση και άλλων ασθενειών, όπως η αρτηριοσκλήρυνση, ο καρκίνος, η σχιζοφρένεια, η μανιοκατάθλιψη, η νόσος Alzheimer και η νόσος του Parkinson. Με λίγα λόγια, απώτερος στόχος της ιατρικής και, ειδικότερα, της γενετικής επιστήμης είναι η

¹⁹⁴ Παναγοπούλου - Κουντατζή Φ., «Η δημοσιοποίηση φωτογραφιών οροθετικών εκδιδόμενων ως μέτρο για την προστασία της δημόσιας υγείας σε μια εθελουφλούσα κοινωνία», ό.π., σ. 467.

¹⁹⁵ Βλ. Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 19.

μείωση του ποσοστού θνητότητας και νοσηρότητας του πληθυσμού και κατά συνέπεια η επίτευξη καλύτερης ποιότητας ζωής προς όφελος της ανθρωπότητας, ένας σκοπός - αναμφισβήτητα - δημοσίου συμφέροντος.

Παρόλα αυτά, ήδη στο πλαίσιο της συνταγματικής θεωρίας γίνεται αποδεκτό ότι η επιστημονική - ερευνητική ελευθερία, αν και κατοχυρώνεται ανεπιφύλακτα στο Σύνταγμα, δεν είναι νοητό να ασκείται εις βάρος άλλων συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και ότι σε κάθε περίπτωση πρέπει να γίνεται στάθμιση συμφερόντων. Περαιτέρω, η προαναφερόμενη Σύμβαση περί Βιοϊατρικής αποδίδει ρητά πρωτεύουσα σημασία στον άνθρωπο σε σχέση με το επιστημονικό και κοινωνικό συμφέρον¹⁹⁶. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων (όπως η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα) και αξιοπρέπειας αφενός και επιστημονικών - κοινωνικών συμφερόντων αφετέρου υπερτερεί το συμφέρον και η ευημερία του ατόμου.

Από την άλλη μεριά, ο Γενικός Κανονισμός για την προστασία δεδομένων προβλέπει, στο άρθρο 9 παρ. 2 στοιχ. ι', ότι επιτρέπεται κατ' εξαίρεση η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όταν *«η επεξεργασία αυτή είναι απαραίτητη για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον, για σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή για στατιστικούς σκοπούς, οι οποίοι είναι ανάλογοι προς τον επιδιωκόμενο στόχο, σέβονται την ουσία του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων και προβλέπουν κατάλληλα και συγκεκριμένα μέτρα για τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων»*¹⁹⁷. Το ζητούμενο, λοιπόν, είναι πώς θα μπορέσουμε να συμβιβάσουμε αφενός την ανάγκη συλλογής στοιχείων για ερευνητικούς σκοπούς και αφετέρου την ανάγκη τήρησης των αρχών που διέπουν την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον ιδιαίτερο τομέα των σχέσεων ιατρού - ασθενούς.

Οι ιατροί - ερευνητές υποστηρίζουν ότι για την πρόοδο της επιστήμης της γενετικής απαραίτητη είναι η αποκωδικοποίηση (ή αλλιώς χαρτογράφηση) του ανθρώπινου γονιδιώματος¹⁹⁸, μέσω της οποίας ανιχνεύεται όχι μόνο η ύπαρξη μιας παθήσεως, αλλά και η προδιάθεση του ατόμου για συγκεκριμένη ασθένεια. Προς τον σκοπό αυτόν, συλλέγονται εκατοντάδες χιλιάδες δείγματα βιολογικού υλικού. Για να μπορέσουν, όμως, αυτά τα δείγματα να χρησιμοποιηθούν στη γενετική έρευνα και να οδηγήσουν σε ασφαλή επιστημονικά πορίσματα θα πρέπει να μπορούν να διασταυρωθούν με προσωπικά δεδομένα των προσώπων που έχουν προσφέρει το

---

¹⁹⁶ Βλ. Άρθρο 2 της Σύμβασης: *«Τα συμφέροντα και η ευημερία του ανθρώπινου όντος θα υπερισχύουν έναντι μόνου του κοινωνικού συμφέροντος ή της επιστήμης».*

¹⁹⁷ Βλ. ειδικότερα και το άρθρο 89 του Κανονισμού «Διασφαλίσεις και παρεκκλίσεις σχετικά με την επεξεργασία για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον ή σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή στατιστικούς σκοπούς».

¹⁹⁸ Ως γονιδίωμα ορίζεται το σύνολο του γενετικού υλικού, τα κληρονομικά μεταβιβαζόμενα στοιχεία ή το σύνολο των ευρισκόμενων σε ένα κύτταρο γενετικών πληροφοριών. Βλ. Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 15.

βιολογικό υλικό, όπως π.χ. φύλο, ηλικία, κ.α.. Αυτό σημαίνει ότι οι ιατροί - ερευνητές έχουν στη διάθεσή τους πλήθος πληροφοριών για τα υποκείμενα της έρευνάς τους· πληροφορίες που απορρέουν από το βιολογικό υλικό και αφορούν ιδιότητες και κληρονομικά χαρακτηριστικά, προδιάθεση για ασθένειες κ.λπ.. Τα δεδομένα αυτά αφορούν όχι μόνο το συγκεκριμένο δότη, αλλά και την οικογένειά του. Εξάλλου, για τις ανάγκες της έρευνας, για να υπάρχει μια γρήγορη και εύκολη πρόσβαση, τα δεδομένα αυτά φυλάσσονται τις περισσότερες φορές σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων. Τέλος, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι αναπόσπαστο στοιχείο μιας έρευνας αποτελεί η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της (δημοσίευση) στην επιστημονική κοινότητα.

Από την ανωτέρω ανάλυση, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι μεταξύ γενετικής επιστήμης και προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υφίσταται μια θεμελιώδης αντίθεση: Η γενετική τεχνολογία αποσκοπεί στην ανακάλυψη και ερμηνεία πληροφοριών που εδράζονται στη «γενετική ταυτότητα» κάθε ατόμου, ενώ αντιθέτως, το δικαίωμα του άρθρου 9^A αποβλέπει στην προστασία των πληροφοριών που αναφέρονται στην προσωπικότητα του ατόμου και θέτει όρους για την αποκάλυψή τους. Με άλλα λόγια, το δικαίωμα «πληροφοριακού αυτοκαθορισμού» απαγορεύει οποιαδήποτε προσπάθεια «χειραγώγησης» των προσωπικών πληροφοριών¹⁹⁹.

Για όλους αυτούς τους λόγους, έχει αναπτυχθεί ένας έντονος σκεπτικισμός μπροστά στους κινδύνους που εγκυμονεί για τα προσωπικά δεδομένα η λεγόμενη επιστήμη της βιοτεχνολογίας σε συνδυασμό με την τελειοποίηση της πληροφορικής επιστήμης στον τομέα της υγείας. Ο βασικότερος κίνδυνος συνίσταται κυρίως στην ενδεχόμενη εκμετάλλευση, για λόγους ξένους προς την επιστημονική έρευνα, της γνώσης που προκύπτει από την ανάλυση του DNA με τη δημιουργία «γενετικής ταυτότητας», στην οποία θα αναγράφονται οι γενετικές μας «αδυναμίες», ακόμα και το μέλλον της υγείας μας. Το πιο πιθανό - και άκρως ανησυχητικό - σενάριο είναι η πρόσβαση των εργοδοτών, των ασφαλιστικών εταιριών και των τραπεζών στις γενετικές εξετάσεις των υποψήφιων ενδιαφερόμενων²⁰⁰, οι διακρίσεις ανθρώπων βάσει του γενετικού τους υλικού και η συνακόλουθη δημιουργία γενετικά περιθωριοποιημένων ανθρώπων²⁰¹. Επίσης, η συλλογή γενετικού υλικού μπορεί να επιτρέψει στο μέλλον την πραγματοποίηση έρευνας διαφορετικής από αυτήν για την οποία αρχικά συγκεντρώθηκε το υλικό, χωρίς να αναζητηθεί εκ νέου η συγκατάθεση του

---

¹⁹⁹ Βλ. Κριάρη - Κατράνη Ι., Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα, ό.π., σ. 102 με περαιτέρω παραπομπή.

²⁰⁰ Βλ. χαρακτηριστικά το Γενικό Κανονισμό 2016/679, σκέψη υπ' αριθ. 54, όπου τονίζεται ότι: «Αυτή η επεξεργασία δεδομένων σχετικών με την υγεία για λόγους δημόσιου συμφέροντος δε θα πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για άλλους σκοπούς από τρίτους, όπως εργοδότες ή ασφαλιστικές εταιρείες και τράπεζες».

²⁰¹ Μάλλιος Ευ., «Το ανθρώπινο γονιδίωμα: Γενετική Έρευνα και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2004, σ. 15.

υποκειμένου (δευτερεύουσα χρήση). Για παράδειγμα, αν κάποιος έδωσε δείγμα για τους σκοπούς μιας συγκεκριμένης έρευνας που αφορά τη νόσο Πάρκινσον, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι θα έδινε και για την σχιζοφρένεια.

Τελικά, δηλαδή, συμβαίνει το εξής παράδοξο: Ενώ κυρίαρχος στόχος είναι η προστασία του ατόμου, εν τέλει οι συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της αυτονομίας του ατόμου και της προστασίας των προσωπικών του δεδομένων ουσιαστικά εκμηδενίζονται. Η κακή χρήση και μεταβίβαση των γενετικών του πληροφοριών θέτει σε κίνδυνο την εν γένει ιδιωτική ζωή του ατόμου. Πιο συγκεκριμένα, ενώ ο νομοθέτης προβλέπει κατ' εξαίρεση την κάμψη του ιατρικού απορρήτου στην περίπτωση που αυτό επιβάλλεται για λόγους διασφάλισης της δημόσιας υγείας, τους οποίους επιδιώκει να εξυπηρετήσει εν προκειμένω η ιατρική έρευνα, στην πράξη αυτό αποδεικνύεται πολύ πιο περίπλοκο και ιδιαίτερα επικίνδυνο. Απαραίτητη προϋπόθεση, λοιπόν, συνιστά το να διασφαλίζεται η ασφάλεια των συστημάτων πληροφορικής που χρησιμοποιούνται για τη συλλογή και την καταχώριση των γενετικών πληροφοριών και να προσδιορίζεται εκ των προτέρων ποια πρόσωπα θα έχουν πρόσβαση σε αυτά και ποια θα είναι η τύχη των δεδομένων μετά το πέρας της έρευνας. Με άλλα λόγια, σε κάθε περίπτωση που υφίσταται απόλυτα τεκμηριωμένη ηθικά και νομικά περίπτωση κάμψης του ιατρικού απορρήτου, πρέπει να συντελείται με θρησκευτική ευλάβεια και προσοχή, στο βαθμό που είναι απολύτως απαραίτητο και πραγματικά αποβλέπει στην προστασία του δημοσίου συμφέροντος.

Συνοψίζοντας, το γεγονός ότι η ιατρική έρευνα αποσκοπεί στην προώθηση ενός κοινωνικού αγαθού, της δημόσιας υγείας, δεν απαλλάσσει τον ερευνητή από την υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων των ασθενών ή γενικότερα των υποκειμένων της έρευνας. Εξάλλου, το δημόσιο συμφέρον δεν υπηρετείται σωστά εάν διαταραχθεί η σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ ιατρού και ασθενούς. Εάν ο ασθενής φοβάται ότι τα στοιχεία του θα κοινοποιηθούν σε τρίτους, ενδεχομένως θα διστάσει να ζητήσει ιατρική βοήθεια, με αποτέλεσμα την ουσιαστική δυσχέραση του εντοπισμού της ασθένειας αφενός, και της παροχής ιατρικής βοήθειας και της εκτίμησης της θεραπείας αφετέρου. Είναι χαρακτηριστική μια απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετικά με την ελευθερία της επιστήμης²⁰², σύμφωνα με την οποία: *«οι συγκρούσεις μεταξύ της κατοχυρωμένης επιστημονικής ελευθερίας και της προστασίας άλλων συνταγματικά κατοχυρωμένων αγαθών πρέπει να επιλύονται με κριτήριο τη συνταγματική δικαιοταξία και λαμβάνοντας υπόψη την ενότητα αυτού του συστήματος αξιών μέσω της συνταγματικής ερμηνείας. Σ' αυτό το πεδίο εντάσεως μεταξύ της επιστημονικής ελευθερίας και των, με*

---

²⁰² Βλ. Απόφαση BVerfGE 47.

αυτήν συγκρουόμενων επίσης συνταγματικά προστατευόμενων αξιών, στην επιστημονική ελευθερία δεν αναγνωρίζεται οπωσδήποτε προβάδισμα».

2. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

2.1. Η Δημόσια Ασφάλεια ως ειδικότερη έκφανση του δημοσίου συμφέροντος

Το Κράτος έχει την υποχρέωση να εγγυάται την ασφάλεια των πολιτών και να λαμβάνει τα κατάλληλα προστατευτικά μέτρα για τη διασφάλιση των εκάστοτε απειλούμενων ατομικών τους δικαιωμάτων (π.χ. τη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα, την υγεία και την ελευθερία τους). Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Carl Schmitt, «το Κράτος, ως οργανωμένος μηχανισμός υπάρχει πρωταρχικά για να εξασφαλίζει την προστασία των πολιτών του». Αυτό σημαίνει ότι η ασφάλεια των μελών του κοινωνικού συνόλου υπήρξε ένας από τους πρωταρχικούς λόγους γέννησης του κράτους και παραμένει μέχρι σήμερα ένας βασικός παράγοντας νομιμοποίησής του²⁰³. Υπό αυτήν την έννοια, η δημόσια ασφάλεια συνιστά, ως κεντρικός σκοπός του κράτους (*ultima ratio*), μία από τις όψεις του δημοσίου συμφέροντος²⁰⁴. Με άλλα λόγια, η έννοια της δημόσιας ασφάλειας, ως εσωτερική δημόσια τάξη, υπάγεται αξιολογικά στην ύπατη έννοια του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο ορίζεται ως το σύνολο των νόμιμων σκοπών της κοινωνικής συμβίωσης²⁰⁵.

Ως ειδικότερη έκφανση του δημοσίου συμφέροντος, η έννοια της δημόσιας ασφάλειας συνιστά «αόριστη αξιολογική έννοια». Ως εκ τούτου, είναι μια έννοια εύπλαστη, σχετική, ρευστή που μπορεί πολύ εύκολα να χρησιμοποιηθεί ως έρεισμα περιορισμών και ατασθαλιών. Η προστασία της δημόσιας ασφάλειας αποτελεί κατεξοχήν καθήκον των αστυνομικών αρχών, ο καθορισμός του περιεχομένου της όμως δεν επαφίεται στην αυθαίρετη κρίση τους²⁰⁶. Δε σημαίνει, δηλαδή, ότι κάθε μέσο είναι επιτρεπτό για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Μέσα σε ένα δημοκρατικό και φιλελεύθερο πολίτευμα η μέριμνα της αστυνομίας για την προστασία της εν γένει δημόσιας τάξης, συστατικό της οποίας είναι η δημόσια ασφάλεια, πρέπει να ασκείται αποκλειστικά και μόνο σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους νόμους και εντός των ορίων τους.

Στην ελληνική συνταγματική θεωρία έχει υποστηριχθεί ότι η ανωτέρω υποχρέωση του Κράτους και η αντίστοιχη αξίωση των πολιτών για αποτελεσματική παροχή υπηρεσιών αστυνόμευσης συνάγεται από την αρχή του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος)²⁰⁷. Μάλιστα πολλοί

²⁰³ Καμτσιδου Ι., «Το θεμελιώδες δικαίωμα των προσώπων στην ασφάλεια: έννοια περιττή ή επικίνδυνη;», ΔτΑ Ν° 32/2006, σ. 1225 - 1239, σ. 1226.

²⁰⁴ Τσιφτσόγλου Α., Δημόσια Ασφάλεια και Ιδιωτικότητα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2015, σ. 21

²⁰⁵ Σκουρής Β./Τάχος Α., Δίκαιο της Δημόσιας τάξης, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1990, σ. 18.

²⁰⁶ Μάνεσης Α., Συνταγματική θεωρία και πράξη, Τόμ. Ι, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 653 επ..

²⁰⁷ Χρυσόγονος Κ., «Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια», ΔτΑ Ν° 32/2006, σ. 1209 - 1223, σ. 1212 - 1213, με περαιτέρω παραπομπές.

θεωρητικοί του δικαίου, και όχι μόνο, κάνουν λόγο για ένα «θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια»²⁰⁸, δικαίωμα που άλλοι το χαρακτηρίζουν ατομικό και άλλοι το παρομοιάζουν με τα κοινωνικά δικαιώματα. Υπάρχει, όμως, πράγματι ένα δικαίωμα στην ασφάλεια; Στον αντίποδα στέκει η άποψη που υποστηρίζει ότι η δημιουργία ενός «υπερδικαιώματος» θα ανέτρεπε την ισοτιμία των λοιπών θεμελιωδών δικαιωμάτων στο όνομα μιας ολοένα αυξανόμενης ανάγκης για ασφάλεια²⁰⁹. Έχοντας ουσιαστικά ως αντικείμενο την προστασία της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας των προσώπων, το δικαίωμα στην ασφάλεια εύκολα θα μετατραπεί ερμηνευτικά σε υπερδικαίωμα που θα τείνει, σταθμιζόμενο με τις υπόλοιπες ελευθερίες, να τις παραμερίσει²¹⁰. Σε κάθε περίπτωση, ας μη λησμονούμε ότι το δικαίωμα στην ασφάλεια διακρίνεται για την έντονη σχετικότητά του, αφού είναι προφανές ότι η απόλυτη ασφάλεια είναι ανέφικτη και κανένα κράτος δεν μπορεί να αποτρέψει όλες τις εγκληματικές ενέργειες.

Στην παρούσα εργασία θα αναφερθούμε στην έννοια της δημόσιας ασφάλειας ως μια κεντρική έννοια των σύγχρονων βιομηχανικών κρατών που νοείται ως «θεσμοποιημένη εξωτερική προστασία από κινδύνους με τη βοήθεια θεσμικών εγγυήσεων»²¹¹ και συγκεκριμένα θα μιλήσουμε για τις πολιτικές πρωτοβουλίες και τα μέτρα που λαμβάνονται σε κυβερνητικό (εθνικό ή διεθνές) επίπεδο προκειμένου ο πολίτης να αισθάνεται ασφαλής στην «εποχή της διακινδύνευσης».

---

²⁰⁸ Βλ. Χρυσόγονο Κ., «Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια», ό.π., σ. 1213 (υποσ. 15), όπου αναφέρεται ότι η πατρότητα του όρου ανήκει στον J. ISENSEE.

²⁰⁹ Καρδασιάδου Ζ., «Δημόσια Ασφάλεια και προστασία των προσωπικών δεδομένων», ΔιΜΕΕ 2/2010, σ. 207 - 210, σ. 207.

²¹⁰ Ανθόπουλος Χ., «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια», σε: Ανθόπουλο Χ./Κοντιάδη Ξ./Παπαθεοδώρου Θ. (επιμ.), Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2005, σ. 108 επ..

²¹¹ Μαντζούφας Π., «Ασφάλεια και πρόληψη στην εποχή της διακινδύνευσης», Τιμ. τόμ. ΣτΕ 75 χρόνια, σ. 55 επ., σ. 59.

2.2. Προστασία των προσωπικών δεδομένων και καταπολέμηση της εγκληματικότητας

Το θέμα της δημόσιας ασφάλειας τέθηκε διεθνώς με επίταση τα τελευταία χρόνια, λόγω της έξαρσης του οργανωμένου εγκλήματος, με διάφορες μορφές, όπως διακίνηση ναρκωτικών, τρομοκρατία κ.α.²¹². Η δημοκρατική πολιτεία βρέθηκε έκθετη και αδύναμη απέναντι στο οργανωμένο έγκλημα, που είτε στην «καθημερινή» του διάσταση (διάδοση ναρκωτικών κ.λπ.) είτε στην πιο «ριζοσπαστική» εκδοχή του, την τρομοκρατία, απειλεί την ασφάλεια μεγάλου αριθμού πολιτών και κλονίζει την υπόσταση της πολιτείας²¹³. Προκειμένου να ανταποκριθούν στο αίτημα για ασφάλεια και κοινωνική ειρήνη οι δημόσιες αρχές επιστρατεύουν νέα προηγμένα συστήματα ηλεκτρονικής παρακολούθησης, όπως κρυφές κάμερες, κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης, μηχανισμούς εντοπισμού βιομετρικών χαρακτηριστικών, ανιχνευτές κ.λπ.. Τα συστήματα αυτά, όμως, οδηγούν σε μια επικίνδυνη έκπτωση στα θεμελιώδη δικαιώματα, ιδίως όσον αφορά τη διαχείριση ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Όπως χαρακτηριστικά λέγεται, με την επίκληση της ανάγκης για καταπολέμηση της τρομοκρατίας επιχειρείται η δημιουργία ενός «παγκόσμιου ηλεκτρονικού φακελώματος»²¹⁴. Δε θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε ότι ο εφιάλτης που περιέγραψε ο Βρετανός συγγραφέας Τζορτζ Όργουελ δεν απέχει πολύ από τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Όπως εύκολα μπορεί κανείς να αντιληφθεί, οι τρομοκρατικές επιθέσεις στις ΗΠΑ της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001 ήταν το γεγονός που ανέτρεψε τα δεδομένα. Η νέα πραγματικότητα που διαμορφώθηκε στις ΗΠΑ, μοιραία θύματα της παγκόσμιας τρομοκρατίας, εξαπλώθηκε γρήγορα στην Ευρώπη, και σύντομα στην υφήλιο. Η αντίδραση των ΗΠΑ και η εμπλοκή τους σε διεθνή «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» έφερε στο προσκήνιο τις επεξεργασίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ως απαραίτητο εργαλείο στην αντιτρομοκρατική τους πολιτική. Πολλές από τις κανονιστικές τους επιλογές, όπως για παράδειγμα τις επεξεργασίες δεδομένων επιβατών τις επέβαλε, άμεσα ή έμμεσα, και στην ΕΕ. Όταν μετά από λίγα χρόνια τρομοκρατικές επιθέσεις σημειώθηκαν - και εξακολουθούν να σημειώνονται - και σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα βρέθηκε και πάλι στο επίκεντρο των συζητήσεων· αυτή τη φορά όμως όχι τόσο

²¹² Χρυσόγονος Κ., «Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια», ό.π., σ. 1212, με περαιτέρω παραπομπή (υποσ. 13) σε: Παρασκευοπούλου Ν., «Ασφάλεια του Κράτους και ανασφάλεια δικαίου», σε: Μανιτάκη Α./Τάκη Α. (επιμ.), Τρομοκρατία και δικαιώματα: από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σ. 42 επ. (43), η οποία διευκρινίζει ότι «το σύγχρονο νόημα του όρου ασφάλεια... αφορά την τρομοκρατία, ένα συγκεκριμένο αριθμό σοβαρών εγκλημάτων και τη λεγόμενη βία του δρόμου».

²¹³ Καμτσίδου Ι., «Το θεμελιώδες δικαίωμα των προσώπων στην ασφάλεια: έννοια περιττή ή επικίνδυνη;», ό.π., σ. 1229.

²¹⁴ Γέροντας Α., «Η προστασία των προσωπικών δεδομένων - Δημόσια Ασφάλεια ή Προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων; Παράλληλα μια συμβολή στη μελέτη του J. Pohl "Συλλογή πληροφοριών από τους συμπολίτες"», ΕφαρΔΔ - Επετειακό Τεύχος για τα 20 χρόνια (2007), σ. 31 - 68, σ. 31 επ..

προκειμένου να προστατευτούν τα δικαιώματα του ατόμου, αλλά προκειμένου να βρεθούν νόμιμοι τρόποι ώστε να διευκολυνθούν οι κρατικές δυνάμεις ασφαλείας στον «αγώνα κατά της τρομοκρατίας». Ιδιαίτερα εν όψει των πρόσφατων τρομοκρατικών απειλών που κατακλύζουν τον ευρωπαϊκό χώρο και κλονίζουν το αίσθημα ασφάλειας των ευρωπαίων πολιτών, η δημόσια συζήτηση για τη σύγκρουση ανάμεσα στο δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων και στο «δικαίωμα στην ασφάλεια» είναι πιο επίκαιρη από ποτέ.

Τα σύγχρονα ευρωπαϊκά - και όχι μόνο - κράτη καλούνται, λοιπόν, να συγκεράσουν την αδήριτη ανάγκη αξιοποίησης των προσωπικών δεδομένων χάριν της δημόσιας ασφάλειας και της προστασίας υπέρτερων αγαθών των ευρωπαίων πολιτών, και δη των αγαθών της ζωής και της σωματικής τους υγείας, με την ανάγκη διαμόρφωσης του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου που θα προστατεύει τα προσωπικά δεδομένα των πολιτών αυτών και θα θέτει όρια στην χρήση, αξιοποίηση και επεξεργασία τους. Η εύρεση της «χρυσής τομής» ανάμεσα στο δίπολο αυτό μεταξύ Δημόσιας Ασφάλειας και προστασίας προσωπικών δεδομένων φαίνεται ότι αποτελεί δύσκολο εγχείρημα, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι τόσο η Οδηγία 95/46/EK, όσο και ο νέος Γενικός Κανονισμός 2016/679 δεν έχουν εφαρμογή σε περιπτώσεις που συντρέχουν λόγοι ασφαλείας²¹⁵. Το βασικό δηλαδή πλαίσιο ρυθμίσεων του κοινοτικού δικαίου για τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν καταλαμβάνει ούτε οριοθετεί το πεδίο εκείνο όπου λόγοι ασφαλείας επιτάσσουν και ενδεχομένως δικαιολογούν τον περιορισμό του δικαιώματος των πολιτών στην προστασία των προσωπικών τους δεδομένων.

Υπάρχει, όμως, μια σειρά κανονιστικών κειμένων και πρωτοβουλιών σε Κοινοτικό επίπεδο, που υποστηρίζουν το βασικό κλίμα των ημερών, δηλαδή την ανάγκη να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες επεξεργασίας των διωκτικών αρχών, σε βάρος ίσως του δικαιώματος του ατόμου στην προστασία από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ενδεικτικά, αναφέρουμε την Οδηγία 2006/24/EK για την προληπτική διατήρηση των δεδομένων (data retention) που συνδέονται με την παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών για σκοπούς καταπολέμησης του εγκλήματος, τη Συνθήκη Prüm²¹⁶, γνωστή και ως «Schengen III», βάσει της οποίας

---

²¹⁵ Άρθρο 2 § 2 δ' του Γενικού Κανονισμού: «Ο παρών κανονισμός δεν εφαρμόζεται στην επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της πρόληψης, της διερεύνησης, της ανίχνευσης ή της δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας και πρόληψης έναντι κινδύνων που απειλούν τη δημόσια ασφάλεια».

²¹⁶ Βλ. σχετικά και την Απόφαση 2008/615/ΔΕΥ του Συμβουλίου της ΕΕ (Απόφαση Prüm) «σχετικά με την αναβάθμιση της διασυνοριακής συνεργασίας, ιδίως όσον αφορά την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του διασυνοριακού εγκλήματος» με την οποία ολοκληρώθηκε η μεταφορά της Συνθήκης Prüm στο κοινοτικό κεκτημένο και τέθηκε η νομική βάση για τη δημιουργία του μεγαλύτερου πανευρωπαϊκού δικτύου βάσεων δεδομένων των αστυνομικών αρχών. Κάθε κράτος - μέλος δε δικαιούται απλώς, αλλά υποχρεούται πλέον να δημιουργήσει αρχεία DNA για τη διερεύνηση αξιόποινων πράξεων, ενώ έχει επιπλέον την υποχρέωση να παρέχει πρόσβαση στα άλλα κράτη - μέλη

προβλέπεται η διακρατική συνεργασία για την άμεση πρόσβαση των κρατικών αρχών κάθε κράτους - μέλους σε όλες τις εθνικές βάσεις δεδομένων DNA και δακτυλικών αποτυπωμάτων με σκοπό τη διερεύνηση και καταστολή εγκλημάτων και την Οδηγία 2016/680 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από αρμόδιες αρχές για τους σκοπούς της πρόληψης, διερεύνησης, ανίχνευσης ή δίωξης ποινικών αδικημάτων.

Αναφορικά με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία, θα υπέθετε κανείς ότι η κατοχύρωση σε «συνταγματικό» επίπεδο του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων θα αντιστοιχούσε σε μια γενικότερη κανονιστική ενίσχυση του δικαιώματος. Δυστυχώς, όμως, φαίνεται να συμβαίνει το αντίθετο. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 παρατηρείται η βαθμιαία συρρίκνωση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Αυτό συμβαίνει διότι σε περιόδους κρίσης, όπως η κρίση που βίωσαν τότε οι ΗΠΑ, αλλά όπως και η παρούσα κρίση ασφάλειας που αφορά όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, το δημόσιο συμφέρον, υπό τις διάφορες εκφάνσεις του, λειτουργεί συχνά ως ρήτρα υπεκφυγής ή αυθαίρετος περιορισμός δικαιωμάτων²¹⁷. Έτσι, μετά την ημέρα αυτή ο πλανήτης έχει γίνει μάρτυρας μιας σειράς πρωτοβουλιών που συντείνουν, στο όνομα της ασφάλειας, σε μια «ελεγχόμενη συρρίκνωση δικαιωμάτων»²¹⁸. Η συρρίκνωση αυτή αποτυπώνεται ανάγλυφα σε πολλά πρόσφατα παραδείγματα, όπως: α) η υιοθέτηση της αρχής της «διαθεσιμότητας» των προσωπικών δεδομένων στις αρμόδιες αρχές στο πλαίσιο της αστυνομικής και ποινικής συνεργασίας στις ποινικές υποθέσεις²¹⁹, β) η υιοθέτηση της Οδηγίας για τη διατήρηση των δεδομένων που συνδέονται με την παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών για σκοπούς καταπολέμησης του εγκλήματος και γ) η χρήση βιομετρικών δεδομένων για την καταπολέμηση του εγκλήματος.

Όπως παρατηρούμε, η σύγκρουση μεταξύ δημόσιας ασφάλειας και προστασίας των προσωπικών δεδομένων εντοπίζεται σε δύο κυρίως πεδία, τις τηλεπικοινωνίες και τις γενετικές πληροφορίες. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα αναφερθούμε, για

για την αυτοματοποιημένη αναζήτηση γενετικών αποτυπωμάτων. Με την εν λόγω απόφαση, η Χώρα μας ανέλαβε διεθνείς δεσμεύσεις αναφορικά με την υποχρέωση συστάσεως εθνικών αυτοματοποιημένων αρχείων DNA και τη μέσω αυτής διευκόλυνση της διασυνοριακής ανταλλαγής πληροφοριών για την πρόληψη και τη διερεύνηση αξιόποινων πράξεων. Σημειώνεται ότι η συμφωνία για τη δημιουργία τράπεζας βιομετρικών δεδομένων αφορά την αποθήκευση δεδομένων DNA των καταδικασθέντων αλλά και των υπόπτων για τέλεση τρομοκρατικών ενεργειών και άλλων εγκληματικών πράξεων.

²¹⁷ Τσιφτσόγλου Α., Δημόσια Ασφάλεια και Ιδιωτικότητα, ό.π., σ. 22.

²¹⁸ Μίτλεττον Φ., «Δημόσια Ασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων», ΕφΔΔ Ι/2005, σ. 79 - 92, σ. 79.

²¹⁹ Σύμφωνα με την αρχή αυτή όλα τα στοιχεία που διαθέτει η Ελληνική Αστυνομία ή οι ελληνικές δικαστικές αρχές για μια σειρά υπόπτους σε υποθέσεις τρομοκρατίας, όπως DNA, τηλεφωνικές συνδιαλέξεις, βαλλιστικές έρευνες, ληξιαρχικές πράξεις, ποινικές κατηγορίες θα μεταβιβάζονται χωρίς καθυστέρηση σε οποιαδήποτε άλλη αστυνομία ή δικαστική αρχή κράτους μέλους της ΕΕ όταν το ζητήσει.

λόγους οικονομίας, μόνο στο παράδειγμα της χρήσης βιομετρικών δεδομένων επιβατών για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας

2.3. Το παράδειγμα της χρήσης βιομετρικών δεδομένων επιβατών για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας

2.3.1. Βιομετρικά δεδομένα και βιομετρικές τεχνολογίες

Όπως είδαμε, στην «εποχή της ασφάλειας» οι νέες τεχνολογίες καλούνται να διαδραματίσουν έναν ολοένα αυξανόμενο ρόλο. Μεταξύ αυτών τη μερίδα του λέοντος κατέχει η λεγόμενη επιστήμη της βιομετρίας²²⁰. Η χρήση τεχνολογιών που παρέχουν τη δυνατότητα ηλεκτρονικής αναγνώσεως και επεξεργασίας βιομετρικών δεδομένων εξαπλώνεται με αλματώδη ταχύτητα τόσο στο δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα²²¹. Εν προκειμένω θα μας απασχολήσει αποκλειστικά ο δημόσιος τομέας και ειδικότερα το πεδίο της καταπολέμησης της εγκληματικότητας με στόχο τη διαφύλαξη της δημόσιας ασφάλειας.

Τι είναι όμως τα βιομετρικά δεδομένα; Τα βιομετρικά χαρακτηριστικά συνιστούν βιολογικές ιδιότητες, πτυχές συμπεριφοράς, φυσιολογικά χαρακτηριστικά, προσωπικά γνωρίσματα ή επαναλαμβανόμενες κινήσεις²²². Τυπικά παραδείγματα τέτοιων βιομετρικών δεδομένων είναι τα γενετικά δεδομένα (DNA), τα σωματικά χαρακτηριστικά (π.χ. τα δακτυλικά αποτυπώματα, η ίρις του ματιού, η δομή του προσώπου, η φωνή, αλλά και η γεωμετρία των χεριών, η μορφή των φλεβών) και τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς, όπως η ιδιόχειρη υπογραφή, ο ιδιαίτερος τρόπος βαδίσματος, ομιλίας ή πληκτρολόγησεως κ.λπ.. Σύμφωνα με τον ορισμό του νέου Κανονισμού (άρθρο 4 στοιχ. 14), ως βιομετρικά δεδομένα νοούνται *«τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα τα οποία προκύπτουν από ειδική τεχνική επεξεργασία συνδεδεμένη με φυσικά, βιολογικά ή συμπεριφορικά χαρακτηριστικά φυσικού προσώπου και τα οποία επιτρέπουν ή επιβεβαιώνουν την αδιαμφισβήτητη ταυτοποίηση του εν λόγω φυσικού προσώπου, όπως εικόνες προσώπου ή δακτυλοσκοπικά δεδομένα»*. Πρόκειται, δηλαδή, για γνωρίσματα τα οποία, λόγω του αποκλειστικού τους δεσμού με ένα συγκεκριμένο άτομο, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αναγνώριση ή την επαλήθευση της ταυτότητάς του. Προκύπτει, λοιπόν, ότι τα βιομετρικά δεδομένα, ως άμεσα συνδεδεμένα με το ανθρώπινο σώμα, θα πρέπει να κριθούν από τη φύση τους ως ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα²²³. Ο νέος Κανονισμός αναγνωρίζει αυτήν την

²²⁰ Μίτλεττον Φ., «Δημόσια Ασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων», ό.π., σ. 81.

²²¹ Υποστηρίζεται π.χ. ότι η βιομετρία ως μέθοδος διακρίβωσης της ταυτότητας και πιστοποίησης της αυθεντικότητας μπορεί να αντικαταστήσει τον κωδικό πρόσβασης, το λεγόμενο password, για την πρόσβαση στα συστήματα Η/Υ ή τις τραπεζικές κάρτες ανάληψης χρημάτων σε συνδυασμό με την χρήση ενός προσωπικού κωδικού (PIN), ενώ ήδη χρησιμοποιούνται μηχανές αναγνώρισης δακτυλικών αποτυπωμάτων για τον έλεγχο κατά την είσοδο σε κτίρια ή σε χώρους με υψηλές προδιαγραφές ασφαλείας.

²²² Βλ. Ομάδα εργασίας του άρθρου 29, Γνώμη 4/2007 σχετικά με την έννοια του όρου «δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα», διαθέσιμη σε: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2007/wp136_el.pdf

²²³ Ιγγλεζάκης Ι., Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, ό.π., σ. 209 επ..

ιδιαιτερότητα των βιομετρικών, αλλά και των γενετικών δεδομένων, κατατάσσοντάς τα στις ειδικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (άρθρο 9 παρ. 1)²²⁴.

Στο πλαίσιο των βιομετρικών συστημάτων, ένα βιομετρικό δείγμα συγκρίνεται με ένα βιομετρικό «πρότυπο», το οποίο είναι αποθηκευμένο σε μια βάση δεδομένων και χρησιμοποιείται ως μέτρο σύγκρισης. Τα γνωρίσματα και/ή οι κινήσεις είναι και τα δύο μοναδικά για το άτομο και μετρήσιμα, ακόμη κι αν τα πρότυπα που χρησιμοποιούνται στην πράξη για την τεχνική μέτρησή τους εμπεριέχουν έναν ορισμένο βαθμό πιθανολογήσεως²²⁵. Στο σύγχρονο κόσμο της «κοινωνίας της πληροφορίας» η λεγόμενη μέθοδος της «βιομετρίας» χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο σε εφαρμογές που έχουν ως πρωταρχικό σκοπό τη διακρίβωση της ταυτότητας ενός ατόμου και την πιστοποίηση της αυθεντικότητας της δηλούμενης ταυτότητας μέσω της χρήσης εξατομικευμένων σωματικών χαρακτηριστικών²²⁶. Τα πλεονεκτήματα είναι πολλά: ακρίβεια, ταχύτητα και πολύ λιγότεροι πόροι σε σχέση με το παρελθόν. Για παράδειγμα, οι νέες κάμερες υψηλής ανάλυσης επιτρέπουν με μια μόνο λήψη τη βιομετρική ανάλυση του προσώπου καθενός από τους χιλιάδες θεατές που ακολουθούν μια διαδήλωση ή βρίσκονται σε ένα στάδιο²²⁷. Εύκολα, λοιπόν, αντιλαμβάνεται κανείς την προτίμηση των υπηρεσιών ασφαλείας στις βιομετρικές τεχνολογίες, με τη βοήθεια των οποίων η συλλογή, αποθήκευση και επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμη για την επίλυση υποθέσεων που σχετίζονται με φόνους, βιασμούς, ληστείες, τρομοκρατικές επιθέσεις και άλλες εγκληματικές ενέργειες.

Ιστορικά, οι παραπάνω τεχνικές δεν αναπτύχθηκαν στους κόλπους της ΕΕ, αλλά ξεκίνησαν με πρωτοβουλία των ΗΠΑ. Μετά την επίθεση στους δίδυμους πύργους, η σύνδεση των τρομοκρατικών χτυπημάτων με τα αεροπορικά μέσα έστρεψε τα βλέμματα στην ανάγκη ελέγχου και αξιοποίησης δεδομένων επιβατών πτήσεων. Συγκεκριμένα, το Γραφείο Προστασίας Τελωνείων και Συνόρων του Υπουργείου Εσωτερικής Ασφάλειας των ΗΠΑ άρχισε να απαιτεί από τις αεροπορικές εταιρίες που δρομολογούν πτήσεις προς τις ΗΠΑ ή διέρχονται από αυτές να του επιτρέπουν πρόσβαση στα Μανιφέστα Επιβατών (Passenger Manifests), γνωστά και ως PNR (Passenger Name Record), που τηρεί κάθε αεροπορική εταιρία, πριν από την άφιξη

---

²²⁴ Βλ. Jasserand C., “Legal Nature of Biometric Data: From ‘Generic’ Personal Data to Sensitive Data: Which Changes Does the New Data Protection Framework Introduce?”, EDPL 2/2016, σ. 297 - 311.

²²⁵ Βλ. Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, Γνώμη 4/2007, ό.π., σ. 9. Ο βαθμός πιθανολογήσεως μπορεί να οφείλεται είτε σε εξωγενείς παράγοντες (π.χ. διαφορά θερμοκρασίας, υγρασία, σκόνη) είτε σε ενδογενείς παράγοντες, οι οποίοι σχετίζονται με την ψυχολογική κατάσταση του ενδιαφερομένου (άγχος, ιδρώτας). Ειδικά για την εξέταση των δακτυλικών αποτυπωμάτων λέγεται ότι η πιθανότητα λάθους είναι 1 προς 1.000.000.

²²⁶ Βλ. Λαζαράκο Γ., «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσω της επεξεργασίας ευαίσθητων (σωματικών) πληροφοριών», ΠοινΔικ 11/2001 (Έτος 4^ο), σ. 1165 - 1175, σ. 1165 με περαιτέρω παραπομπές.

²²⁷ Παναγοπούλου - Κουντατζή Φ., «Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)», ό.π., σ. 483.

κάθε πτήσης στα αεροδρόμια των ΗΠΑ, προκειμένου να διευκολύνεται ο προγενέστερος έλεγχος των επιβατών με σκοπό την ασφάλεια των πτήσεων και την πρόληψη και αντιμετώπιση τυχόν τρομοκρατικών ενεργειών μέσα από τον εντοπισμό υπόπτων υψηλού κινδύνου.

Η εμφάνιση παρόμοιων περιστατικών τρομοκρατίας στον ευρωπαϊκό χώρο ανάγκασαν την ΕΕ να υιοθετήσει αντίστοιχα συστήματα, όπως τη Συνθήκη του Schengen, της Europol και της Eurojust. Στη συνέχεια, προέβη σε Συμφωνίες PNR με τις ΗΠΑ, αλλά και με άλλες χώρες (πχ. Καναδάς, Αυστραλία). Εντωμεταξύ, η Οδηγία 95/46/EK όριζε ότι προκειμένου να είναι επιτρεπτή η διαβίβαση προσωπικών δεδομένων σε τρίτη χώρα, πρέπει σε αυτήν να διασφαλίζεται ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας των εν λόγω δεδομένων²²⁸. Οι ΗΠΑ, όμως, δεν αποτελούσαν «ασφαλή τρίτη χώρα» κατά την έννοια της Οδηγίας. Η λύση δόθηκε με την υιοθέτηση από τις αμερικανικές αρχές του συστήματος Ασφαλούς Λιμένος (Safe Harbour), που κρίθηκε αρχικά από την Επιτροπή ως επαρκές στοιχείο ούτως ώστε οι ΗΠΑ να θεωρηθούν ασφαλής τρίτη χώρα και η μεταφορά προσωπικών δεδομένων από χώρες της ΕΕ να είναι νομικά δυνατή. Νέο σχέδιο με τίτλο «Ασπίδα προστασίας ΕΕ - ΗΠΑ για την ιδιωτικότητα»²²⁹ επιδιώκει τώρα να αντικαταστήσει το σύστημα Ασφαλούς Λιμένος, του οποίου την έγκριση ακύρωσε εν τέλει η Επιτροπή²³⁰.

Ελλείψει πλήρους νομοθετήματος, Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (2011) επιχείρησε να δώσει λύσεις σχετικά με τη χρήση των δεδομένων που περιέχονται στους φακέλους επιβατών (δεδομένα PNR) για την πρόληψη, ανίχνευση, διερεύνηση και δίωξη τρομοκρατικών και άλλων σοβαρών εγκλημάτων. Το προτεινόμενο μοντέλο, όμως, επικρίθηκε για τη συρρίκνωση του πυρήνα προστασίας των προσωπικών δεδομένων, όπως αυτός είχε δομηθεί στην Οδηγία 95/46/EK, εν όψει του ότι προέβλεπε τη συλλογή και επεξεργασία όχι μόνο των δεδομένων του ιστορικού πτήσεων αλλά και εκείνων που αφορούν πιστωτικές κάρτες, διευθύνσεις κ.λπ., ώστε να ανιχνευθούν και τα λεγόμενα άτομα - ταξιδιώτες «υψηλού κινδύνου» (high risk)²³¹.

²²⁸ Βλ. άρθρο 25 § 1 της Οδηγίας. Την ίδια βασική αρχή επαναλαμβάνει και ο Γενικός Κανονισμός, με κάποιες παραλλαγές, στο άρθρο 45 § 1 του Κανονισμού 2016/679: «Η διαβίβαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προς τρίτη χώρα ή διεθνή οργανισμό μπορεί να πραγματοποιηθεί εφόσον η Επιτροπή έχει αποφασίσει ότι διασφαλίζεται επαρκές επίπεδο προστασίας από την τρίτη χώρα, από έδαφος ή από έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους τομείς στην εν λόγω τρίτη χώρα ή από τον εν λόγω διεθνή οργανισμό. Για μια τέτοια διαβίβαση δεν απαιτείται ειδική άδεια».

²²⁹ Βλ. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2461_el.htm

²³⁰ Βλ. περαιτέρω Anne - Laure Philouze, «The EU-US Privacy Shield: Has Trust Been Restored?», EDPL 3/2017, σ. 463 - 472.

²³¹ Νούσκαλης Γ., «Η πρόταση Οδηγίας για την επεξεργασία βιομετρικών προσωπικών δεδομένων επιβατών των αεροπορικών εταιρειών (PNR) για την πρόληψη, ανίχνευση, διερεύνηση και δίωξη τρομοκρατικών και άλλων σοβαρών εγκλημάτων - Μια πρώτη προσέγγιση», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Αντιμέτωποι με τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις: προσωπικά δεδομένα - ηλεκτρονικό έγκλημα - ηλεκτρονικό εμπόριο», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σ. 131.

Με τη θέση σε ισχύ της Οδηγίας 2016/681 «σχετικά με τη χρήση των δεδομένων που περιέχονται στις καταστάσεις ονομάτων επιβατών (PNR) για την πρόληψη, ανίχνευση, διερεύνηση και δίωξη τρομοκρατικών και σοβαρών εγκλημάτων», η χρήση των δεδομένων PNR ως αποφασιστικό όπλο στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας αποκτά πλέον ένα ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο κοινοτικός νομοθέτης εντοπίζει τον κίνδυνο από την άλογη αξιοποίηση τέτοιων δεδομένων και ορίζει ότι προκειμένου η επεξεργασία δεδομένων PNR να είναι περιορισμένη, *τα δεδομένα PNR που συλλέγονται βάσει της παρούσας οδηγίας (πρέπει να) υφίστανται επεξεργασία μόνο για τον σκοπό της πρόληψης, ανίχνευσης, διερεύνησης και δίωξης τρομοκρατικών και σοβαρών εγκλημάτων*²³². Τα δεδομένα που συλλέγονται απαριθμούνται στην Οδηγία²³³ και αποτελούν κατά κύριο λόγο πληροφορίες που «μαρτυρούν» τη διαδρομή που ακολουθούν οι επιβάτες κατά την είσοδο, έξοδο και γενικά τη μετακίνησή τους εντός ΕΕ, παράλληλα με την ταυτοποίηση των προσώπων. Με μια πρώτη ανάγνωση, οι πληροφορίες αυτές φαίνονται πράγματι στοχευμένες και σε γενικές γραμμές δεν επεμβαίνουν στην στενή σφαίρα της ιδιωτικότητας των ατόμων και, συνεπώς, η επεξεργασία τους κρίνεται δικαιολογημένη εφόσον επιβάλλεται να αντιμετωπιστούν ζητήματα εθνικής ασφάλειας.

2.3.2. Τα επιχειρήματα κατά της χρήσης βιομετρικών τεχνικών

Ωστόσο, παρά την αδιαμφισβήτητη συμβολή των βιομετρικών τεχνικών στην καταπολέμηση της εγκληματικότητας, δεν είναι λίγοι εκείνοι οι οποίοι αντιμετωπίζουν τις μεθόδους της βιομετρίας με μεγάλη επιφύλαξη. Σύμφωνα με αυτούς, η επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων ενέχει σημαντικά προβλήματα συμβατότητας σε σχέση με τις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν την προστασία της προσωπικότητας των προσώπων που υποβάλλονται σε παρόμοιες επεξεργασίες. Και τούτο γιατί η επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων πέραν των αναπόφευκτων ψυχολογικών συνειρμών (μέχρι πρότινος η δακτυλοσκόπηση ήταν συνδεδεμένη κυρίως με εγκληματικές δραστηριότητες - εξ ου και η λέξη «σεσημασμένος»), μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις που είναι εύκολο να ξεφύγουν από τον εκάστοτε δηλώνόμενο σκοπό του επιστημονικά ακριβούς ελέγχου της ταυτοπροσωπίας και να διολισθήσουν σε μορφές επιστημονικού ελέγχου της ίδιας της προσωπικότητας ή της συμπεριφοράς κοινωνικών ομάδων²³⁴. Αυτό συμβαίνει διότι τα μέτρα που λαμβάνονται για «λόγους εθνικής ασφάλειας» ή για την «εξυπηρέτηση των αναγκών εγκληματολογικής ή σωφρονιστικής πολιτικής», λαμβάνονται με βάση αρκετά αόριστες έννοιες, όπως η τρομοκρατία, και δε βασίζονται σε ισχυρά εμπειρικά

²³² Άρθρο 1 § 2 της Οδηγίας 2016/681/ΕΕ.

²³³ Βλ. Παράρτημα Ι της Οδηγίας 2016/681/ΕΕ.

²³⁴ Μίτλεττον Φ., «Δημόσια ασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων», ό.π., σ. 81.

δεδομένα²³⁵. Έτσι, δημιουργούνται προφίλ που οδηγούν ενδεχομένως σε διακρίσεις μειονοτικών ομάδων (π.χ. όταν με την επεξεργασία δεδομένων επιβατών νεαρός Άραβας που πραγματοποιεί πτήση στο Αφγανιστάν θεωρείται κατά τεκμήριο ύποπτος), χωρίς όλα αυτά να είναι αποδεδειγμένως αποτελεσματικά για την αποτροπή τρομοκρατικών πράξεων²³⁶.

Ειδικότερα, το ζήτημα που ανακύπτει μέσω της χρήσης βιομετρικών τεχνολογιών είναι ότι συνδέονται στενά με ορισμένα χαρακτηριστικά ενός ατόμου και κάποια από αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αποκάλυψη ευαίσθητων δεδομένων²³⁷. Για παράδειγμα, βιομετρικά δεδομένα, όπως η μυϊκή ισχύς, το χρώμα της ίριδας του ματιού, του δέρματος καθώς και γενετικά δεδομένα που προέρχονται από δείγματα DNA μπορούν να αποκαλύψουν πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της υγείας, την προδιάθεση για ασθένειες ή την φυλετική καταγωγή²³⁸. Με τον τρόπο αυτό, οι γενετικές πληροφορίες μπορεί να οδηγήσουν στην αντιμετώπιση ατόμων ως μη ισότιμων μελών της κοινωνίας βάσει γενετικών διακρίσεων και γενετικού στιγματισμού²³⁹. Η δημιουργία βάσεων δεδομένων DNA ενέχει συνεπώς σημαντικό κίνδυνο για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τα θεμελιώδη δικαιώματα. Σημειώνεται, επιπλέον, ότι η αυτοματοποιημένη αξιολόγηση δεδομένων ενέχει μεγάλο ποσοστό λάθους, εσφαλμένων αποτελεσμάτων, που γίνεται πιο κρίσιμο όσο αυξάνεται το εύρος εφαρμογής των μέτρων, δηλαδή ο αριθμός των ατόμων στα οποία εφαρμόζεται.

Περαιτέρω, η χρήση βιομετρικών τεχνολογιών καθιστά δυνατή την αυτόματη παρακολούθηση, τον εντοπισμό ή την ανάλυση των χαρακτηριστικών των προσώπων και, ως εκ τούτου, ο ενδεχόμενος αντίκτυπος στην ιδιωτική ζωή και το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων των προσώπων είναι σημαντικός²⁴⁰. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι παγκόσμιο χαρακτηριστικό της νέας πραγματικότητας είναι η σταδιακή μετεξέλιξη του σύγχρονου κράτους σε κράτος παρακολούθησης, το λεγόμενο *surveillance state*²⁴¹. Το πρόβλημα γίνεται πιο ανησυχητικό όταν ο έλεγχος δεν περιορίζεται στα άτομα που εμπλέκονται σε τρομοκρατικές πράξεις, αλλά επεκτείνεται σε έλεγχο ταυτοπροσωπίας κάθε κατόχου εγγράφου ή χρήστη

²³⁵ Βλ. Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε., σ. 67 (υποσ. 90), όπου υποστηρίζεται η άποψη ότι η εξαίρεση από την υποχρέωση λήψης συγκατάθεσης για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για την εξυπηρέτηση των αναγκών εγκληματολογικής ή σωφρονιστικής πολιτικής αποτελεί την κερκόπορτα για την ανεξέλεγκτη επεξεργασία και αξιοποίηση προσωπικών δεδομένων, καθώς οι έννοιες «εθνική ασφάλεια» και «διακρίβωση εγκλημάτων» είναι αόριστες και επιβάλλεται να εξειδικευθούν σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

²³⁶ Καρδασιάδου Ζ., «Δημόσια Ασφάλεια και προστασία των προσωπικών δεδομένων», ό.π., σ. 208.

²³⁷ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)», ό.π., σ. 482.

²³⁸ Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών δεδομένων, ό.π., σ. 22 - 23.

²³⁹ Μήτρου Λ., «Βιοτράπεζες, Έρευνα και γενετικά δεδομένα», σε: Μανιάτη Γ./Μήτρου Λ., Η προστασία των γενετικών δεδομένων, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2008, σ. 19 επ., σ. 31.

²⁴⁰ Βλ. Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, Γνώμη 3/2012 για την προστασία των δεδομένων σχετικά με τις εξελίξεις στις βιομετρικές τεχνολογίες, διαθέσιμη σε: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2012/wp193_el.pdf

²⁴¹ Τσιφτσόγλου Α., Δημόσια Ασφάλεια και Ιδιωτικότητα, ό.π., σ. 1 (Εισαγωγή).

υπηρεσιών υψηλού κινδύνου. Όταν, δηλαδή χρησιμοποιούνται τεχνολογίες και αποθηκεύονται δεδομένα για έναν απεριόριστο αριθμό ατόμων. Υπό το πρόσχημα της προστασίας του κοινωνικού συνόλου από κινδύνους, όπως η τρομοκρατία, οι δημόσιες αρχές στις σύγχρονες κοινωνίες έχουν την τάση να βλέπουν σε κάθε πολίτη ένα δυνητικό παραβάτη και στην προσπάθειά τους να καταπολεμήσουν την τρομοκρατία συγκεντρώνουν ένα ολόκληρο τεχνολογικό και νομικό οπλοστάσιο που επιτρέπει την υλοποίηση αυτού που θα ονομάζαμε καθολικός κοινωνικός έλεγχος²⁴². Με αυτόν τον τρόπο, τα μέτρα για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας απειλούν και περιστέλλουν τις ατομικές ελευθερίες του συνόλου των πολιτών, ενώ η επεξεργασία των δεδομένων όλων των πολιτών και η αντιμετώπισή τους ως εν δυνάμει ύποπτοι αντιστρέφει το τεκμήριο αθωότητας²⁴³. Ενώ δηλαδή το Κράτος εμφανίζεται ως εγγυητής των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών του, την ίδια στιγμή θυσιάζει αυτά για τον υπέρτερο σκοπό της καταπολέμησης της τρομοκρατίας. Φυσικά, αν ήταν δυνατόν να εντοπίσει κανείς με βεβαιότητα τους ενδεχόμενους τρομοκράτες, η συρρίκνωση των ατομικών τους δικαιωμάτων θα φαινόταν πιο ανεκτική, όχι βέβαια πέραν του ορίου της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Το ζήτημα είναι, όμως, ότι το κράτος ούτε τους γνωρίζει ούτε είναι εύκολα αναγνωρίσιμοι και έτσι τα μέτρα αυτά οδηγούν σε περιορισμούς και επεμβάσεις για όλους²⁴⁴. Με άλλα λόγια, η κοινωνία της διακινδύνευσης είναι μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα, χωρίς να είναι δυνατόν να αποτραπούν και να προβλεφθούν συνολικά οι απειλές που ανά πάσα στιγμή ανακύπτουν. Όμως, η βασική υποχρέωση του κράτους για θέσπιση όρων ασφαλείας των πολιτών δεν επιτρέπεται να οδηγεί σε απολύτως αντίστροφα αποτελέσματα, όπως η de facto εξουδετέρωση των συνταγματικών ελευθεριών²⁴⁵.

Έντονος, επίσης, είναι ο προβληματισμός όσων αντιστρατεύονται την χρήση βιομετρικών τεχνολογιών αναφορικά με τη συγκεκριμένη συλλογή, αποθήκευση και επεξεργασία υλικού με ευαίσθητες πληροφορίες, η οποία μπορεί να εισβάλει στην ιδιωτική σφαίρα του ατόμου για άλλους σκοπούς πέραν του αρχικού²⁴⁶. Πιο συγκεκριμένα, τα μέτρα που λαμβάνονται για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, λαμβάνονται κυρίως με αφορμή εξαιρετικές καταστάσεις, μετά όμως δεν αίρονται αλλά καθίστανται κεκτημένο²⁴⁷. Δημιουργούνται, έτσι, πρόσθετες πηγές κινδύνου, στο μέτρο που τα διαθέσιμα πλέον δεδομένα μπορούν να περιέλθουν σε γνώση μη

---

²⁴² Μαντζούφας Π., «Βιοπολιτική και Βιομετρία», διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/1828-biopolitiki-kai-biometria/>

²⁴³ Σωτηρόπουλο Β./Ταλίδου Ζ., «Η προληπτική διατήρηση των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων για σκοπούς καταπολέμησης του εγκλήματος (Οδηγία 2006/24/EK)», ΔιΜΕΕ 2/2006, Έτος 3^ο, σ. 181 - 195, σ. 193.

²⁴⁴ Καρδασιάδου Ζ., «Δημόσια ασφάλεια και προστασία των προσωπικών δεδομένων», ό.π., σ. 208.

²⁴⁵ Σωτηρόπουλος Β./Ταλίδου Ζ., «Η προληπτική διατήρηση των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων για σκοπούς καταπολέμησης του εγκλήματος (Οδηγία 2006/24/EK)», ό.π., σ. 182.

²⁴⁶ Βλ. Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, Γνώμη 3/2012, ό.π., σ. 20 επ..

²⁴⁷ Καρδασιάδου Ζ., «Δημόσια Ασφάλεια και προστασία των προσωπικών δεδομένων», ό.π., σ. 208.

εξουσιοδοτημένων ατόμων. Ακόμα μεγαλύτερη ανησυχία προκαλεί το γεγονός ότι η συλλογή βιομετρικών δεδομένων γίνεται πολύ συχνά για την πρόληψη των εγκλημάτων. Το μοντέλο αυτό της προληπτικής διατήρησης σε συνδυασμό με το εύρος των στοιχείων που τίθενται σε επεξεργασία, αλλά και τη μεγάλη χρονική διάρκεια διατήρησης αυτών²⁴⁸, χαλαρώνει εκ των πραγμάτων την απαγόρευση της «δευτερευούσης» επεξεργασίας δεδομένων²⁴⁹. Σημειώνεται ότι και η ίδια η «διατήρηση» αποτελεί «επεξεργασία», σύμφωνα με το δίκαιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων²⁵⁰. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι πάνω από μια δεκαετία μετά τα συνταρακτικά γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στη Νέα Υόρκη, τον Ιούνιο του 2013, ο Edward Snowden αποκάλυψε στον Τύπο το σκάνδαλο μαζικής παρακολούθησης τηλεπικοινωνιών από την αμερικανική και βρετανική κυβέρνηση. Αυτό απέδειξε ότι η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης και το δίκαιο της εξαίρεσης που επικαλέστηκαν τότε εκπρόσωποι του πολιτικού και του νομικού κόσμου, είχαν χάσει πλέον την παροδικότητά τους. Τα έκτακτα μέτρα έγιναν πλέον ο κανόνας παρά η εξαίρεση, η τάση και η δικαιοϊκή νόρμα²⁵¹.

2.3.3. Η διασφάλιση της αρχής της αναλογικότητας κατά την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων - Η απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)

Όπως προκύπτει από την ανωτέρω ανάλυση, η ευρεία χρήση των βιομετρικών εφαρμογών εγκυμονεί πολλούς κινδύνους για τα ανθρώπινα δικαιώματα και κυρίως για το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Γι' αυτό, ακόμα κι αν δεχθούμε μια κάποιου είδους επέμβαση στο ατομικό δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού (στο βαθμό που δεν προσβάλλεται ο πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας), η επέμβαση αυτή θα πρέπει να υπακούει στη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας²⁵². Θα πρέπει να εκτιμάται η εύλογη σχέση μεταξύ του βιομετρικού συστήματος και του επιδιωκόμενου σκοπού της δημόσιας

²⁴⁸ Στα κείμενα γενικού πλαισίου προστασίας προσωπικών δεδομένων κατοχυρώνεται η αρχή της χρονικά πεπερασμένης διατήρησης των δεδομένων. Βλ. άρθρα 5 ε' Συνθήκης 108 και 6 § 1 ε' Οδηγίας 95/46/EK.

²⁴⁹ Βλ. Σωτηρόπουλο Β./Ταλίδου Ζ., «Η προληπτική διατήρηση των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων για σκοπούς καταπολέμησης του εγκλήματος (Οδηγία 2006/24/EK)», ό.π., σ. 184.

²⁵⁰ Άρθρο 2 περ. δ' Ν. 2472/1997.

²⁵¹ Τσιφτσόγλου Α., Δημόσια Ασφάλεια και Ιδιωτικότητα, ό.π., σ. 1 (Εισαγωγή) • Νούσκαλης Γ., «Η πρόταση Οδηγίας για την επεξεργασία βιομετρικών προσωπικών δεδομένων επιβατών των αεροπορικών εταιρειών (PNR) για την πρόληψη, ανίχνευση, διερεύνηση και δίωξη τρομοκρατικών και άλλων σοβαρών εγκλημάτων - Μια πρώτη προσέγγιση», ό.π., σ. 132.

²⁵² Βλ. αιτιολογική σκέψη υπ' αριθ. 22 της Οδηγίας 2016/681/ΕΕ: «...η εφαρμογή της παρούσας Οδηγίας θα πρέπει να διασφαλίζει πλήρως την τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή καθώς και την αρχή της αναλογικότητας. Θα πρέπει επίσης να διασφαλίζει ουσιαστικά τις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας στην προσπάθεια επίτευξης των στόχων γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση και υπεράσπισης των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων στο πλαίσιο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας και των σοβαρών εγκλημάτων...».

ασφάλειας, να εκτιμάται, δηλαδή, αν η αναμενόμενη ωφέλεια από την χρήση του βιομετρικού συστήματος βρίσκεται σε ορθολογική αντιστοιχία με τον περιορισμό του δικαιώματος στην προστασία προσωπικών δεδομένων. Για παράδειγμα, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η χρήση βιομετρικών συστημάτων καίτοι ενέχει σημαντικούς κινδύνους από πλευράς προστασίας προσωπικών δεδομένων, εντούτοις γίνεται δεκτή με βάση την αρχή της αναλογικότητας διότι ικανοποιεί υψηλές απαιτήσεις ασφάλειας στον έλεγχο προσβάσεως (ταυτοποιήσεως και αυθεντικοποιήσεως) σε συγκεκριμένους φυσικούς χώρους (π.χ. κρίσιμες εγκαταστάσεις) ή υπολογιστικά συστήματα (π.χ. κρίσιμες εφαρμογές στρατού, τραπεζών κ.λπ.)²⁵³.

Η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή της ενσωμάτωσης βιομετρικών δεδομένων εικόνας και δακτυλικών αποτυπωμάτων στα διαβατήρια και στα ταξιδιωτικά έγγραφα των κρατών μελών της ΕΕ, σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΚ) 2252/2004²⁵⁴, που μετέβαλε την χρήση τους από περιορισμένη που ήταν προηγουμένως σε μαζική. Στόχος ήταν η ικανοποίηση ενός σκοπού δημόσιας ωφελείας για παροχή ασφάλειας για όσους κινούνται εντός και εκτός της χώρας και ευλόγως επιθυμούν να διασφαλίζεται ότι τα προσωπικά τους στοιχεία ταυτοποιούν μόνο τους φορείς τους, ενώ παράλληλα προβλήθηκε ένα πάγιο αίτημα αντεγκληματικής πολιτικής, προκειμένου να εντοπίζεται με ταχύτητα και ακρίβεια το πρόσωπο που έχει διαπράξει ορισμένο έγκλημα. Ο τρόπος επεξεργασίας των βιομετρικών στοιχείων στα διαβατήρια έγινε βάσει τεχνικών προδιαγραφών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφορικά με την αποθήκευση της εικόνας του προσώπου και των δύο δακτυλικών αποτυπωμάτων²⁵⁵.

Παρόλα αυτά, δεν έλειψαν οι αντιδράσεις. Αξίζει να αναφερθούμε στην υπόθεση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ): Michael Schwarz κατά κρατίδιου Bochum. Στην εν λόγω υπόθεση, ο Michael Schwarz αιτήθηκε από το κρατίδιο Bochum της Γερμανίας τη χορήγηση διαβατηρίου, αρνούμενος όμως να υποστεί την υποχρεωτική λήψη των ψηφιακών δακτυλικών του αποτυπωμάτων. Κατόπιν της απορρίψεως του αιτήματός του από το κρατίδιο του Bochum, ο Schwarz προσέφυγε ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου ζητώντας του να διατάξει το εν λόγω κρατίδιο να του χορηγήσει διαβατήριο χωρίς λήψη των ψηφιακών δακτυλικών του αποτυπωμάτων, ισχυριζόμενος μεταξύ άλλων ότι ο Κανονισμός προσβάλλει το

²⁵³ Βλ. για παράδειγμα τις Αποφάσεις 52/2008, 39/2004, 52/2003, 9/2003 της ΑΠΔΠΧ, διαθέσιμες στο διαδικτυακό της τόπο: www.dpa.gr

²⁵⁴ Βλ. Άρθρο 2 § 1 του Κανονισμού (ΕΚ) 2252/2004, όπως τροποποιήθηκε από τον Κανονισμό (ΕΚ) 444/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: «Τα διαβατήρια και τα ταξιδιωτικά έγγραφα περιλαμβάνουν μέσο αποθήκευσης υψηλής ασφαλείας το οποίο περιέχει εικόνα προσώπου. Τα κράτη μέλη περιλαμβάνουν επίσης την ενσωμάτωση δύο επίπεδων δακτυλικών αποτυπωμάτων υπό μορφή που εξασφαλίζει τη διαλειτουργικότητα. Τα δεδομένα ενσωματώνονται κατά τρόπο ασφαλή και το μέσο αποθήκευσης διαθέτει επαρκή χωρητικότητα και ικανότητα προκειμένου να διασφαλίζεται η ακεραιότητα, η αυθεντικότητα και η εμπιστευτικότητα των δεδομένων».

²⁵⁵ Για περισσότερες πληροφορίες επί των προδιαγραφών βλ. Χατζηλιάση Ε., Παρατηρήσεις στην Υπόθεση Michael Schwarz κατά Stadt Bochum, ΤοΣ 3 - 4/2013, σ. 659 - 695, σ. 682 - 685.

δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Το διοικητικό δικαστήριο με τη σειρά του υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ, το οποίο κλήθηκε να εξετάσει το κύρος του επίμαχου άρθρου του εν λόγω Κανονισμού.

Το ΔΕΕ κατά την εξέταση ενδεχόμενης προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και προστασίας των προσωπικών δεδομένων εστίασε την ανάλυσή του στον έλεγχο τήρησης της αρχής της αναλογικότητας. Ειδικότερα, το ΔΕΕ, αφού αποδέχθηκε καταρχήν ότι η προβλεπόμενη από τον Κανονισμό επεξεργασία βιομετρικών στοιχείων αποτελεί περιορισμό του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων, προέβη σε ενδελεχή έλεγχο και των τριών πτυχών της αρχής της αναλογικότητας προκειμένου να διαπιστώσει αν τα υιοθετούμενα μέτρα ασφαλείας για την εξακρίβωση της γνησιότητας του διαβατηρίου και της ταυτότητας του κατόχου του είναι κατάλληλα, πρόσφορα και αναλογικά προς τον επιδιωκόμενο σκοπό γενικού συμφέροντος αναγνωριζόμενο από την Ένωση και συγκεκριμένα αυτόν της αποτροπής τη παράνομης εισόδου προσώπων στο έδαφός της, σκοπός που ικανοποιείται μέσω της πρόληψης της πλαστογραφήσεως των διαβατηρίων και της καταπολέμησης της δόλιας χρήσεώς τους, ήτοι της χρήσεως από άλλα πρόσωπα πλην του νόμιμου κατόχου τους²⁵⁶.

Έτσι, κατά την εξέταση του σταδίου της προσφορότητας, το Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση των δακτυλικών αποτυπωμάτων είναι ικανή να μειώσει τον κίνδυνο της πλαστογραφήσεως, διευκολύνοντας τον έλεγχο γνησιότητας από τις αρμόδιες αρχές. Αναφορικά με την καταπολέμηση της δόλιας χρήσεως, το Δικαστήριο έκρινε ότι αν και η μέθοδος αυτή παρουσιάζει ποσοστό σφάλματος, εντούτοις περιορίζει δραστικά τον κίνδυνο εσφαλμένων εγκρίσεων εισόδου στο έδαφος της Ενώσεως, ο οποίος θα υφίστατο σε περίπτωση μη εφαρμογής της. Άλλωστε, όπως σημειώνει, η έλλειψη αντιστοιχίας (μεταξύ διαβατηρίου και κατόχου) δε συνεπάγεται αυτόματο αποκλεισμό της εισόδου του ενδιαφερομένου στο έδαφος της Ενώσεως, αλλά έχει ως μοναδική συνέπεια την κινητοποίηση των αρμόδιων αρχών και τη διενέργεια περαιτέρω ελέγχων προς οριστική εξακρίβωση της ταυτότητάς του.

Κατά την εξέταση της αναγκαιότητας της επεξεργασίας βιομετρικών δεδομένων, το Δικαστήριο έκρινε ότι τόσο η διαδικασία λήψης των αποτυπωμάτων όσο και η

---

²⁵⁶ Βλ. Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, Γνώμη 3/2012, ό.π., σ. 9 επ.: «Κατά την ανάλυση της αναλογικότητας ενός προτεινόμενου βιομετρικού συστήματος, μία πρώτη μέριμνα είναι να διερευνηθεί αν το σύστημα είναι αναγκαίο για την κάλυψη της προσδιορισθείσας ανάγκης, ήτοι αν είναι ουσιώδους σημασίας για την ικανοποίηση της εν λόγω ανάγκης ή είναι απλώς πιο εύχρηστο ή αποδοτικό ως προς το κόστος. Ένας δεύτερος παράγοντας που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη είναι αν το σύστημα είναι πιθανό να είναι αποτελεσματικό όσον αφορά την κάλυψη της εν λόγω ανάγκης με βάση τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της βιομετρικής τεχνολογίας που προβλέπεται να χρησιμοποιηθεί. Μια τρίτη πτυχή που πρέπει να αξιολογείται είναι αν η προκύπτουσα συρρίκνωση της ιδιωτικότητας είναι αναλογική με οποιοδήποτε αναμενόμενο όφελος. Εάν το όφελος είναι σχετικά μικρό, όπως η ενίσχυση της ευχρηστίας ή μια μικρή εξοικονόμηση κόστους, τότε η συρρίκνωση της ιδιωτικής ζωής δεν είναι σκόπιμη. Η τέταρτη πτυχή της αξιολόγησης της επάρκειας ενός βιομετρικού συστήματος είναι να εξεταστεί αν ένα μέσο με λιγότερες επιπτώσεις σε βάρος της ιδιωτικότητας θα μπορούσε να επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό».

διαδικασία λήψεως φωτογραφίας προσώπου δεν είναι ιδιαίτερα δυσάρεστες σωματικά ή ψυχολογικά. Αυτό που δεν έλαβε επαρκώς υπόψη του το Δικαστήριο είναι το γεγονός ότι η ενσωμάτωση στο διαβατήριο περισσότερων του ενός βιομετρικών στοιχείων συνιστά έντονη παρέμβαση στο δικαίωμα ιδιωτικότητας, αφενός διότι μπορεί να λάβει χώρα και εν αγνοία του ατόμου αφετέρου διότι επιτρέπει το συνδυασμό των στοιχείων αυτών για το ίδιο πρόσωπο και, επομένως, την εξαγωγή περαιτέρω συμπερασμάτων που το αφορούν. Εξάλλου, η μοναδική πραγματική εναλλακτική της λήψεως ψηφιακών δακτυλικών αποτυπωμάτων λύση που προτάθηκε κατά την ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία ήταν η λήψη εικόνας της ίριδας του ματιού. Και δεν προκύπτει από κανένα σημείο, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ότι η διαδικασία αυτή θίγει τα κρίσιμα δικαιώματα λιγότερο από τη λήψη ψηφιακών δακτυλικών αποτυπωμάτων. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο δεν προέβη σε ενδελεχή εξέταση άλλων ηπιότερων αλλά εξίσου αποτελεσματικών βιομετρικών συστημάτων, που σχετίζονται με βιομετρικά χαρακτηριστικά που δεν αφήνουν ίχνη εν αγνοία του προσώπου. Αξιολόγησε μόνο το υψηλότερο κόστος της σαρώσεως της ίριδας του ματιού, χωρίς να παραδεχθεί ότι το μέσο αυτό είναι φιλικότερο στην ιδιωτικότητα του ατόμου²⁵⁷. Βέβαια, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι εάν το Δικαστήριο προέβαινε σε ενδελεχή έλεγχο της αρχής της αναγκαιότητας αναζητώντας άλλα, κατά την κρίση του, λιγότερο επαχθή μέσα θα υπέπιπε στον κίνδυνο του δικαστικού ακτιβισμού, υποκαθιστώντας τη βούληση του νομοθέτη²⁵⁸.

Τέλος, κατά το στάδιο εξετάσεως της αρχής της αναλογικότητας εν στενή εννοία, το Δικαστήριο αναγνώρισε τον κίνδυνο χρησιμοποίησης των ψηφιακών δακτυλικών αποτυπωμάτων για άλλους σκοπούς πέραν των προβλεπόμενων και έμμεσου ελέγχου των κατόχων τους, διευκρίνισε όμως ότι ο οικείος Κανονισμός απαιτεί την αποθήκευση των ψηφιακών δακτυλικών αποτυπωμάτων μόνο εντός του ίδιου του διαβατηρίου και μόνο για τον σκοπό αποτροπής της παράνομης εισόδου στο έδαφος της Ένωσης, χωρίς να προβλέπει την κεντρική αποθήκευση των βιομετρικών δεδομένων σε βάσεις δεδομένων. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι ο Κανονισμός αποκλείει αυτό το ενδεχόμενο. Διότι, ακόμα κι αν διακρίναμε με αυστηρότητα τα βιομετρικά δεδομένα τα οποία συλλέγονται και αποθηκεύονται για δημόσιους σκοπούς από συγκεκριμένες υπηρεσίες (π.χ. έλεγχος συνόρων), από αυτά που συγκεντρώνονται από ιδιώτες στη βάση συμβατικών υποχρεώσεων με τη

---

²⁵⁷ Η βιομετρία που βασίζεται στη λήψη εικόνας της ίριδας του ματιού θεωρείται λιγότερο επεμβατική των δακτυλικών αποτυπωμάτων, ενώ ως περισσότερο φιλική προς την ιδιωτικότητα και από τις δύο προηγούμενες μεθόδους θεωρείται η βιομετρία βάσει της γεωμετρίας της παλάμης, η οποία όμως δεν εξετάστηκε ως δυνατή εναλλακτική λύση για το Δικαστήριο.

²⁵⁸ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)», ό.π., σ. 492.

συγκατάθεση του ενδιαφερομένου²⁵⁹, θα ήταν δύσκολο να διασφαλιστεί ότι τα δεύτερα δε θα διασυνδέονταν με τα πρώτα²⁶⁰. Συνεπώς, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο της εντάξεως όλων των πολιτών που διαθέτουν διαβατήρια στην κατηγορία των υπόπτων για διάπραξη εγκλημάτων²⁶¹.

Ο έλεγχος των τριών σταδίων της αρχής της αναλογικότητας από το Δικαστήριο οδήγησε στο αποτέλεσμα ότι το μέτρο λήψεως των βιομετρικών δεδομένων συνιστά θεμιτό περιορισμό της ιδιωτικότητας και του δικαιώματος προστασίας προσωπικών δεδομένων, που πραγματοποιείται για το γενικότερο συμφέρον της δημόσιας ασφάλειας. Παρά τις αμφιβολίες που διατυπώθηκαν για το εάν ο έλεγχος αυτός ήταν πλήρης, ιδιαίτερα ως προς τον μη ενδελεχή έλεγχο κατά το στάδιο εξέτασης της αναγκαιότητας, η παράλειψη αυτή του Δικαστηρίου ίσως υποδηλώνει τις δυσκολίες της αρχής της αναλογικότητας κατά την εξέταση συγκρουόμενων αγαθών, όπως αυτών της δημόσιας ασφάλειας και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων²⁶². Σε κάθε περίπτωση, ακόμα κι αν δεχτούμε ότι πρόκειται για δικαιολογημένη υποχώρηση του δικαιώματος της προστασίας προσωπικών δεδομένων προς χάριν της δημόσιας ασφάλειας, τότε σαφώς αυτή χρήζει αυστηρής νομοθετικής αντιμετώπισης. Διότι οι κίνδυνοι από την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων είναι πολλοί. Περισσότεροι όμως είναι οι κίνδυνοι από τη μη ρύθμιση των αναφύμενων προβλημάτων και από την εν κρυπτώ διαδικασία συλλογής βιομετρικών δεδομένων για μη προβλεπόμενους ή αλλιώς αδιαφανείς σκοπούς²⁶³.

---

²⁵⁹ Βλ. Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, Έγγραφο WP80 εργασίας σχετικά με τα στοιχεία βιομετρίας, διαθέσιμο σε: http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/wpdocs/2003/wp80_el.pdf#h2-11

²⁶⁰ Μαντζούφας Π., «Βιοπολιτική και βιομετρία», ό.π..

²⁶¹ Μαντζούφας Π., «Βιοπολιτική και βιομετρία», ό.π..

²⁶² Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)», ό.π., σ. 492.

²⁶³ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)», ό.π., 492.

3. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

3.1. Το φορολογικό απόρρητο και τα φορολογικά στοιχεία ως προσωπικά δεδομένα

Η ΑΠΔΠΧ δέχεται συχνά πληθώρα ερωτημάτων σχετικά με την πρόσβαση τρίτων σε στοιχεία φορολογικών δηλώσεων προσώπων με τα οποία βρίσκονται σε δικαστική αντιμαχία. Στις περισσότερες περιπτώσεις, απευθυνόμενοι στις κατά τόπους εφορίες πληροφορούνται ότι δεν μπορούν να λάβουν γνώση των φορολογικών στοιχείων τρίτων με την αιτιολογία ότι η γνωστοποίηση των στοιχείων αυτών αποτελεί ανακοίνωση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Πράγματι, τα φορολογικά στοιχεία, ως πληροφορίες που αφορούν την οικονομική και περιουσιακή/επαγγελματική κατάσταση του ατόμου, αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα κατά την έννοια του άρθρου 2 στοιχ. α' του ν. 2472/1997. Η δε πρόσβαση σε αυτά ως μια μορφή επεξεργασίας, επιτρέπεται κατ' αρχήν, σύμφωνα με το άρθρο 5 του ν. 2472/1997, όταν το υποκείμενο των δεδομένων έχει δώσει τη συγκατάθεσή του και, κατ' εξαίρεση, όταν συντρέχει κάποια από τις βάσεις νομιμότητας της επεξεργασίας της παραγράφου 2 του άρθρου 5 του παραπάνω νόμου. Εντούτοις, αναφορικά με τα φορολογικά στοιχεία τυγχάνει εφαρμογής ο ειδικότερος νόμος 2238/1994, ήτοι ο Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος (εφεξής ΚΦΕ), ο οποίος εισάγει ειδικό απόρρητο για μια σειρά φορολογικών δεδομένων, με συνέπεια να αποκλείεται η εφαρμογή των διατάξεων του ν. 2472/1997 ως προς τα στοιχεία αυτά.

Ως απόρρητο, θεωρείται κάθε γεγονός, πληροφορία ή οποιασδήποτε μορφής στοιχείο, που ανεξάρτητα από το ποιος το κατέχει, δεν είναι κοινοποιήσιμο σε οποιονδήποτε τρίτο, αλλά παραμένει και εξυπηρετεί τις ανάγκες του κατέχοντος αυτό και μόνο. Κατά συνέπεια, διοικητικό απόρρητο είναι το στοιχείο με όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, που όμως κάτοχός του είναι η Διοίκηση²⁶⁴. Το φορολογικό απόρρητο θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά στη χώρα μας με το ν. 1043/1977 «περί φορολογίας των εκτάκτων κερδών», και συγκεκριμένα με το άρθρο 12 (εδ. γ' και δ'), όπου οριζόταν η υποχρέωση εχεμύθειας των εφοριακών υπαλλήλων ως προς τα στοιχεία που συνέλεξαν κατά την άσκηση του ελεγκτικού τους έργου. Στη συνέχεια, ακολούθησε πλήθος αντίστοιχων διατάξεων²⁶⁵. Η αρχική διάταξη, η οποία αριθμεί πλέον πορεία ενός αιώνα, κατοχυρώνεται σήμερα νομοθετικά στο άρθρο 85 του ΚΦΕ, όπως ισχύει σήμερα²⁶⁶, μετά από διαδοχικές τροποποιήσεις.

²⁶⁴ Βλ. Δετσαρίδη Χρ., Το δικαίωμα γνώσης των διοικητικών εγγράφων: σύμφωνα με τις ανώτερες νομοθετικές και νομολογιακές διατάξεις, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 141 επ., με περαιτέρω παραπομπή (υποσ. 541) σε: Ρουμελιώτη Τ., «Η πρόσβαση στα διοικητικά στοιχεία», ΝοΒ 34, σ. 18 επ., σ. 19.

²⁶⁵ Όπως π.χ. το άρθρο 43 του ν. 1640/1977, το άρθρο 19 του ν. 1839/1977, το άρθρο 69 του ΝΔ 3323/1977, το άρθρο 16 του ΝΔ 3843/1977, το άρθρο 44 του ΠΔ 99/1977 και άλλες διατάξεις.

²⁶⁶ Βλ. ν. 4172/2013 «Φορολογία εισοδήματος, επείγοντα μέτρα εφαρμογής του Ν. 4046/2012, του Ν. 4093/2012 και του Ν. 4127/2013 και άλλες διατάξεις».

Ως προς το περιεχόμενο της έννοιας, το φορολογικό απόρρητο καθιερώνει τη θεσμοθετημένη υποχρέωση των φορολογικών αρχών να αποφεύγουν κάθε ενέργεια, με την οποία, άμεσα ή έμμεσα, το περιεχόμενο των τηρουμένων από αυτές στοιχείων των φορολογουμένων είναι δυνατό να περιέλθει σε τρίτα πρόσωπα, δηλαδή σε πρόσωπα μη εξομοιούμενα υπό του Δικαίου προς αυτούς τούτους τους φορολογουμένους, έστω κι αν τα τρίτα πρόσωπα επικαλούνται και αποδεικνύουν σχετικό έννομο συμφέρον²⁶⁷. Η υποχρέωση αυτή έχει την έννοια ότι τα αρμόδια όργανα πρέπει να απέχουν τόσο από τη χορήγηση σε τρίτους των προστατευτέων εγγράφων ή αντιγράφων αυτών, όσο και από την έγγραφη ή προφορική κοινολόγηση του περιεχομένου τους²⁶⁸. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 85 παρ. 2 του ΚΦΕ, «*οι φορολογικές δηλώσεις, τα φορολογικά στοιχεία, οι εκθέσεις, οι πράξεις προσδιορισμού αποτελεσμάτων, τα φύλλα ελέγχου, οι αποφάσεις του προϊσταμένου της δημόσιας οικονομικής υπηρεσίας και κάθε στοιχείο του φακέλου που έχει σχέση με τη φορολογία ή άπτεται αυτής είναι απόρρητα και δεν επιτρέπεται η γνωστοποίηση τους σε οποιονδήποτε άλλον εκτός από το φορολογούμενο στον οποίο αυτά αφορούν*»²⁶⁹. Από τη γενικότητα της διατύπωσης της διάταξης προκύπτει σαφώς ότι η βούληση του νομοθέτη είναι η απαγόρευση να είναι ευρύτατη και να εκτείνεται ακόμα και στην έμμεση δημοσιοποίηση των πληροφοριών αυτών²⁷⁰.

Η βούληση του νομοθέτη να προστατεύσει την προσωπική σφαίρα των φορολογουμένων αποτυπώνεται, επίσης, στην απαγόρευση κοινοποίησης εκ μέρους της φορολογικής αρχής φορολογικών στοιχείων σε οποιονδήποτε τρίτο, ακόμα και σε αυτόν που επιθυμεί και δικαιούται να ασκήσει το συνταγματικό δικαίωμα της πρόσβασης του άρθρου 10 παρ. 3 του Συντάγματος²⁷¹. Στο πλαίσιο αυτό, το δικαίωμα πρόσβασης του πολίτη στα διοικητικά στοιχεία, όπως ρητά προβλέπεται στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 5 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας²⁷², δεν

²⁶⁷ Βλ. Ψυχογιού Θ., «Το φορολογικό απόρρητο», ΔΦΝ 2000, Τόμος 54⁹⁵, σ. 163 - 170, σ. 166, με περαιτέρω παραπομπή σε Γνωμοδότηση Ολομ. ΝΣΚ 710/93.

²⁶⁸ Ψυχογιός Θ., «Το φορολογικό απόρρητο», ό.π., σ. 166.

²⁶⁹ Απόρρητο φορολογικών στοιχείων καθιερώνεται και σε άλλες διατάξεις, όπως στα άρθρα 31 και 35 του Κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων (ΚΒΣ) ή στο άρθρο 103 στη φορολογία Κληρονομιών.

²⁷⁰ Δετσαρίδης Χρ., «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου από το Υπουργείο Οικονομικών και το δικαίωμα του πολίτη σε προστασία των προσωπικών του δεδομένων», ΔΦΝ 2011, Τόμος 65⁹⁵, τεύχ. 1479, σ. 1755 - 1769, σ. 1763.

²⁷¹ Άρθρο 10 § 3 Σ: «*Η αρμόδια υπηρεσία ή αρχή υποχρεούται να απαντά στα αιτήματα για παροχή πληροφοριών και χορήγηση εγγράφων, ιδίως πιστοποιητικών, δικαιολογητικών και βεβαιώσεων μέσα σε ορισμένη προθεσμία, όχι μεγαλύτερη των 60 ημερών, όπως νόμος ορίζει. Σε περίπτωση παράδου άπρακτης της προθεσμίας αυτής ή παράνομης άρνησης, πέραν των άλλων τυχόν κυρώσεων και έννομων συνεπειών, καταβάλλεται και ειδική χρηματική ικανοποίηση στον αιτούντα, όπως νόμος ορίζει*».

²⁷² Άρθρο 5 ΚΔΔ/σίας: «*1. Κάθε ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα, ύστερα από γραπτή αίτησή του, να λαμβάνει γνώση των διοικητικών εγγράφων. Ως διοικητικά έγγραφα νοούνται όλα συντάσσονται από τις δημόσιες υπηρεσίες, όπως εκθέσεις, μελέτες, πρακτικά, στατιστικά στοιχεία, εγκύκλιες οδηγίες, απαντήσεις της Διοίκησης, γνωμοδοτήσεις και αποφάσεις. 2. Όποιος έχει ειδικό έννομο συμφέρον δικαιούται, ύστερα από γραπτή αίτησή του, να λαμβάνει γνώση των ιδιωτικών εγγράφων που φυλάσσονται στις δημόσιες υπηρεσίες και είναι σχετικά με υπόθεσή του η οποία εκκρεμεί σε αυτές ή έχει διεκπεραιωθεί από αυτές*».

υφίσταται στις περιπτώσεις που με τη χορήγησή τους βλάπτεται απόρρητο το οποίο προβλέπεται από ειδικές διατάξεις²⁷³. Ο νομοθέτης θεωρεί ουσιαστικά το απόρρητο έγγραφο στοιχείο για το οποίο ο διοικούμενος τρίτος δεν μπορεί να θεμελιώσει το παραμικρό δικαίωμα πρόσβασης και γνώσης²⁷⁴. Από τη διάταξη του ΚΔΔ/σίας, φαίνεται ότι στην περίπτωση αυτή η Διοίκηση λειτουργεί υπό καθεστώς δέσμιας αρμοδιότητας, αφού η απαγόρευση θεσπίζεται κατά τρόπο περιοριστικό και συγκεκριμένο και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να γίνει εξαίρεση στη χορήγηση του αιτούμενου απόρρητου στοιχείου²⁷⁵.

Αυτή η διπλή ασπίδα προστασίας των φορολογικών δεδομένων που συνίσταται αφενός στην απαγόρευση πρόσβασης και αφετέρου στην αφαίρεση της δυνατότητας επεξεργασίας και χρήσης τους σηματοδοτεί την ιδιαίτερη ευαισθησία που δείχνει ο κοινός νομοθέτης για την προστασία των φορολογικών δεδομένων. Αν και δεν εντάσσονται στην περιοριστική απαρίθμηση των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων του άρθρου 2 στοιχ. β' του ν. 2472/1997²⁷⁶, βλέπουμε ότι ο κοινός νομοθέτης επιθυμεί να παρέχει συγκεκριμένη και ευρύτατη προστασία των φορολογικών στοιχείων²⁷⁷. Όπως προκύπτει, λοιπόν, από τα παραπάνω, ο κανόνας είναι το φορολογικό απόρρητο, το οποίο ισχύει ως βασική αρχή του φορολογικού δικαίου, και κατ' εξαίρεση κάμπτεται αποκλειστικά και μόνο στις περιπτώσεις που θεσπίζει ρητά και κατά τρόπο περιοριστικό ο νομοθέτης στις παραγράφους 3 και 5 του άρθρου 85 του ΚΦΕ.

---

²⁷³ Βλ. Άρθρο 5 § 3 ΚΔΔ/σίας: «Το κατά τις προηγούμενες παραγράφους δικαίωμα δεν υφίσταται στις περιπτώσεις που το έγγραφο αφορά την ιδιωτική ή οικογενειακή ζωή τρίτου, ή αν παραβιάζεται απόρρητο το οποίο προβλέπεται από ειδικές διατάξεις. Η αρμόδια διοικητική αρχή μπορεί να αρνηθεί την ικανοποίηση του δικαιώματος τούτου αν το έγγραφο αναφέρεται στις συζητήσεις του Υπουργικού Συμβουλίου, ή αν η ικανοποίηση του δικαιώματος αυτού είναι δυνατόν να δυσχεράνει ουσιωδώς την έρευνα δικαστικών, "διοικητικών" αστυνομικών ή στρατιωτικών αρχών σχετικώς με την τέλεση εγκλήματος ή διοικητικής παράβασης».

²⁷⁴ Δετσαριδής Χρ., «Φορολογικό απόρρητο και δημοσιοποίηση φορολογικών στοιχείων οφειλετών του Δημοσίου υπό το πρίσμα του εθνικού και ενωσιακού νομοθέτη», ΕφημΔΔ 4/2012, σ. 450 - 458, σ. 451.

²⁷⁵ Δετσαριδής Χρ., «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου από το Υπουργείο Οικονομικών και το δικαίωμα του πολίτη σε προστασία των προσωπικών του δεδομένων», ό.π., σ. 1763.

²⁷⁶ Υποστηρίζεται ότι η διάκριση ανάμεσα στα απλά και τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα οδηγεί πολλές φορές σε άτοπα. Π.χ. υπό τις παρούσες συνθήκες της οικονομικής κρίσεως και της κοινωνικής κατακραυγής, η δημοσιοποίηση μιας καταθέσεως σε τράπεζα του εξωτερικού είναι πολύ πιο επαχθής για το υποκείμενο των δεδομένων από τη δημοσιοποίηση της παροχής του επιδόματος θέρμανσης. Επίσης, μολονότι στα δεδομένα μεγαλοκαταθετών σε ελβετικές τράπεζες δύναται να εμπεριέχονται σπέρματα ποινικών διώξεων και καταδικών, ο νομοθέτης κατατάσσει τις απλές ενδείξεις για την τέλεση αξιόποινης πράξεως στα απλά προσωπικά δεδομένα, με αποτέλεσμα να καταλήγουμε στην αντίφαση να προστατεύεται αποτελεσματικότερα ο κατηγορούμενος από τον αθώο. Βλ. Χριστοδούλου Κ., Δίκαιο Προσωπικών Δεδομένων, ό.π., σ. 21 επ..

²⁷⁷ Βλ. Ιγγλεζάκη Ι., Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα: η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών προσωπικών δεδομένων και οι συνέπειές της, ό.π., σ. 94, ο οποίος δέχεται ότι τα οικονομικά δεδομένα «περιλαμβάνονται στον πυρήνα της ιδιωτικής ζωής», παρόλα ταύτα δικαιολογεί τη μη ένταξή τους στον κατάλογο των ευαίσθητων δεδομένων «λόγω νομοθετικών προσπαθειών για τη διαφάνεια και τον περιορισμό του "βρώμικου" χρήματος, οι οποίες πιθανότατα θα ναυαγούσαν αν αναγνωριζόταν ένα ειδικό status στα οικονομικά προσωπικά δεδομένα».

Σκοπός της καθιέρωσης του απορρήτου των φορολογικών στοιχείων είναι αφενός μεν η προστασία του συμφέροντος των φορολογουμένων αφετέρου δε η προστασία του δημοσίου συμφέροντος, που εν προκειμένω είναι η πάταξη της φοροδιαφυγής, η επικράτηση της διαφάνειας στο δημόσιο βίο και, κατ' επέκταση, η αύξηση των εσόδων²⁷⁸. Αναλυτικότερα, η καθιέρωση του φορολογικού απορρήτου αποβλέπει πρωταρχικά στην εδραίωση της πεποίθησης μεταξύ των φορολογουμένων ότι τα στοιχεία της οικονομικής τους δραστηριότητας δε θα περιέλθουν σε γνώση οποιουδήποτε τρίτου με συνέπεια την βλάβη των συμφερόντων τους²⁷⁹. Και τούτο διότι μόνο υπό αυτές τις συνθήκες μπορούν οι φορολογούμενοι να δηλώνουν άφοβα το πραγματικό εισόδημα που απέκτησαν και γενικότερα να εμφανίζουν στα βιβλία τους την πραγματική συναλλακτική τους κίνηση και την όλη επαγγελματική τους δραστηριότητα²⁸⁰. Ωστε η επεξεργασία αυτών των πληροφοριών να καθίσταται ευχερέστερη και να διευκολύνεται με τον τρόπο αυτό το έργο των φορολογικών αρχών στην ανίχνευση και εξακρίβωση της φορολογητέας ύλης²⁸¹. Όπως εύστοχα έχει επισημανθεί, η προστασία του φορολογικού απορρήτου συνιστά την αντιπαροχή στην οποία προβαίνει το κράτος λόγω του καθήκοντος του φορολογουμένου να αποκαλύπτει και να δηλώνει με ακρίβεια όλα τα περιστατικά της οικονομικής του δραστηριότητας, από τα οποία προσδιορίζεται η φύση και η έκταση της φορολογικής αξίωσης²⁸². Αντίθετα, αν ο φορολογούμενος δε διασφαλιζόταν απόλυτα ότι αυτά που αποκαλύπτει θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για φορολογικούς σκοπούς, τότε είναι βέβαιο ότι θα υπέβαλε ανειλικρινείς δηλώσεις με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν και οι ορθές φορολογικές βάσεις για τη διάγνωση, τον προσδιορισμό και την επιβολή του φόρου²⁸³. Αυτή η υπεροχή των ατομικών συμφερόντων του φορολογουμένου έναντι του δημοσίου συμφέροντος δικαιολογείται από το γεγονός ότι οι φορολογούμενοι αποκαλύπτουν ή ανακοινώνουν στα φορολογικά όργανα γεγονότα και στοιχεία περί των επαγγελματικών τους σχέσεων, οι οποίες συνδέονται συχνά και

²⁷⁸ Μπακόπουλος Ι., «Η παροχή δικαστικής προστασίας μέσα από το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων», ΕλλΔ/νη 48 (2007), σ. 1328 - 1342, σ. 1330 επ..

²⁷⁹ Συναφώς, η Ολομέλεια του ΝΣΚ έχει δεχθεί ότι «(...) η καθιέρωση του απορρήτου των φορολογικών στοιχείων αποβλέπει προεχόντως στην εδραίωση της πεποιθήσεως μεταξύ των φορολογουμένων ότι τα φορολογικά αυτών στοιχεία δε θα περιέλθουν σε γνώση οποιουδήποτε τρίτου. Με τον τρόπο αυτό, επιδιώκεται η οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ φορολογουμένου και φορολογικής αρχής, οι οποίες υποστηρίζουν την αποτελεσματικότερη ευόδωση των δημοσιονομικών σκοπών. Είναι προφανές επίσης ότι θεσπίζοντας ο νομοθέτης το φορολογικό απόρρητο, σκοπό έχει και την προστασία του φορολογουμένου, με την απαγόρευση υπεισελεύσεως αναρμοδίων τρίτων στον κύκλο της οικονομικής του δράσεως και γενικότερα της περιουσιακής του καταστάσεως (...).» Βλ. Γνωμοδότηση Ολ ΝΣΚ 19/2009, σ. 12, διαθέσιμη σε: <file:///C:/Users/user/Downloads/112305.pdf>

²⁸⁰ Κωνσταντινίδης Α., «Το φορολογικό απόρρητο», Ποιν. Χρ. 1989, σ. 3 - 26, σ. 4.

²⁸¹ Βλ. Ψυχογιού Θ., «Το φορολογικό απόρρητο», ό.π., σ. 166, με περαιτέρω παραπομπή σε Γνωμ. Εισ. Α.Π. 36/1959 Ποιν. Χρον. Θ' σ. 585, 182/1959 ΕΕΝ 1959, σ. 656, 46/1956 ΕΕΝ 1957, σ. 117, Εγκ. Π.Δ. 99/77 παρ. 205. • Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σ. 19.

²⁸² Δετσαρίδης Χρ., «Φορολογικό απόρρητο και δημοσιοποίηση φορολογικών στοιχείων οφειλετών του Δημοσίου υπό το πρίσμα του εθνικού και ενωσιακού νομοθέτη», ό.π., σ. 452.

²⁸³ Κωνσταντινίδης Α., «Το φορολογικό απόρρητο», ό.π., σ. 4.

με γεγονότα της προσωπικής τους ζωής, επειδή ακριβώς πιστεύουν ότι τα γεγονότα αυτά θα τηρηθούν αυστηρά απόρρητα²⁸⁴.

Στις μέρες μας, ωστόσο, παρατηρείται ότι η απόλυτη αντιμετώπιση και γενικά προστασία του απορρήτου των φορολογικών δεδομένων αμβλύνεται, για να οδηγηθούμε τελικά σε διατάξεις, στις οποίες η δημοσιοποίηση πληροφοριών είναι υπό προϋποθέσεις επιτρεπτή²⁸⁵. Με άλλα λόγια, ο θεσμός του φορολογικού απορρήτου έχει χάσει μεγάλο μέρος της ακαμψίας και της αυστηρότητας των πρώτων ετών εφαρμογής τους²⁸⁶. Νομοθετικές παρεμβάσεις των τελευταίων δεκαετιών έχουν αμβλύνει το αυστηρό πλαίσιο του θεσμού, εισάγοντας εξαιρέσεις στην απαγόρευση κοινοποίησης ορισμένων δεδομένων, κυρίως για λόγους άσκησης θεσμικού αλλά και κοινωνικού ελέγχου. Όλες οι τροποποιήσεις σ' αυτήν την κατεύθυνση εισάγονται στη βάση της εξυπηρέτησης λόγων δημοσίου συμφέροντος, όπως είναι η πάταξη της φοροδιαφυγής ή η επικράτηση της διαφάνειας στο δημόσιο βίο²⁸⁷. Θα πρέπει, όμως, να διευκρινισθεί ότι στις περιπτώσεις αυτές η κάμψη του απορρήτου για τη θεραπεία σκοπών δημοσίου συμφέροντος επιβάλλεται μόνο με ειδική, ρητή και σαφή νομοθετική ρύθμιση. Έτσι, το φορολογικό απόρρητο για λόγους δημοσίου συμφέροντος θα πρέπει να κάμπτεται μόνο για τις ειδικές - εξαιρετικές περιπτώσεις που προβλέπει το άρθρο 85 και όχι γενικά με την αόριστη επίκληση λόγων δημοσίου συμφέροντος²⁸⁸. Το ζητούμενο που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια της παρούσας εργασίας είναι αν οι εξαιρέσεις αυτές είναι συνταγματικά επιτρεπτές, διότι κάθε δημοσιοποίηση φορολογικών δεδομένων συνεπάγεται εκτός από τη χορήγηση και δημόσια ανακοίνωσή τους στον κάθε ένα τρίτο, την κατάφορη παραβίαση του δικαιώματος του πολίτη στην πληροφοριακή αυτοδιάθεση.

---

²⁸⁴ Δετσαρίδης Χρ., «Φορολογικό απόρρητο και δημοσιοποίηση φορολογικών στοιχείων οφειλετών του Δημοσίου υπό το πρίσμα του εθνικού και ενωσιακού νομοθέτη», ό.π., σ. 452, με περαιτέρω παραπομπή σε Βλ. Κυπραίο Μ., Στοιχεία Φορολογικού Δικαίου, 1980, σ. 660 επ. και Γνωμοδότηση ΝΣΚ Ολ. 208/2005.

²⁸⁵ Δετσαρίδης Χρ., «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου από το Υπουργείο Οικονομικών και το δικαίωμα του πολίτη σε προστασία των προσωπικών του δεδομένων», ό.π., σ. 1764.

²⁸⁶ Ψυχογιός Θ., «Το φορολογικό απόρρητο», ό.π., σ. 165.

²⁸⁷ Χαρακτηριστική είναι η υπ' αριθμ. 154 σκέψη του Κανονισμού, σύμφωνα με την οποία: «Η πρόσβαση του κοινού σε επίσημα έγγραφα μπορεί να θεωρηθεί ως δημόσιο συμφέρον».

²⁸⁸ Βλ. Γνωμοδότηση Ολ ΝΣΚ 19/2009.

3.2. Η Διαφάνεια της κρατικής δράσης ως σκοπός δημοσίου συμφέροντος

Η διαφάνεια στο δημόσιο βίο, ως απαίτηση δημοσίου συμφέροντος, αποτελούσε ανέκαθεν αυτονόητη ανάγκη για την εύρυθμη λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης. Ιδιαίτερα στις μέρες μας, εν όψει της δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας, η απαίτηση της διαφάνειας χρησιμοποιείται ολοένα και πιο συχνά στο πλαίσιο της καταπολέμησης της φοροδιαφυγής και της κακής διαχείρισης του δημόσιου χρήματος, που αποτελούν, κατά κοινή ομολογία, τις βασικότερες αιτίες της παγκόσμιας δημοσιονομικής κρίσης. Εντούτοις, το περιεχόμενο της έννοιας της διαφάνειας δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί επακριβώς²⁸⁹. Σε μια προσπάθεια οριοθέτησης της έννοιας, επισημαίνεται ότι η διαφάνεια συνίσταται αφενός στη δημοσιοποίηση όλων των αποφάσεων και γενικότερα των ενεργειών της κρατικής εξουσίας και αφετέρου στην αποκάλυψη όλων των στοιχείων και δεδομένων στα οποία στηρίχθηκε η λήψη μιας συγκεκριμένης απόφασης²⁹⁰. Ως εκ τούτου, ένα διαφανές κράτος πρέπει να δημοσιοποιεί όχι μόνο τις αποφάσεις του, αλλά και τους λόγους για τους οποίους έλαβε συγκεκριμένες αποφάσεις σε δεδομένη χρονική στιγμή²⁹¹.

Το συνταγματικό έρεισμα της αρχής της διαφάνειας στην άσκηση δημόσιας εξουσίας προκύπτει από την ίδια τη δημοκρατική αρχή του πολιτεύματος στο άρθρο 1 του Συντάγματος, καθώς σύμφωνα με τη σύγχρονη αντίληψη της δημοκρατίας ως συμμετοχικής δημοκρατίας ή ως δημοκρατίας κοινωνίας των πολιτών, ο πολίτης συμμετέχει διαρκώς στη διαμόρφωση της κρατικής βουλήσεως και για τη συμμετοχή αυτή είναι απαραίτητη η διαφάνεια της δράσεως της διοικήσεως, έτσι ώστε να είναι σε θέση ανά πάσα στιγμή να την ελέγξει²⁹². Εκτός από τη δημοκρατική αρχή, η διαφάνεια κατοχυρώνεται και στην αρχή του κράτους δικαίου (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος)²⁹³, υπό την έννοια ότι η νομιμότητα της διοικήσεως εξασφαλίζεται περισσότερο υπό συνθήκες διαφάνειας για δύο βασικούς λόγους: Πρώτον, διότι εάν ο κρατικός λειτουργός γνωρίζει ότι η ενδεχόμενη παρανομία του θα αποκαλυφθεί, δύσκολα θα προβεί σε αυτήν και, δεύτερον, διότι ακόμα κι αν συμβεί κάτι τέτοιο, με την αποκάλυψη της παρανομίας καθίσταται ευχερής η αποκατάσταση της

²⁸⁹ Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η Δι@ύγεια στη Δημόσια Διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ό.π., σ. 677, με περαιτέρω παραπομπή σε: Γιαννόπουλο Κ., Η αδιαφάνεια που απαιτεί ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός στο κοινοτικό δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2003, σ. 25, ο οποίος κάνει λόγο για «αδιαφάνεια της έννοιας και του ρόλου της διαφάνειας».

²⁹⁰ Βλαχόπουλος Σπ., Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων: Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, ό.π., σ. 27 επ., σ. 28.

²⁹¹ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η Δι@ύγεια στη Δημόσια Διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ό.π., σ. 677.

²⁹² Βλαχόπουλος Σπ., Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων: Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, ό.π., σ. 27 επ., σ. 37 - 39.

²⁹³ Άρθρ. 25 § 1 εδ. α' Σ: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως άτομου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους».

νομιμότητας²⁹⁴. Περαιτέρω συστατικό στοιχείο της αρχής της διαφάνειας είναι το δικαίωμα στην πληροφόρηση, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5^A του Συντάγματος, όπου κατοχυρώνεται επίσης και το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας (παρ. 2). Σε αυτό το πλαίσιο, η κρατική εξουσία είναι υποχρεωμένη να λογοδοτεί διαρκώς στον πολίτη προκειμένου αυτός να είναι σε θέση να ελέγχει τη δράση της.

Όπως εύκολα μπορεί κανείς να αντιληφθεί, το ενδιαφέρον πληροφόρησης είναι βαρύνον ιδιαίτερα για πληροφορίες που αφορούν στη διαχείριση δημοσίου χρήματος. Έτσι, στο όνομα της διαφάνειας θεσπίζονται μηχανισμοί προκειμένου να αποτρέψουν την εκμετάλλευση της δημόσιας θέσης πολιτικών/κρατικών αξιωματούχων για τον προσπορισμό αθέμιτων οικονομικών ωφελημάτων²⁹⁵. Προς αυτήν την κατεύθυνση προβλέπει η εισαγωγή του προγράμματος «Διαύγεια» που θεσπίστηκε με το ν. 3861/2010 για την ενίσχυση της διαφάνειας με την υποχρεωτική ανάρτηση νόμων και πράξεων των κυβερνητικών οργάνων στο διαδίκτυο. Στόχος του προγράμματος αυτού ήταν και είναι η επίτευξη της μέγιστης δυνατής δημοσιότητας της κυβερνητικής πολιτικής και της διοικητικής δράσεως μέσω της διασφάλισης της διαφάνειας της κρατικής δράσεως, της τηρήσεως της νομιμότητας και της χρηστής δημοσίας διοικήσεως, της ενισχύσεως των δυνατοτήτων των πολιτών στην άσκηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων τους και της οργανώσεως των πράξεων και των αποφάσεων της δημοσίας διοικήσεως με τρόπο απλό, κατανοητό και φιλικό προς τον πολίτη²⁹⁶. Εντούτοις, οι νομοθετικές και κανονιστικές πράξεις δεν περιέχουν προσωπικά δεδομένα και δεν προκαλούν οποιονδήποτε προβληματισμό. Ζήτημα προστασίας προσωπικών δεδομένων εγείρουν μόνον οι πράξεις που εμπεριέχουν πληροφορίες για φυσικά πρόσωπα που μπορούν να προσδιοριστούν (βλ. άρθρ. 2 στοιχ. α' και γ' ν. 2472/1997). Το ζήτημα που ανακύπτει εν προκειμένω είναι εάν η επαγγελλόμενη διαφάνεια της κρατικής δράσεως συμβαδίζει αρμονικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων των πολιτών, τα ονόματα και οι ενέργειες των οποίων αναρτώνται στο διαδίκτυο²⁹⁷.

---

²⁹⁴ Βλαχόπουλος Σπ., Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων: Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, ό.π., σ. 43.

²⁹⁵ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Οικονομική κρίση και δημοσιοποίηση οικονομικών δεδομένων πολιτών», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Πρακτικά Συνεδρίου «Το Δίκαιο ως Μοχλός Ανάπτυξης της Οικονομίας», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 165 - 198, σ. 166.

²⁹⁶ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η Δι@ύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ό.π., σ. 676.

²⁹⁷ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η Δι@ύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ό.π., σ. 676.

3.3. Η δημοσιοποίηση εκ μέρους του Κράτους προσωπικών δεδομένων οικονομικής φύσης

Γενικότερα, τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε ότι σταδιακά καθιερώνεται μια πρακτική δημοσιοποίησης λιστών που αφορούν σε προσωπικά δεδομένα. Η περιπτώσιολογία είναι ευρύτατη: λίστες φυγοστράτων, οροθετικών εκδομένων, «φοροφυγάδων» κ.ο.κ.. Πρόκειται για τη λεγόμενη πρακτική του «ονομάζειν και ονειδίζειν» (naming and shaming) μέσω της δημοσιοποίησης λιστών τόσο από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης όσο και από τις δημόσιες αρχές. Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι δεν πρόκειται για μια πρωτοφανή πρακτική, απότοκο της οικονομικής κρίσης²⁹⁸. Άλλωστε, η έννομη τάξη και συγκεκριμένα ο ποινικός νομοθέτης (άρθρο 68 ΠΚ) αντιμετωπίζουν τη δημοσίευση της καταδικαστικής απόφασης ως «παρεπόμενη ποινή»²⁹⁹.

Ειδικά, όμως, μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης η πρακτική των λιστών χαρακτηρίζει όλο και περισσότερο τις απόπειρες καταπολέμησης της φοροδιαφυγής. Διαρκώς έρχονται στη δημοσιότητα έγγραφα που καταγράφουν τον κύκλο του χρήματος και τα διάφορα ευφάνταστα τεχνάσματα που χρησιμοποιούν όσοι δεν επιθυμούν να φορολογηθούν στις χώρες που παράγεται ο πλούτος τους, εκμεταλλευόμενοι την έλλειψη ενιαίων κανόνων φορολόγησης σε διεθνές επίπεδο, καθώς και τη μέχρι πρότινος αδυναμία του ελεγκτικού μηχανισμού να διασταυρώσει αποτελεσματικά πληροφορίες και στοιχεία από διάφορες πηγές. Τα Paradise Papers είναι η πιο πρόσφατη κατηγορία τέτοιων εγγράφων που προέρχονται από μια μεγάλη δικηγορική εταιρία που εξειδικεύεται σε παροχή υπηρεσιών φοροαποφυγής μέσω της δημιουργίας ειδικών εταιρικών σχημάτων που εδρεύουν σε χώρες με ευνοϊκό φορολογικό καθεστώς. Πρόκειται για μια λίστα που περιλαμβάνει ονόματα από τη βασίλισσα της Μ. Βρετανίας μέχρι πολιτικούς, επιχειρηματίες και διασημότητες πρώτης γραμμής.

Όπως όλοι γνωρίζουμε, στην Ελλάδα ο χορός των λιστών και των «δήθεν ληστών» άνοιξε με τη δημοσιοποίηση των ονομάτων δικαιούχων τραπεζικών λογαριασμών στην τράπεζα HSBC της Ελβετίας. Στη λεγόμενη «λίστα Λαγκάρντ» υπήρχαν πρόσωπα απόλυτης επικαιρότητας, όπως π.χ. πολιτικοί, για τα οποία η κοινή γνώμη έχει δικαιολογημένο ενδιαφέρον να σχηματίσει κατά το δυνατόν πληρέστερη εικόνα της προσωπικότητάς τους και να πληροφορηθεί ακόμα και λεπτομέρειες της

---

²⁹⁸ Το φαινόμενο της διαπόμπευσης συναντάται ιστορικά στο Βυζάντιο, όπου ο τιμωρούμενος καθόταν ανάποδα σε ένα γαϊδάρο ή ο δικαστής έβαζε το χέρι του σε στάχτη και λέρωνε το πρόσωπο του τιμωρούμενου, πιστεύοντας ότι σημαντικότερο μέρος της τιμωρίας είναι ο στιγματισμός του στην κοινωνία. Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η πρακτική του ονομάζειν και ονειδίζειν μέσω της δημοσιοποίησης λιστών», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο e-Θέμις και Πανεπιστημίου Μακεδονίας για το Δίκαιο Πληροφορικής, Θεσσαλονίκη 22 - 24 Μαρτίου 2013, Αθήνα 2013, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 209 - 233, σ. 209, με περαιτέρω παραπομπή.

²⁹⁹ Βλ. Μήτρου Λ., Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2012, σ. 16.

ιδιωτικής τους ζωής³⁰⁰. Διότι, η μεταφορά χρημάτων στο εξωτερικό, ακόμα κι αν δε συνδέεται με φορολογική ασυνέπεια εκ μέρους των καταθετών, είναι κάτι που ενδιαφέρει την κοινή γνώμη όσον αφορά σε αυτά τα πρόσωπα, δεδομένης της ηθικής ανυποληψίας της πράξεως σε μία περίοδο καταρρεύσεως της οικονομίας λόγω και της διαφυγής μεγάλων κεφαλαίων στο εξωτερικό³⁰¹.

Τόσο η λίστα Λαγκάρντ όσο και τα Paradise Papers άπτονται του ζητήματος εάν το δικαίωμα του κοινού στην πληροφόρηση και το αντίστοιχο δημοσιογραφικό καθήκον προς ενημέρωση, ιδιαιτέρως όταν αφορά δημόσια πρόσωπα που ασκούν δημόσια καθήκοντα, υπερέχουν σε σχέση με τα προσωπικά δεδομένα των προσώπων αυτών. Δεν πρέπει, εντούτοις, να συγχέουμε το εύλογο και δικαιολογημένο ενδιαφέρον του κοινού για ενημέρωση με την έννοια του δημοσίου συμφέροντος, ως νομική έννοια. Ζήτημα δημοσίου συμφέροντος εγείρεται όταν η επεξεργασία των δεδομένων της λίστας γίνεται από δημόσια αρχή και κρίνεται αναγκαία για την εξυπηρέτηση του - αναμφίβολα δημοσίου συμφέροντος - σκοπού της καταπολέμησης της φοροδιαφυγής προς αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Για το λόγο αυτό, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, θα ασχοληθούμε με την πρακτική της δημοσιοποιήσεως παρόμοιων λιστών όχι στον Τύπο αλλά εκ μέρους των αρμοδίων κρατικών αρχών και θα εστιάσουμε στη θεώρηση του κρίσιμου αυτού ζητήματος από την σκοπιά του αρμόδιου γνωμοδοτικού οργάνου της ΑΠΔΠΧ, η οποία έχει κληθεί κατά καιρούς να απαντήσει σε πλήθος ερωτημάτων τόσο ως προς τη συμβατότητα των επίμαχων καταλόγων με το συνταγματικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, όσο και ως προς την ουσιαστική αποτελεσματικότητά τους σε σχέση με την τελική βλάβη ή τους κινδύνους που προκαλούν³⁰².

3.3.1. Δημοσιοποίηση καταλόγων φορολογουμένων

Μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και με στόχο την εξυγίανση του οικονομικού γίνεσθαι προβλέφθηκε η δυνατότητα δημοσιοποίησης καταλόγων φορολογουμένων τόσο σε έντυπη όσο και σε ηλεκτρονική μορφή μέσω διαδικτύου³⁰³.

---

³⁰⁰ Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, Απόφαση Καρολίνας του Αννοβέρου κατά Γερμανίας 24.6.2004), η οποία έχει υιοθετηθεί από την ΑΠΔΠΧ (βλ. ΑΠΔΠΧ Αποφάσεις 26/2007 και 8/2010), «ως δημόσια πρόσωπα, νοούνται τα πρόσωπα που κατέχουν κάποια δημόσια θέση ή/και χρησιμοποιούν δημόσιο χρήμα ή ακόμα και όλοι όσοι διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στη δημόσια ζωή, είτε την πολιτική, την οικονομική, την καλλιτεχνική, την κοινωνική, την αθλητική ή σε οποιοδήποτε άλλο τομέα της δημόσιας ζωής».

³⁰¹ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η λίστα Λαγκάρντ και τα όρια της ελευθερίας του τύπου», ό.π., σ. 752.

³⁰² Βλ. ενδεικτικά Αποφάσεις ΑΠΔΠΧ 62/2001, 51/2003, 54/2011 και Γνωμοδότηση 5/2012.

³⁰³ Με τις διατάξεις της παρ. 20 του άρθρου 8 του ν. 3842/2010 «για την αποκατάσταση φορολογικής δικαιοσύνης, αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και άλλες διατάξεις» θεσπίστηκε η ακόλουθη ρύθμιση: «Στο άρθρο 85 παρ. 3 του ΚΦΕ μετά το τέταρτο εδάφιο προστίθεται νέο εδάφιο που έχει ως εξής: "Ο κατάλογος είναι διαθέσιμος στο διαδικτυακό τόπο της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων. Η πρόσβαση στον κατάλογο γίνεται κατόπιν ταυτοποίησης του χρήστη και περιορίζεται με

Σημειώνεται ότι η πρόβλεψη κατάρτισης καταλόγων φορολογουμένων και ανάρτησης αυτών στα καταστήματα των κατά τόπους ΔΟΥ προβλεπόταν παλαιότεν στην ελληνική έννομη τάξη. Η εν λόγω ρύθμιση, ωστόσο, ουδέποτε εφαρμόστηκε με συνέπεια και ομοιομορφία από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές, λόγω προφανώς του όγκου των δεδομένων, ο οποίος ήταν σχεδόν αδύνατον να αναρτηθεί στις οικείες ΔΟΥ και για το λόγο αυτό δεν είχε απασχολήσει ούτε τα διοικητικά δικαστήρια ούτε την ΑΠΔΠΧ³⁰⁴. Με την καθιέρωση της ετήσιας δημοσιοποίησης από τον προϊστάμενο της οικείας ΔΟΥ καταλόγου των φορολογουμένων αρμοδιότητάς της, ο νομοθέτης εισάγει πλέον ρητά εξαίρεση από την προστασία του φορολογικού απορρήτου για τις πληροφορίες που αναφέρονται κατά τρόπο περιοριστικό στο άρθρο 85 παρ. 3 ΚΦΕ ως στοιχεία των καταλόγων φορολογουμένων.

Σχετικά με τον επιδιωκόμενο από το νομοθέτη σκοπό επεξεργασίας, αναφέρεται ότι *«η δημοσιότητα των φορολογικών δεδομένων συγκεκριμένων κατηγοριών φορολογουμένων, που - σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία - αποφεύγουν να δηλώνουν τα πραγματικά τους εισοδήματα, αποτελεί ένα εύλογο μέτρο αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής»*³⁰⁵. Εξάλλου, σύμφωνα με την επίσημη θέση του Υπουργείου Οικονομικών, που τέθηκε υπόψη της Αρχής³⁰⁶, ο κύριος σκοπός που εξυπηρετεί το μέτρο δημοσιοποίησης των φορολογικών καταλόγων στο διαδίκτυο *«αφορά στον περιορισμό της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής και στην επίτευξη φορολογικής συμμόρφωσης και δικαιοσύνης μέσω της ενίσχυσης της διαφάνειας»*³⁰⁷. Ειδικότερα, *«η δημοσιοποίηση των καταλόγων των φορολογουμένων στο διαδικτυακό τόπο της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων αποτελεί ένα εύλογο μέτρο αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Με τη δυνατότητα πρόσβασης, υπό προϋποθέσεις, σε αυτήν την ηλεκτρονική υπηρεσία, το Υπουργείο προσβλέπει στο να καλλιεργήσει κλίμα φορολογικής συμμόρφωσης με απώτερο στόχο την πάταξη της φοροδιαφυγής, καθόσον θα είναι πλέον προσβάσιμη η πληροφορία για το σύνολο των εισοδημάτων των φορολογουμένων. Συγκεκριμένα, μέσω της δημοσίευσης των δηλουμένων εισοδημάτων θα ασκείται κοινωνική πίεση σε φορολογουμένους που φοροδιαφεύγουν προκλητικά,*

βάση συγκεκριμένα ποσοτικά και ποιοτικά κριτήρια. Με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών καθορίζονται όλες οι αναγκαίες λεπτομέρειες για την πρόσβαση στον κατάλογο αυτόν».

³⁰⁴ Παπαδημητρίου Σ./Μηλιαράκη Κ., «Η αντισυνταγματικότητα της δημοσιοποίησης ονομάτων φορολογουμένων», ΔΦΝ 2011, Τόμος 65^{ος}, τεύχ. 1463, σ. 467 - 479, σ. 470 επ..

³⁰⁵ Βλ. Εισηγητική Έκθεση του ν. 3842/2010.

³⁰⁶ Το Υπουργείο Οικονομικών, ενόψει της έκδοσης Υπουργικής Απόφασης για τον τρόπο δημοσιοποίησης των ανωτέρω στοιχείων φορολογουμένων στον ιστότοπο της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων, απηύθυνε ερώτημα προς την ΑΠΔΠΧ προκειμένου η τελευταία να γνωμοδοτήσει σχετικά με το εάν συνάδει με την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων του προσωπικού χαρακτήρα η δημοσιοποίηση από το Υπουργείο Οικονομικών, ως υπεύθυνο επεξεργασίας, καταλόγων φορολογουμένων στο διαδίκτυο.

³⁰⁷ Βλ. Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σκέψη υπ' αριθ. 14, σ. 22 - 23, διαθέσιμη σε: file:///C:/Users/user/Downloads/gnwmodothsh1_2011.pdf

προκειμένου να δηλώνουν εισοδήματα ανάλογα με τα προφανή έσοδά τους ή τον τρόπο ζωής τους»³⁰⁸.

Από την πλευρά της η ΑΠΔΠΧ έκρινε ότι το μέτρο δημοσιοποίησης από το Υπουργείο Οικονομικών καταλόγων φορολογουμένων, και μάλιστα στο Διαδίκτυο, συνιστά έντονο περιορισμό του δικαιώματος του ατόμου για την προστασία του από την επεξεργασία, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και συνεπώς παραβιάζει τα άρθρα 9^Α και 25 παρ. 1 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 8 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, το άρθρο 6 της Οδηγίας 95/46/ΕΚ και τη Σύμβαση 108 (1981) του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, με την Γνωμοδότηση υπ' αριθμόν 1/2011, η Αρχή δέχθηκε ότι η με οποιονδήποτε τρόπο (είτε με ανάρτησή τους στα καταστήματα των κατά τόπους ΔΟΥ, είτε μέσω Διαδικτύου, είτε δια του Τύπου) δημοσιοποίηση στοιχείων φορολογουμένων αποτελεί προδήλως απρόσφορο μέτρο ενόψει του επιδιωκόμενου σκοπού δημοσίου συμφέροντος, ήτοι την πάταξη της φοροδιαφυγής, καθώς επίσης και δυσανάλογα επαχθές - και συνεπώς αντίθετο στο άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος - για τους φορολογούμενους που περιλαμβάνονται στους σχετικούς καταλόγους, σε σχέση με τα τυχόν πλεονεκτήματα από την εφαρμογή του. Και τούτο διότι, κατά την ΑΠΔΠΧ, «το μέτρο δημοσιοποίησης των καταλόγων αυτών ενέχει σοβαρούς κινδύνους για τους ειλικρινείς και συνεπείς φορολογούμενους και, συγκεκριμένα, όχι μόνο τον κίνδυνο της αναίτιας εκθέσεως των φορολογικών τους δεδομένων στη βορά της απλής περιέργειας τρίτων, αλλά, πολύ περισσότερο τον κίνδυνο τα φορολογικά δεδομένα τους να τύχουν επεξεργασίας για σκοπούς, που επηρεάζουν άμεσα την ατομική ελευθερία συμμετοχής τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας. Συναφώς, η δυνατότητα άμεσης πρόσβασης σε φορολογικά δεδομένα μπορεί να επηρεάζει αθεμίτως τις συναλλακτικές σχέσεις, διότι θα είναι δυνατό να εξυπηρετούνται σκοποί ξένοι προς εκείνους, για τους οποίους τα δεδομένα αυτά έχουν συλλεγεί από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Για παράδειγμα, θα μπορεί να γίνει χρήση των δεδομένων αυτών για τον καθορισμό τμήματος σε αμφοτεροβαρείς συμβάσεις, όπως είναι οι πωλήσεις, για τον καθορισμό του ύψους ενοικίου κατοικίας, για τη διαπραγμάτευση του ύψους της αμοιβής σε σχέσεις εργασίας, για την επιλογή προσώπων προς απόλυση στο πλαίσιο της διενέργειας ατομικών ή ομαδικών απολύσεων προσωπικού, κ.λπ.. Εξάλλου, το μέτρο της δημοσιοποίησης καταλόγων φορολογουμένων ενέχει και σοβαρούς κινδύνους εγκληματικών ενεργειών (π.χ. εκβιασμούς, κλοπές, ληστείες, απαγωγές) σε βάρος μερίδας, τουλάχιστον, των φορολογουμένων»³⁰⁹. Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα της Νορβηγίας όπου, όπως αναφέρεται στην παραπάνω Γνωμοδότηση, είναι αποδεδειγμένο ότι στοιχεία από τους αντίστοιχους εκεί δημοσιευμένους καταλόγους φορολογουμένων

³⁰⁸ Βλ. Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σ. 4.

³⁰⁹ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σκέψη υπ' αριθ. 19, σ. 26.

χρησιμοποιήθηκαν από δράστες εγκληματικών ενεργειών για την επιλογή θυμάτων με βάση το εισόδημά τους.

Σύμφωνα πάλι με την Αρχή, αντιθέτως προς τα υποστηριζόμενα από το Υπουργείο Οικονομικών, το μέτρο της δημοσιοποίησης, και μάλιστα στο διαδίκτυο, καταλόγων φορολογουμένων είναι αλυσιτελές για τη βελτίωση της δημοσιονομικής θέσης της χώρας μέσω του εξορθολογισμού της φορολογικής διαδικασίας που κατατείνει στη διασφάλιση των δημοσίων εσόδων και στην πάταξη της φοροδιαφυγής και της διαφθοράς. Και τούτο διότι, *«η αποκάλυψη και ο περιορισμός μη δηλούμενων εισοδημάτων, που προέρχονται από παράνομες δραστηριότητες, μπορούν να επιτευχθούν μόνο με τη διενέργεια πρόσφορων και ενδεδειγμένων ελέγχων από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές και με τη διασταύρωση από τις αρχές αυτές των πληροφοριών που συλλέγονται σχετικά με την πραγματική περιουσιακή κατάσταση των φορολογουμένων. Η βελτίωση της δημοσιονομικής θέσης της χώρας μέσω της αντιμετώπισης της καταχρηστικής φοροαποφυγής και της φοροδιαφυγής και του περιορισμού της διαφθοράς δύνανται να επιτευχθούν με τη διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, το οποίο θα αποβλέπει πρωτίστως στην ενίσχυση των δυνατοτήτων των αρμόδιων φορολογικών αρχών να εντοπίζουν και να ελέγχουν τη φορολογητέα ύλη»*³¹⁰.

Επιπροσθέτως, όσον αφορά στην ενίσχυση της διαφάνειας αναφορικά με τη συνεισφορά του καθενός στα φορολογικά βάρη, αλλά και την πάταξη της φοροδιαφυγής, η σκοπούμενη δημοσιοποίηση, και μάλιστα στο Διαδίκτυο, όχι μόνο δεν αποτελεί πρόσφορο μέτρο, αλλά μάλλον θεωρείται ως «απρόσφορο ημίμετρο», δεδομένου ότι με τη δημοσιοποίηση αυτή δεν παρέχονται αναλυτικές πληροφορίες ούτε για τη συνολική περιουσιακή κατάσταση των φορολογουμένων, ούτε για την ακριβή προέλευση των περιουσιακών του στοιχείων, ούτε για τον ακριβή τρόπο φορολόγησής του, ούτε για τους ακριβείς λόγους που δηλωθέντα εισοδήματα ενδεχομένως εκπίπτουν του φορολογητέου εισοδήματος κ.ά.³¹¹. Τέλος, ως προς το θέμα της συμμόρφωσης των φορολογουμένων, το μέτρο δημοσιοποίησης καταλόγων φορολογουμένων είναι ιδιαίτερος αμφίβολο κατά πόσο θα συνεισφέρει στην «αύξηση του αισθήματος ευθύνης των πολιτών μέσω της αυτό-συμμόρφωσης»³¹². Διότι η «αυτό-συμμόρφωση» των φορολογουμένων δεν επιτυγχάνεται μέσω της όποιας κοινωνικής πίεσης και κατακραυγής, αλλά μέσω των προβλεπόμενων διοικητικών και ποινικών κυρώσεων σε περίπτωση διαπίστωσης, μέσω των διενεργούμενων φορολογικών ελέγχων, περιπτώσεων φοροδιαφυγής και

³¹⁰ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σκέψη υπ' αριθ. 21, σ. 27.

³¹¹ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σκέψη υπ' αριθ. 22, σ. 29.

³¹² Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σκέψη υπ' αριθ. 23, σ. 29 επ..

καταχρηστικής φοροαποφυγής³¹³. Άλλωστε, όπως είναι αποδεδειγμένο, «ο κατά σύστημα ανειλικρινής φορολογούμενος, που δεν υπολογίζει τις αυστηρές διοικητικές και ποινικές κυρώσεις, δεν αναμένεται με τη δημοσιοποίηση των ετήσιων φορολογικών καταλόγων ότι θα «αυτό-συμμορφωθεί» προς τη φορολογική του υποχρέωση υπό το βάρος της ενδεχόμενης προσωπικής ηθικής αποδοκιμασίας από τους συμπολίτες του. Αντίθετα, η σκοπούμενη δημοσιοποίηση, και μάλιστα στο Διαδίκτυο, καταλόγων φορολογουμένων, όπως προτείνεται από το Υπουργείο Οικονομικών, ως υπεύθυνο επεξεργασίας, δηλαδή ως μέτρο έκθεσης κάθε φορολογουμένου στην επιτήρηση οιαδήποτε τρίτου, στην κοινωνική αποδοκιμασία καθώς και στο ενδεχόμενο καταγγελίας, λειτουργεί μάλλον ως μέσο ενστάλαξης φόβου και ψυχολογικού καταναγκασμού των φορολογουμένων, το οποίο υπερβαίνει προδήλως το αναγκαίο μέτρο για τη συμμόρφωσή τους»³¹⁴.

Συνοψίζοντας, η δημοσιότητα των φορολογικών δηλώσεων και ο μέσω αυτής έλεγχος της ακρίβειας των φορολογικών δεδομένων από τους απλούς πολίτες με βάση τον τρόπο διαβιώσεώς τους δεν μπορεί να υποκαταστήσει την ανικανότητα των φοροεισπρακτικών μηχανισμών προς διεξαγωγή διεξοδικού ελέγχου³¹⁵. Αναμφισβήτητα, η επεξεργασία των δεδομένων αυτών είναι αναγκαία προς αντιμετώπιση της εκτεταμένης και από ετών υφιστάμενης φοροδιαφυγής, που έχει λάβει διαστάσεις εθνικής «επιδημίας» στη χώρα μας³¹⁶. Ωστόσο, η κάμψη του φορολογικού απορρήτου στο βαθμό που παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας και τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα της οικονομικής ελευθερίας και της ελεύθερης συμμετοχής στην κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας, με αποτέλεσμα να διακυβεύονται τα προσωπικά δεδομένα των φορολογουμένων, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε ενόψει του επιδιωκόμενου σκοπού δημοσίου συμφέροντος προς περιστολή της φοροδιαφυγής. Για τον σκοπό αυτό απαιτείται σωστή νομοθέτηση και υιοθέτηση αποτελεσματικών μέτρων με προληπτικό - κατασταλτικό χαρακτήρα (π.χ. καθιέρωση ηλεκτρονικών συναλλαγών των φορολογουμένων).

---

³¹³ Βλ. Παπαδημητρίου Σ./Μηλιαράκη Κ., «Η αντισυνταγματικότητα της δημοσιοποίησης ονομάτων φορολογουμένων», ό.π., σ. 475.

³¹⁴ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 1/2011, σκέψη υπ' αριθ. 23, σ. 30.

³¹⁵ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Οικονομική κρίση και δημοσιοποίηση οικονομικών δεδομένων πολιτών», ό.π., σ. 172.

³¹⁶ Παπαδημητρίου Σ./Μηλιαράκη Κ., «Η αντισυνταγματικότητα της δημοσιοποίησης ονομάτων φορολογουμένων», ό.π., σ. 476.

3.3.2. Δημοσιοποίηση καταλόγων οφειλετών του Δημοσίου και οφειλετών ΕΦΚΑ

Διαφορετική στάση υιοθέτησε η Αρχή, λίγους μήνες αργότερα, στην περίπτωση των μεγαλοφειλετών του Δημοσίου³¹⁷, όπου γνωμοδότησε υπέρ της δημοσιοποίησης των ονομάτων αυτών θέτοντας, ωστόσο, μια σειρά από εξαιρετικά περιοριστικές προϋποθέσεις. Η ΑΠΔΠΧ επικρίθηκε έντονα για την ασυνέπεια της εν λόγω στάσης της³¹⁸ και κατηγορήθηκε ότι άνοιξε τον δρόμο σε περαιτέρω προσβολή του ατομικού δικαιώματος της πληροφοριακής αυτοδιάθεσης. Και τούτο διότι ερμήνευσε τις σχετικές διατάξεις και τον επιδιωκόμενο σκοπό δημοσίου συμφέροντος με ευρύτητα και εκτός του πλαισίου προστασίας που έθεσε ο νομοθέτης³¹⁹. Παρόμοια γνώμη εξέδωσε και για την πρόσφατη περίπτωση δημοσιοποίησης στο διαδίκτυο στοιχείων οφειλετών ληξιπρόθεσμων οφειλών προς τους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης³²⁰. Γι' αυτό το λόγο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε στις δύο αυτές περιπτώσεις παράλληλα.

Ειδικότερα, με τις διατάξεις του άρθρου 9 του ν. 3943/2011 «για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, την στελέχωση των ελεγκτικών υπηρεσιών και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Οικονομικών» εισήχθησαν για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη ρυθμίσεις σχετικά με τη δημοσιοποίηση ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο³²¹. Στη βάση της παρεχόμενης από το νόμο εξουσιοδότησης, εκδόθηκε η απόφαση του Υπουργού Οικονομικών στην οποία καθορίστηκαν οι προϋποθέσεις, η διαδικασία, οι τεχνικές προδιαγραφές και όλα τα στοιχεία που θα δημοσιοποιούνται μέσω του διαδικτυακού τόπου της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων³²².

³¹⁷ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 4/2011, διαθέσιμη σε: file:///C:/Users/user/Downloads/gnwmodotisi4_2011.pdf

³¹⁸ Αντίθετη άποψη: Ακριβοπούλου Χ., «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου στο διαδίκτυο μεταξύ προσωπικών δεδομένων, αναλογικότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης», ΕφημΔΔ 5/2011, σ. 689 - 706, σ. 701 επ., σύμφωνα με την οποία η Αρχή, στο πλαίσιο της ως άνω γνωμοδότησης, παρέμεινε συνεπής στην πάγια νομολογία της, «επανεξετάζοντάς την, όμως, στη βάση ενός υπαρκτού περιοριστικού για το φορολογικό απόρρητο νομοθετικού πλαισίου».

³¹⁹ Δετσαρίδης Χρ., «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου από το Υπουργείο Οικονομικών και το δικαίωμα του πολίτη σε προστασία των προσωπικών του δεδομένων», ό.π., σ. 1769.

³²⁰ Βλ. Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 6/2017 σχετικά με το ζήτημα εάν συνάδει με την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων του προσωπικού χαρακτήρα η δημοσιοποίηση από την Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων, ως υπεύθυνο επεξεργασίας, ονοματεπώνυμων οφειλετών ληξιπρόθεσμων οφειλών προς τον Ενιαίο Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ), διαθέσιμη σε: file:///C:/Users/user/Downloads/gnomodotisi_6_2017.pdf

³²¹ Βλ. αιτιολογική έκθεση του σχετικού νόμου, στην οποία αναφέρεται ότι: «θεσπίζεται για πρώτη φορά για λόγους πληροφόρησης και ενημέρωσης των πολιτών, φορολογικής δικαιοσύνης έναντι των συνεπών φορολογουμένων, αλλά και για λόγους φορολογικής συμμόρφωσης, η υποχρέωση της φορολογικής διοίκησης να δημοσιοποιεί σε διαδικτυακό τόπο του Υπουργείου Οικονομικών τα στοιχεία των συνολικών ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο, όταν αυτές υπερβαίνουν το ποσό των 150.000 ευρώ και υπό την προϋπόθεση ότι η καταβολή τους καθυστερεί για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους».

³²² Βλ. Υπουργική Απόφαση ΠΟΛ 1185/01-09-2011 «για τη δημοσιοποίηση ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο».

Με την υπ' αριθμόν 4/2011 Γνωμοδότηση της ΑΠΔΠΧ δόθηκε το πράσινο φως για τη θέση σε ισχύ της εν λόγω Υπουργικής Απόφασης. Αυτό που απασχόλησε ουσιαστικά την Αρχή ήταν η στάθμιση από τη μια πλευρά του επιτακτικού δημοσίου συμφέροντος, δηλαδή η αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου της φοροδιαφυγής αφενός και η εμπέδωση της φορολογικής δικαιοσύνης με τη συνεπή εκπλήρωση των φορολογικών υποχρεώσεων των πολιτών αφετέρου, και από την άλλη πλευρά ο σεβασμός του δικαιώματος κάθε φορολογούμενου πολίτη στην προστασία του από την επεξεργασία, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών δεδομένων που τον αφορούν. Με βάση την αρχή της αναλογικότητας και της στάθμισης των αντικρουόμενων συμφερόντων, η Αρχή θεώρησε ότι το μέτρο δημοσιοποίησης στο Διαδίκτυο καταλόγων οφειλετών ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο, αν και συνιστά σοβαρό περιορισμό του δικαιώματος του ατόμου για την προστασία από την επεξεργασία, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των δεδομένων του προσωπικού χαρακτήρα³²³, είναι καταρχήν πρόσφορο ως μέσο για την εκπλήρωση των φορολογικών υποχρεώσεων των πολιτών προς το Κράτος. Υπό το πρίσμα μιας εποχής *«ιδιαίτερα δυσμενούς πορείας των δημοσίων οικονομικών»*, πρόκειται, κατά την Αρχή, για μια συνταγματικώς ανεκτή επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των αναφερόμενων προσώπων, εφόσον τηρούνται συγκεκριμένοι όροι και προϋποθέσεις³²⁴.

Οι διατάξεις του άρθρου 9 του Ν. 3943/2011 τροποποιήθηκαν πρόσφατα από εκείνες του άρθρου 42 του Ν. 4410/2016, προκειμένου να προβλέπεται πλέον ρητά η *«δημοσιοποίηση των στοιχείων των συνολικών ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο από κάθε αιτία και των ασφαλιστικών οφειλών προς τους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης μετά την έκδοση κοινής υπουργικής απόφασης»*. Σαφώς προκύπτει από την σχετική αιτιολογική έκθεση ότι το μέτρο της δημοσιοποίησης των ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο και τους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης αποβλέπει στην ικανοποίηση *«πρόδηλων σκοπών ιδιαιτέρως σοβαρού δημόσιου και κοινωνικού συμφέροντος»*, όπως η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και η εμπέδωση της φορολογικής δικαιοσύνης, καθώς και η έγκαιρη είσπραξη των δημοσίων εσόδων και των ασφαλιστικών οφειλών, ως αναγκαία προϋπόθεση ιδίως για τη διασφάλιση της εκπλήρωσης του δημόσιου σκοπού της παροχής κοινωνικής ασφάλισης στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της χώρας.

Όπως τόνισε η Αρχή στις σχετικές Γνωμοδοτήσεις της, τόσο η παράλειψη εκπλήρωσης των φορολογικών υποχρεώσεων, σε όλες τις μορφές της, όσο και η αποφυγή εξόφλησης οφειλών από εισφορές κοινωνικής ασφάλισης αποτελούν συμπεριφορές με ιδιαίτερη συνταγματική απαξία, καθώς παραβιάζουν πολλαπλώς το

³²³ Βλ. Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 4/2011, σκέψη υπ' αριθ. 16.

³²⁴ Βλ. Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 4/2011, σκέψη υπ' αριθ. 17, σ. 17 - 19.

Σύνταγμα³²⁵. Καταρχάς, παραβιάζουν το άρθρο 4 παρ. 5 του Συντάγματος, και ειδικότερα την αρχή της καθολικότητας του φόρου, που αποτελεί συστατικό στοιχείο της φορολογικής υποχρέωσης. Συγχρόνως παραβιάζουν και το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος, δηλαδή τη γενική αρχή της ισότητας, αφού λειτουργεί στην πράξη ως μηχανισμός αναδιανομής εισοδήματος από τους συνεπείς φορολογούμενους στους μη συνεπείς³²⁶. Περαιτέρω, παραβιάζουν και το άρθρο 25 παρ 4 του Συντάγματος, το οποίο καθιερώνει την αρχή της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης, αφού διαρρηγνύουν την ελάχιστη κοινωνική και εθνική συνοχή, που διασφαλίζεται μέσα από την εκπλήρωση των συνταγματικών καθηκόντων, μεταξύ των οποίων υψηλή θέση κατέχει η φορολογική υποχρέωση³²⁷. Τέλος, δεν εναρμονίζονται προς την κατοχυρούμενη με το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος αρχή του κοινωνικού Κράτους δικαίου, αφού στερούν από το κράτος ένα μεγάλο μέρος νόμιμων εσόδων που προορίζονται για την υλοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων και γενικότερα για την ικανοποίηση δημοσίων αναγκών³²⁸. Στο πλαίσιο αυτό, σύμφωνα με τη θέση της Αρχής, οι προβαλλόμενοι σκοποί δημοσίου συμφέροντος δικαιολογούν καταρχήν τη θέσπιση των μέτρων δημοσιοποίησης των επίμαχων λιστών, έστω και αν τα μέτρα αυτά συνεπάγονται σοβαρούς περιορισμούς στο δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη ότι πρόκειται για απλά και όχι για ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα.

Αναμφισβήτητα, σε ένα σύγχρονο κοινωνικό κράτος δικαίου, η κρατική εξουσία νομιμοποιείται να δράσει προκειμένου να προστατεύσει το γενικό συμφέρον και να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες κοινωνικής αλληλεγγύης, όπως στην προκειμένη περίπτωση λογίζονται η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και η εμπέδωση της φορολογικής δικαιοσύνης, με τη συνεπή εκπλήρωση των φορολογικών υποχρεώσεων των πολιτών, μέσω της ενίσχυσης της διαφάνειας, της πληροφόρησης και ενημέρωσης των πολιτών³²⁹. Εννοείται, όμως, ότι απαραίτητη προϋπόθεση είναι να μη θίγεται ο πυρήνας του συνταγματικού δικαιώματος του ατόμου στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Ωστόσο, με τη δημοσιοποίηση στο Διαδίκτυο ονομάτων φορολογουμένων, ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για οφειλέτες του Δημοσίου ή μη, ο φορολογούμενος γίνεται αυτόματα θύμα της απλής

---

³²⁵ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 4/2011, σκέψη υπ' αριθ. 15, σ. 15 και Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 6/2017, σκέψη υπ' αριθ. 23.

³²⁶ Βλ. Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 4/2011, σκέψη υπ' αριθ. 15 και Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 6/2017, σκέψη υπ' αριθ. 23, με περαιτέρω παραπομπή σε: Φινοκαλιώτη Κ./Μπάρμπα Ν., *Δημόσια Οικονομικά*, 2001, σ. 34.

³²⁷ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 4/2011, σκέψη υπ' αριθ. 15 και Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 6/2017, σκέψη υπ' αριθ. 23, με περαιτέρω παραπομπή σε: Ανθόπουλο Χ., *Το πρόβλημα της λειτουργικής δέσμευσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων εν όψει του άρθρου 25 παρ. 2, 3 και 4 του Συντάγματος*, 1993, σ. 303 επ..

³²⁸ Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 4/2011, σκέψη υπ' αριθ. 15 και Γνωμοδότηση ΑΠΔΠΧ 6/2017, σκέψη υπ' αριθ. 23, με περαιτέρω παραπομπή σε: Παπακυριάκο Θ., *Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο*, 2005, σ. 15 επ..

³²⁹ Βλ. Μάλλιου Α., «Η δημοσιοποίηση της λίστας των οφειλετών προς το Δημόσιο», *ΔΦΝ* 2011, τεύχ. 65^ο, σ. 1505 - 1506.

περιέργειας τρίτων. Αυτό από μόνο του αφενός αποτελεί επεξεργασία ανεπίτρεπτη και αφετέρου παραβιάζει βάνουσα το συνταγματικό δικαίωμα σε πληροφοριακή αυτοδιάθεση.

Είναι χαρακτηριστική η απόφαση 54/2011 της ΑΠΔΠΧ³³⁰ («περίπτωση των ιατρών του Κολωνακίου») με την οποία κρίθηκε ότι η ανάρτηση στο διαδίκτυο προσωπικών στοιχείων ιατρών φερόμενων ως παραβατών της φορολογικής νομοθεσίας συνιστά μη νόμιμη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα λόγω του έντονου περιορισμού του ατομικού δικαιώματος του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού, εν όψει των ιδιαίτερων κινδύνων του διαδικτύου για την προσωπικότητα του ατόμου³³¹. Δεν πρέπει, με άλλα λόγια, να παραγνωρίζεται ο κίνδυνος που προκύπτει από τη δημοσιοποίηση λιστών στο διαδίκτυο, δεδομένης της ελεύθερης, καθολικής και τυχόν μη ελεγχόμενης προσβάσεως στην πληροφορία παντός ενδιαφερομένου, της χρήσεως μηχανών αναζητήσεως πληροφοριών, της απεριόριστης δυνατότητας συσχετισμού των πληροφοριών και δημιουργίας profile, με κίνδυνο το άτομο να καθίσταται πληροφοριακό αντικείμενο και η εικόνα του σε πτυχές της ζωής του που άπτονται θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος να είναι απολύτως διαφανής³³². Πολύ περισσότερο υπάρχει ο κίνδυνος, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, τα φορολογικά αυτά δεδομένα να τύχουν επεξεργασίας για σκοπούς που επηρεάζουν άμεσα την ατομική ελευθερία συμμετοχής στην κοινωνική και οικονομική ζωή της χώρας ή για σκοπούς εντελώς ξένους προς εκείνους για τους οποίους τα δεδομένα αυτά έχουν συλλεγεί από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές (π.χ. εκβιασμοί προσώπων με βάση το εισόδημά τους). Είναι, λοιπόν, απόλυτα σαφές ότι το προβλεπόμενο από το νόμο μέτρο της δημοσιοποίησης των ονομάτων βρίσκεται σε προφανή δυσαναλογία σε σχέση με το σκοπούμενο αποτέλεσμα.

Εκτός των άλλων, το μέτρο της δημοσιοποίησης κρίνεται και αλυσιτελές αφού είναι αμφίβολο αν η δημοσιοποίηση στοιχείων των οφειλετών θα φέρει έστω και κατ' ελάχιστο το επιθυμητό αποτέλεσμα. Πράγματι, όπως αποδεικνύεται στην πράξη, ο επί πολλά έτη οφειλέτης του Δημοσίου είναι αδύνατο να καμφθεί με τη γενόμενη δημοσιοποίηση, πράγμα που σημαίνει ότι η πάταξη της φοροδιαφυγής απαιτεί τη διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου και τη διενέργεια συστηματικών ελέγχων. Προκύπτει, συνεπώς, ότι η δημοσιοποίηση φορολογικών στοιχείων

³³⁰ Διαθέσιμη σε: file:///C:/Users/user/Downloads/54_2011anonym.pdf

³³¹ Εντύπωση προκαλεί εν προκειμένω η εκ μέρους της Αρχής διαφοροποίηση ανάμεσα στους φορολογικούς παραβάτες που δεν εξέδιδαν αποδείξεις και στους μεγαλοφειλέτες του Δημοσίου. Από πλευράς απαξίας της πράξεως θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η μη έκδοση αποδείξεων (και συνεπώς η απάτη προς το Κράτος) συνιστά μεγαλύτερη απαξία από την αδυναμία πληρωμής των φόρων λόγω οικονομικής συγκυρίας. Στην πρώτη περίπτωση σημειώνεται δόλια απόκρυψη των φορολογικών στοιχείων, ενώ στη δεύτερη περίπτωση αδυναμία πληρωμής. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε εύλογα να υποστηριχθεί ότι οι δύο περιπτώσεις έχρηζαν ενιαίας τουλάχιστον αντιμετώπισεως. Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Οικονομική κρίση και δημοσιοποίηση οικονομικών δεδομένων πολιτών», ό.π., σ. 173.

³³² Βλ. ΑΠΔΠΧ Απόφαση 54/2011, σκέψη υπ' αριθ. 3.

ανάγεται απλώς σε μέτρο έκθεσης για κοινωνική αποδοκιμασία μέσω του επερχόμενου ψυχολογικού καταναγκασμού του φορολογουμένου³³³. Οδηγεί ουσιαστικά στη δημόσια διαπόμπευση, καθώς θέτει σε κίνδυνο την προσωπική και γενικότερα οικογενειακή ασφάλεια των δημοσιοποιημένων πολιτών, αφού σαφώς συνάγεται ότι είναι οφειλέτες που έχουν τη δυνατότητα πληρωμής, αλλά από δυστροπία δεν το πράττουν³³⁴. Επιπλέον, από μόνη της η δημοσιοποίηση επιφέρει τον ευτελισμό, όχι μόνο του οφειλέτη, αλλά και των μελών της οικογένειάς του, που αναίτια καλούνται να αντιμετωπίσουν την κοινωνική τους διαπόμπευση μέσα στο στενό τους κοινωνικό περιβάλλον, όπως στην εργασία, το σχολείο ή το Πανεπιστήμιο³³⁵.

Τέλος, οι σχετικές ρυθμίσεις δεν παρέχουν πεδίο στη δικαστική εξουσία να επιτελέσει το συνταγματικό εγγυητικό της ρόλο αναφορικά με την προστασία του συνταγματικού δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων, καθώς δεν προβλέπεται στάδιο προηγούμενης γνώσης του βλαπτόμενου και μεταγενέστερης δυνατότητας προσφυγής του σε παροχή έννομης προστασίας. Πώς άραγε θα επανορθωθεί ο εξευτελισμός από τη δημοσιοποίηση όταν αποδειχθεί στα δικαστήρια ότι η οφειλή ήταν παράνομη³³⁶; Με άλλα λόγια, αν π.χ. σε βάρος του φυσικού προσώπου βεβαιωθεί από λανθασμένη ενέργεια φορολογικής αρχής φόρος και εκκρεμοδικεί προσφυγή του σε διοικητικό δικαστήριο, πώς το φυσικό αυτό πρόσωπο θα προστατευθεί από την βλάβη της δημοσιοποίησης του ονόματός του; Ιδίως όταν η κρατική εξουσία δεν καθιστά σαφές ότι το υπό κρίση μέτρο έχει χαρακτήρα διοικητικής κύρωσης που επιβάλλεται με εκτελεστή ατομική διοικητική πράξη, δυνάμενη να προσβληθεί με προσφυγή ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων ουσίας. Η ρύθμιση του άρθρου 9 του ν. 3943/2011 συνιστά κύρωση; Κι αν ναι, τι είδους κύρωση;

Αν θεωρήσουμε ότι η δημοσιότητα μετατρέπεται καθεαυτή σε κύρωση, καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι η διαπόμπευση μέσω της δημοσιοποίησης

---

³³³ Δετσαρίδης Χρ., «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου από το Υπουργείο Οικονομικών και το δικαίωμα του πολίτη σε προστασία των προσωπικών του δεδομένων», ό.π., σ. 1767.

³³⁴ Αυτό σαφώς συνάγεται από το συνδυασμό των άρθρων 9 και 10 του ν. 3943/2011 όπου προβλέπεται η δημοσιοποίηση των ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο και γίνεται διάκριση αυτών από τις ανεπίδεκτες εισπραξης οφειλές, δηλαδή τις οφειλές για τις οποίες έχουν εξαντληθεί όλες οι ενέργειες εντοπισμού πηγών πληρωμής και αναγκαστικής εισπραξης. Ομοίως, η 4/2011 ΑΠΔΠΧ αναφέρει: «...Πράγματι, η διάκριση των ληξιπρόθεσμων χρεών προς το Δημόσιο σε εισπράξιμα και ανεπίδεκτα εισπραξης, σύμφωνα με τα οριζόμενα στις διατάξεις του άρθρου 10 του Ν. 3943/2011, είναι ενδεδειγμένη και μόνο η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών εισπράξιμων χρεών πληροί τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις, που θέτουν για τη νομιμότητα κάθε επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα οι διατάξεις του άρθρου 4 παρ. 1 του Ν. 2472/1997...».

³³⁵ Δετσαρίδης Χρ., «Φορολογικό απόρρητο και δημοσιοποίηση φορολογικών στοιχείων οφειλετών του Δημοσίου υπό το πρίσμα του εθνικού και ενωσιακού νομοθέτη», ό.π., σ. 455.

³³⁶ Βλ. Μαντζούφα Π., «Λίστες και δημόσιο συμφέρον. Το κνήγι της φοροδιαφυγής και η προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών», Εφημερίδα «Τα Νέα», 18.12.2012, διαθέσιμο σε: <http://www.tanea.gr/opinions/all-opinions/article/4776284/?iid=2>

δεδομένων του παρανομούντος ή - ακριβέστερα - του προσώπου που φέρεται να έχει τελέσει μια παράνομη πράξη, στο στάδιο που δεν έχει υπεισέλθει ακόμα η δικαστική απόφαση, παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου³³⁷, την αξιωσή του δηλαδή να μην αντιμετωπίζεται ως ένοχος, εφόσον η ενοχή του δεν έχει απαγγελθεί από το δικαστήριο³³⁸. Ενώ στην περίπτωση δημοσίευσης λιστών παραβατών μετά την οριστική τους καταδίκη, η επερχόμενη διαπόμπευση ισοδυναμεί κατ' ουσίαν με μια οιονεί παρεπόμενη ποινή για την ίδια πράξη και, ως εκ τούτου, παραβιάζει τη θεμελιώδη αρχή του ποινικού δικαίου *ne bis in idem*³³⁹. Τέλος, η έκθεση των «παρανομούντων» στη δημοσιότητα και, κατά συνέπεια, στη δημόσια αποδοκιμασία παραπέμπει σε έναν εκδικητικό της ποινής χαρακτήρα και όχι σε σωφρονιστικό, ανατρέποντας με τον τρόπο αυτό τον σκοπό της ποινής κατά το ηπειρωτικό δίκαιο και παραπέμποντας στο αμερικανικό μοντέλο περί εκδικήσεως³⁴⁰.

Θα λέγαμε ότι η «κύρωση» της δημοσιεύσεως, ιδίως όταν έχει τη μορφή άκριτης δημοσιοποίησης μιας συνολικής λίστας ονομάτων, αποτελεί έμμεση παραδοχή των κρατικών αρχών ως προς την ανεπάρκεια των θεσμοθετημένων διοικητικών και ελεγκτικών διαδικασιών και μηχανισμών. Πολύ συχνά, εξάλλου, προκαλείται η εντύπωση ότι στόχος της δημοσιοποίησης ενδέχεται να είναι ο πολιτικός αποπροσανατολισμός της κοινής γνώμης³⁴¹. Εντούτοις, όπως ορθώς επισημαίνεται, οι κρατικοί μηχανισμοί δοκιμάζονται στην αντιμετώπιση των φορολογικών παραβάσεων, όταν τις αντιμετωπίζουν με σοβαρότητα και απόλυτη μυστικότητα, χωρίς να επιτρέπουν οποιαδήποτε διαρροή δεδομένων, χωρίς να προβαίνουν σε δημοσιεύσεις λιστών και σε επικοινωνιακά τεχνάσματα και, προπάντων, χωρίς να θέτουν υπό αμφισβήτηση την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών τους³⁴².

---

³³⁷ Βλ. Αλιβιζάτο Ν., «Το Σύνταγμα και η λίστα Λαγκάρντ, Εφημερίδα «Η Καθημερινή», 13.01.2013, διαθέσιμο σε: <http://www.kathimerini.gr/733471/opinion/epikairothta/arxeio-monimes-sthles/to-syntagma-kai-h-lista-lagkarnit>

³³⁸ Μήτρου Λ., Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, ό.π., σ. 47 επ..

³³⁹ Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Το δικαίωμα στη λήθη στην εποχή της αβάσταχτης μνήμης: Σκέψεις αναφορικά με την Πρόταση Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων», ΕφημΔΔ 2012, σ. 264 - 278, σ. 276 - 277.

³⁴⁰ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η πρακτική του ονομάζειν και ονειδίζειν μέσω της δημοσιοποίησης λιστών», ό.π., σ. 233.

³⁴¹ Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., «Η λίστα Λαγκάρντ και τα όρια της ελευθερίας του τύπου», ό.π., σ. 753.

³⁴² Μαντζούφας Π., «Λίστες και δημόσιο συμφέρον. Το κνήγι της φοροδιαφυγής και η προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών», ό.π..

ΤΕΛΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Το δημόσιο συμφέρον και η προστασία των προσωπικών δεδομένων κυριαρχούν τα τελευταία έτη όχι μόνο στη νομική επιστήμη, αλλά και στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή. Πρόκειται για δύο έννοιες που δεν είναι νέες και ουσιαστικά θέτουν το παλαιότατο ζήτημα της διάκρισης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού. Ωστόσο, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία στη σημερινή εποχή, λόγω κυρίως της εξέλιξης της τεχνολογίας και των σύγχρονων απαιτήσεων της κρατικής δράσης.

Όπως προκύπτει από την ανωτέρω ανάλυση, τόσο το δημόσιο συμφέρον όσο και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα έχουν αποτελέσει αντικείμενο έντονης θεωρητικής και νομολογιακής επεξεργασίας, δεν ισχύει, όμως, το ίδιο και για τη διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης. Αυτό ενδεχομένως οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν, τουλάχιστον στην ελληνική έννομη τάξη, διατάξεις που να προσδιορίζουν ποια κριτήρια είναι πρόσφορα για την αξιολόγηση και την πρακτική εναρμόνιση αυτών των αντιτιθέμενων αγαθών. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο του νόμου 2472/1997 περί προστασίας προσωπικών δεδομένων δεν υπάρχει ειδική πρόβλεψη για τους περιορισμούς προς εκπλήρωση σκοπών δημοσίου συμφέροντος. Έτσι, η απόφαση επίλυσης της σύγκρουσης μεταφέρεται ουσιαστικά στην ΑΠΔΠΧ, η οποία καλείται, χωρίς σαφείς νομοθετικές κατευθύνσεις ως προς την σχέση μεταξύ των δύο έννομων αγαθών, να προβεί στις απαραίτητες σταθμίσεις και να αποφασίσει ποιο υπερισχύει στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Πάντοτε φυσικά υπό το φως των ερμηνευτικών λύσεων που δίνονται από τα ημεδαπά και αλλοδαπά ανώτατα δικαστήρια και κυρίως το ΕΔΔΑ, το οποίο έχει τον τελευταίο λόγο στην ερμηνεία του κλασικού καταλόγου των ατομικών δικαιωμάτων.

Όπως είδαμε, με το νέο Κανονισμό καταλείπεται και πάλι η διακριτική ευχέρεια στον εθνικό νομοθέτη για υιοθέτηση συγκεκριμένων περιοριστικών του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων νομοθετικών επιλογών, *εφόσον οι εν λόγω περιορισμοί σέβονται την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών και συνιστούν αναγκαίο και αναλογικό μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διασφάλιση υπέρτερων αγαθών*. Έτσι, στις περιπτώσεις αυτές η κυριαρχική εξουσία διαμόρφωσης του σχετικού πλαισίου παραμένει στα κράτη μέλη. Η αναγνώριση αυτής της διακριτικής ευχέρειας στα κράτη μέλη εγείρει την ανησυχία ότι θα πλήξει την ομοιόμορφη εφαρμογή του Κανονισμού. Ειδικότερα, υποστηρίζεται η άποψη ότι, εν τοις πράγμασι, το τελικό κείμενο του Κανονισμού έχει πολλά χαρακτηριστικά Οδηγίας, καθώς καταλείπεται στον εσωτερικό νομοθέτη η δυνατότητα να προβεί σε δικές του οριοθετημένες επιλογές, σε τομείς που δεν ήταν εφικτή η απόλυτη συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών³⁴³.

³⁴³ Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ: Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, ό.π., σ. 121. Αντίθετη γνώμη: Jan Philipp

Ο κίνδυνος ανομοιομορφης εφαρμογής του Κανονισμού γίνεται πιο έντονος αν λάβουμε υπόψη μας το ασαφές και αβέβαιο εννοιολογικό περιεχόμενο των επιφυλάξεων δημοσίου συμφέροντος. Πράγματι, έννοιες όπως, π.χ. αυτή της δημόσιας ασφάλειας ή της οικονομικής πολιτικής ενός κράτους μέλους αντανακλούν συνήθως τις αντιλήψεις που επικρατούν μέσα σε μια έννομη τάξη μια δεδομένη χρονική στιγμή. Η διαφοροποιημένη εφαρμογή τους από κάθε κράτος μέλος αποτελεί ανωμαλία του κοινοτικού συστήματος. Η ανωμαλία αυτή ενδεχομένως θα έπαυε να υπάρχει εάν εφαρμοζόταν μια ενιαία κοινοτική αντίληψη δημοσίου συμφέροντος. Όμως, κάτι τέτοιο θα ανέτρεπε την παρακρατημένη από τα κράτη μέλη εξουσία να επιβάλουν περιορισμούς με βάση το εθνικό δημόσιο συμφέρον τους. Εναπόκειται, λοιπόν, στον εσωτερικό νομοθέτη να επιδείξει αυτοσυγκράτηση και σύνεση κατά τη θέσπιση των προβλεπόμενων περιορισμών. Διότι μια αυθαίρετη και μη ελέγξιμη επιβολή περιορισμών εκ μέρους του εφαρμοστή του δικαίου με το πρόσχημα της εξυπηρέτησης σκοπών δημοσίου συμφέροντος θα μπορούσε να προκαλέσει τροχοπέδη στην προστασία του δικαιώματος των προσωπικών δεδομένων.

Καταλήγοντας, ο Γενικός Κανονισμός δεν αρκείται στην τροποποίηση πολλών και κρίσιμων σημείων του προϋφιστάμενου καθεστώτος· φαίνεται να διαπνέεται από μια διαφορετική, εν πολλοίς καινοφανή λογική, για τις μεθόδους της κρατικής παρέμβασης στα προσωπικά δεδομένα χάριν του δημοσίου συμφέροντος³⁴⁴. Αναμένεται με μεγάλο ενδιαφέρον να εξετασθεί ο τρόπος που θα υλοποιηθούν αυτά τα δικαιώματα στην πράξη μετά από τη θέση σε εφαρμογή του Κανονισμού, στις 25 Μαΐου 2018³⁴⁵.

Albrecht, “How the GDPR Will Change the World”, *European Data Protection Law Review (EDPL)* 3/2016, σ. 287 - 289, σ. 287, σύμφωνα με τον οποίο, η επιλογή του Κανονισμού έναντι της Οδηγίας είναι επαναστατική και ο Κανονισμός καταλείπει μόνο εξειδικευμένες αρμοδιότητες στα κράτη μέλη.

³⁴⁴ Βλ. Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ., Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ: Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, ό.π., σ. 4.

³⁴⁵ Βλ. άρθρο 99 § 2 του Κανονισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- **Ακριβοπούλου Χ.**, «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου στο διαδίκτυο μεταξύ προσωπικών δεδομένων, αναλογικότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης», ΕφημΔΔ 5/2011, σ. 689 - 706.
- **Αλεξανδροπούλου - Αιγυπτιάδου Ε.**, Προσωπικά Δεδομένα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
- **Ανθόπουλος Χ.**, «Κράτος πρόληψης και δικαίωμα στην ασφάλεια», σε: Ανθόπουλο Χ./Κοντιάδη Ξ./Παπαθεοδώρου Θ. (επιμ.), Ασφάλεια και δικαιώματα στην κοινωνία της διακινδύνευσης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2005, σ. 108 επ..
- **Αραβαντινός Β.**, Η προστασία στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα από την αθέμιτη επεξεργασία τους με ηλεκτρονικό υπολογιστή: συμβολή στη Δικαιοκυβερνητική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1997.
- **Αργυρός Α.**, «Η Αρχή της Διαφάνειας και τα Προσωπικά Δεδομένα ή οι ελεγκτικοί μηχανισμοί του Κράτους και η περίπτωση των προσωπικών δεδομένων», ΕλλΔνη 49 (2008), τεύχ. 4^ο, σ. 961 - 976.
- **Βενέρης Α.**, «Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου συμφέροντος και η προστασία προσωπικών δεδομένων: "ηλεκτρονικό" δικαίωμα πρόσβασης και "document tracing"», ΕφημΔΔ 3/2015, σ. 377 - 384.
- **Βενιζέλος Ευ.**, Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων: κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990.
- **Βλαχόπουλος Σπ.**, Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων: Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2007.
- **Βλαχόπουλος Σπ.** (επιμ.), Θεμελιώδη δικαιώματα: ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017.
- **Γέροντας Α.**, «Η ηλεκτρονική προστασία των πληροφοριών και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σύμφωνα με τη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Δ. Γερμανίας», ΕλλΔνη 30 (1989), σ. 508 - 514.
- **Γέροντας Α.**, «Η προστασία των προσωπικών δεδομένων - Δημόσια Ασφάλεια ή Προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων; Παράλληλα μια συμβολή στη μελέτη του J. Pohl "Συλλογή πληροφοριών από τους συμπολίτες"», ΕφαρΔΔ - Επετειακό Τεύχος για τα 20 χρόνια (2007), σ. 31 - 68.

- **Γλαράκη Μ.**, Οι περιορισμοί για λόγους δημοσίου συμφέροντος του δικαιώματος πρόσβασης στα κοινοτικά έγγραφα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2005.
- **Δαγτόγλου Π.**, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 7^η έκδοση, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2015.
- **Δαγτόγλου Π.**, «Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα», ΤοΣ 1986, σ. 425 - 433.
- **Δαγτόγλου Π.**, Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2010.
- **Δετσαρίδης Χρ.**, «Η δημοσιοποίηση ονομάτων οφειλετών του Δημοσίου από το Υπουργείο Οικονομικών και το δικαίωμα του πολίτη σε προστασία των προσωπικών του δεδομένων», ΔΦΝ 2011, τεύχ. 1479, σ. 1755 - 1769.
- **Δετσαρίδης Χρ.**, Το δικαίωμα γνώσης των διοικητικών εγγράφων: σύμφωνα με τις ανώτερες νομοθετικές και νομολογιακές διατάξεις, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006.
- **Δετσαρίδης Χρ.**, «Φορολογικό απόρρητο και δημοσιοποίηση φορολογικών στοιχείων οφειλετών του Δημοσίου υπό το πρίσμα του εθνικού και ενωσιακού νομοθέτη», ΕφημΔΔ 4/2012, σ. 450 - 458.
- **Δημητρακοπούλου Κ.**, «Το νέο νομικό πλαίσιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων στην ΕΕ: Εγγύηση προστασίας της ιδιωτικής μας ζωής στον 21ο αιώνα», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Δίκαιο πληροφορικής: Legaltech & Data Protection, 4ο Πανελλήνιο συνέδριο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013, σ. 11 επ..
- **Δημητρόπουλος Α.**, Συνταγματικά Δικαιώματα: συστήματα συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ', εκδ. Σάκκουλα, Β' έκδοση, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2008.
- **Δόνος Π.**, «Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος προστασίας του πολίτη από την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων και της αντίστοιχης ανεξάρτητης αρχής», σε: Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), Αναθεώρηση του Συντάγματος και εκσυγχρονισμός των θεσμών, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2000.
- **Ηλιάδου Αικ.**, Δημόσιες Επιχειρήσεις, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
- **Θεοχαροπούλου Ε.**, «Η δραματική "προέλαση" του δημοσιονομικού συμφέροντος του κράτους στη θέση του δημοσίου συμφέροντος σε καιρούς εθνικής δημοσιονομικής κρίσης εν μέσω παγκόσμιας οικονομικής κρίσης», Δελτίο Φορολογικής Νομοθεσίας, τόμος 66^{ος}, Τ. 1501 (Α' Νοεμβρίου 2012), σ. 1539 - 1545.
- **Ιγγλεζάκης Ι.**, Ευαίσθητα Προσωπικά Δεδομένα: Η επεξεργασία ειδικών κατηγοριών προσωπικών δεδομένων και οι συνέπειές της, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004.

- **Καμτσιδου Ι.**, «Το θεμελιώδες δικαίωμα των προσώπων στην ασφάλεια: έννοια περιττή ή επικίνδυνη;», ΔτΑ Ν° 32/2006, σ. 1225 - 1239.
- **Καρδασιάδου Ζ.**, «Δημόσια Ασφάλεια και προστασία των προσωπικών δεδομένων», ΔιΜΕΕ 2/2010, σ. 207 - 210.
- **Καρδασιάδου Ζ.**, «Η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υγείας από τους φορείς υπηρεσιών υγείας και κοινωνικοασφαλιστικών παροχών», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Το δίκαιο στην ψηφιακή εποχή, 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο e-Θέμις, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012, σ. 13 επ..
- **Καρδασιάδου Ζ.**, «Η προστασία των προσωπικών δεδομένων υγείας», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 71 επ..
- **Κατραμάδος Δ.**, «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων (Ν. 2472/97): Δικλείδα ασφαλείας ή κερκόπορτα για την κατάλυση θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη;», ΔτΑ Ν° 3/1999, σ. 577 - 610.
- **Κονδύλης Β.**, «Δημόσια Υπηρεσία και Δημόσιο Συμφέρον κατά τη Γαλλική θεωρία και νομολογία», ΤοΣ 3/1994, σ. 547 - 592.
- **Κοντιάδης Ξ.**, Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2002.
- **Κοντιάδης Ξ.** (επιμ.), Πέντε χρόνια από τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2006.
- **Κοντόγιωργα - Θεοχαροπούλου**, Η αρχή της αναλογικότητας στο εσωτερικό δημόσιο δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1989.
- **Κοντόγιωργα - Θεοχαροπούλου Δ.**, Εμβάθυνση δημοσίου δικαίου: ειδικά θέματα διοικητικού δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005.
- **Κοτσαλής Α.** (επιμ.), Προσωπικά δεδομένα: Ανάλυση - σχόλια - εφαρμογή, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016.
- **Κουτούπα - Ρεγκάκου Ευ.**, Αόριστες και τεχνικές έννοιες στο Δημόσιο Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1997.
- **Κριάρη - Κατράνη Ι.**, Γενετική τεχνολογία και θεμελιώδη δικαιώματα: Η συνταγματική προστασία των γενετικών δεδομένων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1999.
- **Κτιστάκη Στ.**, «Δημόσια επιχείρηση και Δημόσιο συμφέρον», ΤοΣ 2-3/1991, σ. 297 - 349.
- **Κωνσταντινίδης Α.**, «Το Ιατρικό απόρρητο», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας

29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 43 επ..

- **Κωνσταντινίδης Α.**, «Το φορολογικό απόρρητο», Ποιν. Χρ. 1989, σ. 3 - 26.
- **Κωνσταντόπουλος Π.**, «Η δικανική αξιολόγηση του δημοσίου συμφέροντος μέσα στα πλαίσια του Συντάγματος», ΕΔΚΑ 1992, τεύχ. 8/404, σ. 473 - 476.
- **Λαζαράκος Γ.**, Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσω της επεξεργασίας ευαίσθητων (σωματικών) πληροφοριών», ΠοινΔικ 11/2001, Έτος 4^ο, σ. 1165 - 1175.
- **Λαζαράτος Π.**, «Δημοσιονομικό συμφέρον και δίκαιο της ανάγκης», ΘΠΔΔ 8 - 9/2013, Έτος 6^ο, σ. 686 - 692.
- **Μάλλιος Ευ.**, Το ανθρώπινο γονιδίωμα: Γενετική έρευνα και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2004.
- **Μάλλιου Α.**, «Η δημοσιοποίηση της λίστας των οφειλετών προς το Δημόσιο», ΔΦΝ 2011, τεύχ. 65^ο, σ. 1505 - 1506.
- **Μάνεσης Α.**, Συνταγματική θεωρία και πράξη, Τόμος Ι, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1980.
- **Μανιτάκης Α.**, «Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος», ΤοΣ 1978, τεύχ. 3^ο, σ. 433 - 465.
- **Μαντζούφας Π.**, «Ασφάλεια και πρόληψη στην εποχή της διακινδύνευσης», σε: Τόμος Τιμητικός του Συμβουλίου της Επικρατείας - 75 χρόνια, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004, σ. 55 επ..
- **Μαντζούφας Π.**, Συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 2006.
- **Μήτρου Α.**, «Βιοτράπεζες, Έρευνα και γενετικά δεδομένα», σε: Μανιάτη Γ./Μήτρου Α., Η προστασία των γενετικών δεδομένων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2008, σ. 19 επ..
- **Μήτρου Α.**, Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1999.
- **Μήτρου Α.**, Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2012.
- **Μήτρου Α.**, «Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας», σε: Τόμος Τιμητικός του Συμβουλίου της Επικρατείας - 75 χρόνια, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2004, σ. 343 - 362.
- **Μήτρου Α.**, «Προστασία προσωπικών δεδομένων: ένα νέο δικαίωμα;», σε: Τσάτσος Δ./Βενιζέλος Ε./Κοντιάδης Κ. (επιμ.), Το Νέο Σύνταγμα: Πρακτικά Συνεδρίου για το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975/1986/2001, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2001, σ. 83 - 103.

- **Μήτρου Α.**, «Προσωπικά δεδομένα, ιδιωτικότητα και απόρρητο», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 19 επ..
- **Μίτλεττον Φ.**, «Δημόσια ασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων», ΕφαρΔΔ I/2005, σ. 79 - 92.
- **Μπακόπουλος Ι.**, «Η παροχή δικαστικής προστασίας μέσα από το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων», ΕλλΔ/νη 48 (2007), σ. 1328 - 1342.
- **Νούσκαλης Γ.**, «Η πρόταση Οδηγίας για την επεξεργασία βιομετρικών προσωπικών δεδομένων επιβατών των αεροπορικών εταιρειών (PNR) για την πρόληψη, ανίχνευση, διερεύνηση και δίωξη τρομοκρατικών και άλλων σοβαρών εγκλημάτων - Μια πρώτη προσέγγιση», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Αντιμέτωποι με τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις: προσωπικά δεδομένα - ηλεκτρονικό έγκλημα - ηλεκτρονικό εμπόριο», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Βιομετρικές μέθοδοι και προστασία ιδιωτικότητας: σκέψεις με αφορμή την απόφαση ΔΕΕ Michael Schwarz κατά κρατιδίου Bochum (C-291/2012)», ΔιΜΕΕ 4/2013, Έτος 10^ο, σ.482 - 492.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Η δημοσιοποίηση φωτογραφιών οροθετικών εκδιδομένων ως μέτρο για την προστασία της δημόσιας υγείας σε μια εθελουφλούσα κοινωνία», ΕφημΔΔ 4/2012, σ. 459 - 469.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Η Δι@ύγεια στη Δημόσια Διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», ΔτΑ Ν^ο 55/2012, σ. 675 - 699.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Η λίστα Λαγκάρντ και τα όρια της ελευθερίας του τύπου», ΕφημΔΔ 6/2012, σ. 739 - 753.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Η πρακτική του ονομάζειν και ονειδίζειν μέσω της δημοσιοποιήσεως λιστών», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο e-Θέμις και Πανεπιστημίου Μακεδονίας για το Δίκαιο Πληροφορικής, Θεσσαλονίκη 22 - 24 Μαρτίου 2013, Αθήνα 2013, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 209 - 233.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ: Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2017.

- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing): Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2016.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Οικονομική κρίση και δημοσιοποίηση οικονομικών δεδομένων πολιτών», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Πρακτικά Συνεδρίου: «Το Δίκαιο ως Μοχλός Ανάπτυξης της Οικονομίας», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 165 - 198.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Τα νέα δικαιώματα για τους πολίτες βάσει του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων: μια πρώτη αποτίμηση και συνταγματική αξιολόγηση», ΕφημΔΔ 1/2017, σ. 81 - 98.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Το δικαίωμα στη λήθη στην εποχή της αβάσταχτης μνήμης: Σκέψεις αναφορικά με την Πρόταση Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων», ΕφημΔΔ 2/2012, σ. 264 - 278.
- **Παναγοπούλου - Κουτνατζή Φ.**, «Χορήγηση δεδομένων υγείας με άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ): μία θεσμική αποτίμηση», ΕφημΔΔ 6/2015, σ. 755 - 771.
- **Παπαευαγγέλου Ε.**, «Η τήρηση του ιατρικού απορρήτου αδιαμφισβήτητη, αλλά και αμφισβητούμενη παρεπόμενη υποχρέωση του γιατρού στην καθημερινή πράξη», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας 29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 61επ..
- **Παπαδημητρίου Σ./Μηλιαράκη Κ.**, «Η αντισυνταγματικότητα της δημοσιοποίησης ονομάτων φορολογουμένων», ΔΦΝ 2011, Τόμος 65^{ος}, τεύχ. 1463, σ. 467 - 479.
- **Παπακωνσταντίνου Ευ.**, «Η πρόταση Οδηγίας για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον ποινικό τομέα - ένα απαραίτητο συμπλήρωμα του Κοινοτικού πλαισίου για τα προσωπικά δεδομένα;», σε: Ένωση Ελλήνων Νομικών e-Θέμις (επιμ.), Δίκαιο Πληροφορικής: Legaltech & Data Protection, 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013, σ. 91 επ..
- **Παρασκευοπούλου Ν.**, «Ασφάλεια του Κράτους και ανασφάλεια δικαίου», σε: Μανιτάκη Α./Τάκη Α. (επιμ.), Τρομοκρατία και δικαιώματα: από την ασφάλεια του κράτους στην ανασφάλεια δικαίου, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004, σ. 42 επ.
- **Πολίτης Χ.**, «HIV/AIDS. Η προστασία του ιατρικού απορρήτου και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», σε: Συνήγορος του Πολίτη (επιμ.), Ιατρικό απόρρητο: Πληροφορίες που αφορούν προσωπικά δεδομένα, ηλεκτρονικός ιατρικός φάκελος και αρχεία νοσοκομείων (Πρακτικά Ημερίδας

29 Μαΐου 2006 - Αθήνα), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006, σ. 167 επ..

- **Σκουρής Β./Τάχος Α.**, Δίκαιο της Δημόσιας τάξης, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1990.
- **Σπηλιωτόπουλος Επ.**, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1^{ος}, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 14^η έκδοση, Αθήνα 2011.
- **Σωτηρόπουλος Β.**, «Η αρχή "εν αμφιβολία υπέρ του υποκειμένου" στο δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων», ΝοΒ 2005, Τόμος 53^{ος}, σ. 1202 - 1212.
- **Σωτηρόπουλος Β.**, Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2006.
- **Σωτηρόπουλος Β./Γαλίδου Ζ.**, «Η προληπτική διατήρηση των τηλεπικοινωνιακών δεδομένων για σκοπούς καταπολέμησης του εγκλήματος (Οδηγία 2006/24/ΕΚ)», ΔίΜΕΕ 2/2006, Έτος 3^ο, σ. 181 - 195.
- **Τσαντίλας Π./Λάτσιου Χ.**, «Το ιατρικό απόρρητο υπό το πρίσμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων», ΕΔΚΑ, Τομος ΝΓ' (2011), τεύχ. 3-4/326, σ. 161 - 167.
- **Τσιφτσόγλου Α.**, Δημόσια Ασφάλεια και Ιδιωτικότητα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2015.
- **Χατζηλιάση Ε.**, Παρατηρήσεις στην Υπόθεση Michael Schwarz κατά Stadt Bochum, ΤοΣ 3 - 4/2013, σ. 659 - 695.
- **Χριστοδούλου Κ.**, Δίκαιο προσωπικών δεδομένων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013.
- **Χρυσόγονος Κ.**, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα 2006.
- **Χρυσόγονος Κ.**, «Το θεμελιώδες δικαίωμα στην ασφάλεια», ΔτΑ Ν^ο 32/2006, σ. 1209 - 1223.
- **Ψυχογιός Θ.**, «Το φορολογικό απόρρητο», ΔΦΝ 2000, Τόμος 54^{ος}, σ. 163 - 170.

II. ΞΕΝΗ

- **Albrecht P.**, "How the GDPR Will Change the World", European Data Protection Law Review (EDPL) 3/2016, σ. 287 - 289.
- **Flathman Richard E.**, "The Public Interest - An essay concerning the normative discourse of politics", John Wiley & Sons, New York 1966, σ. 33.
- **Jasserand C.**, "Legal Nature of Biometric Data: From 'Generic' Personal Data to Sensitive Data: Which Changes Does the New Data Protection Framework Introduce?", EDPL 2/2016, σ. 297 - 311.

- **Rodota S.**, Privacy, Freedom and Dignity - Closing Remarks on the 26th International Conference on Privacy and Personal Data Protection, 2004.
- **Philouze Anne - Laure**, “The EU-US Privacy Shield: Has Trust Been Restored?”, EDPL 3/2017, σ. 463 - 472.
- **Tsakyraakis St.**, “Proportionality: An assault on human rights?”, International Journal of Constitutional Law (I-CON), Volume 7, Issue 3, 1 July 2009, σ. 468 - 493.

Διαδικτυακοί τόποι:

- <https://www.constitutionalism.gr>
- <http://www.dpa.gr>
- <http://elawyer.blogspot.gr>
- <http://eur-lex.europa.eu>
- <http://www.kathimerini.gr>
- www.nsk.gr
- <https://www.synigoros.gr>
- <http://www.tanea.gr>